

Lubelskie

Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego

RAPORT MONITORINGOWY

z realizacji

Strategii Rozwoju Województwa

Lubelskiego na lata 2014–2020

(z perspektywą do 2030 roku)

Lubelskie

Regionalne Obserwatorium
Terytorialne

Departament Strategii i Rozwoju

grudzień 2019 r.

Spis treści

Wstęp.....	6
Założenia metodologiczne.....	7
1. Sytuacja społeczno-gospodarcza w województwie lubelskim	9
1.1 Sytuacja demograficzna	9
1.2 Gospodarka 11	
1.2.1 Sytuacja makroekonomiczna i struktura gospodarki.....	11
1.3 Konkurencyjność gospodarki; atrakcyjność inwestycyjna regionu.....	13
1.4 Rynek pracy	14
1.5 Jakość życia	16
1.6 Infrastruktura techniczna i społeczna.....	17
1.7 Finanse samorządu terytorialnego.....	20
1.8 Wykorzystanie funduszy unijnych w perspektywie 2014-2020 na realizację regionalnych programów operacyjnych i ich oddziaływanie na ważne obszary życia społeczno-gospodarczego regionu	21
2. Realizacja Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.) w oparciu o przyjęty system wskaźników	23
3. Wskaźniki kontekstowe.....	27
3.1. PKB per capita.....	29
3.2. PKB per capita w PPS	30
3.3. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL.....	31
3.4. Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL	33
3.5. Struktura pracujących (faktyczne miejsca pracy) w poszczególnych sektorach ekonomicznych.....	36
3.6. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych	38
4. Cel strategiczny 1. Wzmacnianie urbanizacji regionu.....	42
4.1. Wskaźnik urbanizacji	44
4.2. Średni czas dojazdu	45
4.3. Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatów	49
5. Cel strategiczny 2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich.....	50
5.1. Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej	52
5.2. Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi	55

5.3.	Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem	57
5.4.	Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem, a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej.....	59
5.5.	Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem.....	62
6.	Cel strategiczny 3. Selekttywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu.....	64
6.1.	Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem).....	66
6.2.	Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doksztalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne dorosłych).....	67
5.3	Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu.....	68
6.3.	Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce.....	71
6.4.	Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego.....	73
6.5.	MŚP na 10 tys. ludności – Rozwój przedsiębiorczości.....	75
7.	Cel strategiczny 4. Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmacnianie sieci współpracy wewnątrzregionalnej	79
7.1.	Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu: do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych oraz do Lublina ze stolic powiatów	84
7.2.	Poziom wzajemnego zaufania	85
7.3.	Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce	90
7.4.	Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: granica polsko-białoruska i granica polsko-ukraińska.....	94
7.5.	Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem.....	96
7.6.	Współczynnik aktywność zawodowej w wieku 15+	97
8.	Kierunki zmian w wartościach wskaźników monitoringowych (analiza)	99
9.	Wykorzystanie funduszy UE w województwie lubelskim	104
9.1.	Wykorzystanie Funduszy Europejskich w ramach perspektywy finansowej 2007-2013	104
9.2.	Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego 2007-2013.....	107
9.3.	Stan wykorzystania funduszy UE w ramach perspektywy finansowej 2014-2020	111
9.4.	Wpływ polityki spójności na ważniejsze wskaźniki makroekonomiczne w regionie....	115
10.	Przedsięwzięcia priorytetowe dla realizacji celów Strategii	119
10.1	Przedsięwzięcia priorytetowe wyłonione w wyniku naboru:.....	119

10.2 Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubelskiego	127
11. System regionalnych dokumentów strategicznych.....	131
Wnioski i Rekomendacje	135
Załączniki	139
<i>Załącznik nr 1.</i> Metoda obliczania wskaźników dostępności komunikacyjnej określonych w <i>Strategii</i>	139
<i>Załącznik nr 2.</i> Metodologia obliczania wskaźnika poziomu wzajemnego zaufania	140

Wstęp

Monitoring stanowi integralną część procesu planowania i zarządzania strategicznego. Opiera się na systematycznym gromadzeniu danych dotyczących procesów rozwojowych, których analiza i interpretacja ma na celu ocenę skuteczności i efektywności przebiegu procesów społecznych i gospodarczych oraz ocenę stopnia realizacji przyjętego programu. Opiera się na pozyskiwaniu informacji w określonych odstępach czasu i przyjętym układzie analitycznym, przestrzennym i tematycznym.

Podstawowym dokumentem w procesie monitoringu *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego* jest *Raport monitoringowy*. Dokument stanowi narzędzie oceny zmian oraz do optymalizacji podejmowania decyzji przez Zarząd Województwa w procesach związanych z realizacją i wdrażaniem *Strategii*. Merytoryczne podstawy procesu monitorowania zostały określone w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku)* przyjętej uchwałą Nr XXXIV/559/2013 w dniu 24 czerwca 2013 roku przez Sejmik Województwa Lubelskiego. W rozdziale 9. *Strategii* zawarto wytyczne i ramowe zasady metodyczno-organizacyjne systemu monitorowania, zgodnie z którymi opracowano niniejszy dokument.

Przygotowany przez Departament Strategii i Rozwoju przy współpracy z Departamentami UMWL i Urzędu Statystycznego *Raport*, zawiera wyniki systematycznie prowadzonego monitoringu zaktualizowanej *Strategii*. Stanowi zbiorczą ilustrację stanu i rozwoju pozycji regionu, sporządzoną na podstawie przyjętego zestawu wskaźników do monitorowania.

System monitorowania *Strategii* oparty jest o wskaźniki jej realizacji oraz wiedzę pozyskiwaną ze statystyki publicznej od podmiotów i instytucji współpracujących oraz współrealizujących *Strategię*.

Raport jako dokument informacyjny, po przyjęciu przez Zarząd Województwa Lubelskiego, jest przedstawiany Sejmiku Województwa Lubelskiego partnerom społecznym i gospodarczym. Wypracowane i przyjęte w *Raporcie* ustalenia mogą być podstawą do podejmowania ewentualnych działań korygujących. Celem *Raportu* jest bowiem dostarczanie ocen i informacji o stanie realizacji przyjętych wskaźników i celów rozwojowych oraz aktywności podmiotów w zakresie absorpcji środków z programów UE oraz działań i aktywności nie tylko władz samorządowych, ale także podmiotów z całego regionu.

Istotnym ograniczeniem w oddaniu pełnego obrazu i poziomu rozwoju regionu oraz zachodzących procesów rozwojowych jest brak spójnego i zintegrowanego systemu dostępu do bieżących i niezbędnych danych do formułowania ocen i wniosków dotyczących aktualnej sytuacji i występujących problemów.

Departament Strategii i Rozwoju

Lublin, grudzień 2019

Założenia metodologiczne

Uwzględniając przyjęty w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)* system monitorowania, dostępność do danych statystycznych i informacji oraz okres wdrażania *Strategii*, w pracach nad niniejszym dokumentem przyjęte zostało następujące podejście metodologiczne:

- Głównym założeniem *Raportu* jest ocena stanu realizacji celów *Strategii* poprzez wykonanie wskaźników określających poziom realizacji poszczególnych celów strategicznych, analizę przyjętych wskaźników kontekstowych określających ogólny poziom i zmiany w pozycji społeczno-gospodarczego rozwoju województwa tj.:
 - Wzmacnianie urbanizacji regionu,
 - Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich,
 - Seletywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu,
 - Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu.
- System monitorowania oparty jest o przyjęte w *Strategii* wskaźniki jej realizacji, oraz uwzględnia analizę, ocenę i opis przebiegu głównych procesów i zjawisk społeczno-gospodarczych w regionie na tle kraju i Europy. Celem przyjętego systemu oceny jest możliwie pełna ocena efektywności oraz skuteczności realizowanych w ramach *Strategii* działań prorozwojowych.
- Proces oceny prowadzony jest m.in. na podstawie bieżącego monitorowania wartości wskaźników, niezależnych eksperckich opracowań ewaluacyjnych, sprawozdań z wdrażania programów rozwoju i strategii sektorowych będących w gestii samorządu województwa oraz innych danych na temat sytuacji społeczno-gospodarczej regionu, w tym informacji o programach/działaniach realizowanych przez partnerów społeczno-gospodarczych.
- W części wstępnej, w rozdz. 1 Sytuacja społeczno-gospodarcza województwa lubelskiego na podstawie wybranych danych i wskaźników makroekonomicznych przedstawiono ogólną charakterystykę sytuacji społeczno-gospodarczej regionu, zawierającą wybrane wskaźniki obrazujące podstawowe uwarunkowania wpływające na kierunki i natężenie procesów rozwojowych w województwie.
- *Raport* składa się z części podstawowej, w której przedstawiono wartości wskaźników obrazujących poziom realizacji przyjętych celów *Strategii*, oceny i podsumowania realizacji programów operacyjnych współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej wdrażanych na terenie województwa lubelskiego oraz wniosków i rekomendacji.
- Przyjęty w *Strategii* system wskaźników opiera się głównie o dane krajowej jak i europejskiej statystyki publicznej (GUS, EUROSTAT), publikowane w postaci papierowej i elektronicznej. Materiały i informacje faktograficzne opracowane i udostępnione przez GUS, nie zawsze są w stanie w pełni odzwierciedlić i zobrazować uzyskane efekty działań podejmowanych w ramach realizacji *Strategii*, zwłaszcza od strony jakościowej. W przygotowaniu *Raportu* wykorzystano opracowania ministerstw i urzędów centralnych, uczelni wyższych, instytutów oraz jednostek badawczych i samorządowych, a także własne analizy i opracowania przygotowane przez Departament Strategii i Rozwoju Urzędu Marszałkowskiego. Ponadto korzystano również z weryfikowalnych naukowo oraz powtarzalnych w czasie badań i danych, przeprowadzanych przez uznane instytucje.

- W prezentowanym *Raporcie* bazowano na możliwie najnowszych danych. Większość z nich odnosi się do roku 2018, jednak część ze względu na ich dostępność przedstawiona jest tylko do roku 2016, dotyczy to głównie danych makroekonomicznych. Ze względu na przyjęty w *Strategii* horyzont czasowy (2014-2020) przyjęto, że wskaźniki za 2018 r. charakteryzować będą skutki polityki regionalnej opartej na poprzednio obowiązującej strategii oraz stanowić będą płaszczyznę odniesienia w kolejnych cyklach badawczych.
- Dane zaprezentowano zarówno w ujęciu statycznym, polegającym na zestawieniu wartości wskaźnika w poszczególnych latach, jak również dynamicznym polegającym na ukazaniu zmiany w stosunku do roku bazowego, za który przyjęto rok 2010.
- Zgodnie z zapisami strategii Raport co cztery lata zostanie rozszerzony o analizę danych wskazanych w „Programie oddziaływania na środowisko SRWL” (takie rozszerzenie zostało przedstawione we wcześniejszym *Raporcie*).
- Adresatami wyników *Raportu* jest przede wszystkim Samorząd Województwa Lubelskiego, a także inne podmioty i instytucje zainteresowane rozwojem województwa. Wnioski z przeprowadzonych analiz stanowią podstawę weryfikacji i ewentualnej korekty dotychczasowej polityki rozwoju województwa.
- Wyniki monitoringu stanowią wkład do przeprowadzanych okresowo ewaluacji, których efektem będą kompleksowe i szczegółowe rekomendacje do prowadzonej w województwie polityki rozwoju.

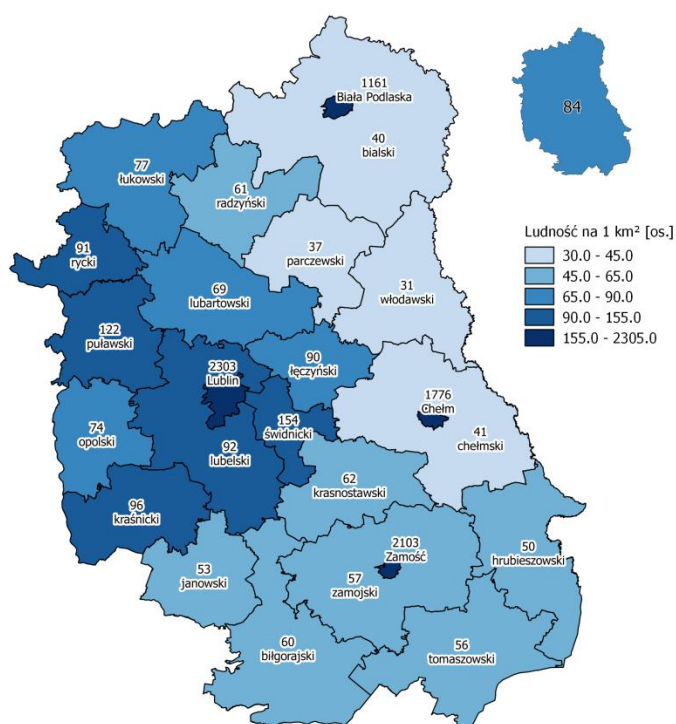
1. Sytuacja społeczno-gospodarcza w województwie lubelskim

1.1 Sytuacja demograficzna

Województwo lubelskie jest regionem, którego powierzchnia wynosi 25 122 km² i jest trzecim co do wielkości województwem w Polsce. Znaczną powierzchnię województwa zajmują użytki rolne, które w 2018 r. stanowiły 70,5% (w kraju 60%), udział gruntów zabudowanych i zurbanizowanych w powierzchni ogółem województwa wyniósł 3,9% (w kraju 5,5%). W podziale administracyjnym wyróżnia się 4 miasta na prawach powiatu: Lublin, Biała Podlaska, Chełm, Zamość, 213 gmin oraz 20 powiatów. Stolicą regionu jest miasto Lublin. Zgodnie z wymogami statystyki regionalnej Unii Europejskiej wydzielono 4 podregiony (NUTS III): bialski, chełmsko-zamojski, lubelski oraz puławski.

Lubelskie jest jednym z najrzadziej zaludnionych województw Polski, pod względem gęstości zaludnienia (84 os./km² w 2018 r.), niezmiennie od 2015 r. znajduje się na 12 miejscu w kraju (w Polsce 123 os./km²). W poszczególnych powiatach województwa rozmieszczenie ludności nie było równomierne. Największe zagęszczenie występowało w miastach na prawach powiatu: Lublin (2 303 os./km²) oraz Zamość (2 103 os./km²), natomiast najmniejsze w powiatach: parczewskim (37 os./km²) i włodawskim (31 os./km²). Wartość wskaźnika obrazującego gęstość zaludnienia na powierzchni zabudowanej i zurbanizowanej jest stosunkowo niska, dodatkowo z roku na rok wciąż maleje, w 2018 r. wynosiła 2 149 os./km² (9 miejsce wśród województw).

Ryc. 1 Gęstość zaludnienia w powiatach województwa lubelskiego w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

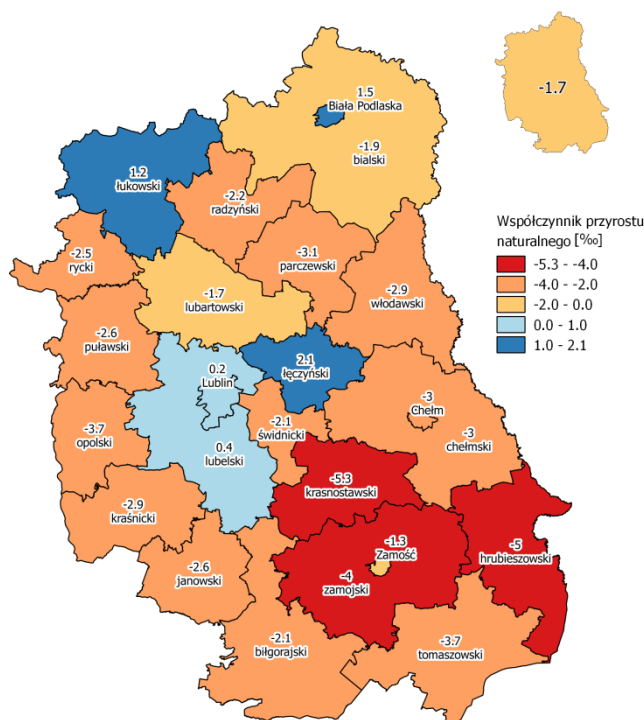
Na koniec 2018 r. liczba ludności w województwie lubelskim wynosiła 2 117 619 osób, co stanowiło 5,5 % ludności kraju (9 miejsce wśród województw). Prawie połowa ludności województwa lubelskiego zamieszkiwała miasta, współczynnik urbanizacji wyniósł 46,46%

(średnio w Polsce 60,05%), wartość ta wzrosła o 0,28 p.p. w odniesieniu do 2015 r. (w Polsce zmalała o 0,22 p.p. w odniesieniu do 2015 r.). Pod względem liczby ludności zdecydowanie dominuje miasto Lublin, które na koniec 2018 r. zamieszkiwało 339,7 tys. mieszkańców, co stanowiło 34,5% mieszkańców miast i 16% ogółu ludności województwa. Najbardziej zurbanizowanymi powiatami biorąc pod uwagę lata 2015 - 2018 były powiaty: świdnicki, puławski, natomiast najmniejszy udział mieszkańców miast odnotowano w powiatach: parczewskim i chełmskim.

Liczba ludności województwa systematycznie maleje, wskutek czego w latach 2015 - 2018 populacja mieszkańców województwa uległa zmniejszeniu o blisko 22,1 tys. osób. Należy zauważyć, że spadek populacji w niejednakowym stopniu dotyczy poszczególnych obszarów. O ile bowiem w podregionie białskim spadek ludności wyniósł ponad 3,4 tys. osób, to dla podregionu chełmsko-zamojskiego wyniósł on aż ponad 12,0 tys.

Obserwowany spadek liczby ludności determinowany jest między innymi przez ruch naturalny. W 2018 r. na Lubelszczyźnie zarejestrowano ponad 3,5 tys. mniej urodzeń żywych niż zgonów. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców ukształtował się na poziomie - 1,7‰ i był dużo niższy od średniej w kraju (-0,7 w 2018 r.). Wskaźnik ten w latach 2015 - 2018 wahał się: w 2015 r. wyniósł - 1,4‰, w latach 2016 r., 2017 r. wyniósł – 1,2‰. W miastach przyrost naturalny na 1 000 ludności w 2018 r. kształtował się na poziomie -0,9‰ (- 1,2‰ w Polsce), natomiast na wsi - 2,4‰ (0,0‰ w Polsce).

Ryc. 2 Współczynnik przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców w powiatach woj. lubelskiego w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Oprócz przyrostu naturalnego ważnym czynnikiem decydującym o tempie wzrostu lub ubytku liczby ludności oraz o jej rozmieszczeniu terytorialnym są migracje. Na przestrzeni ostatnich lat wpływ na zmiany liczby ludności miały między innymi migracje wewnętrzne (wewnątrz- i międzyregionalne) oraz zagraniczne. Saldo migracji zagranicznych na pobyt stały w 2018 r.

przyjęło wartość dodatnią i wyniosło 445 osób. Wskaźnik salda migracji zagranicznych na pobyt stały w 2014 r. wyniósł - 635 osób, generalnie można stwierdzić, że po wielu latach od 2016 r. wskaźnik ten przyjął wartość dodatnią. Emigracja dotyczyła odpływu mieszkańców Polski głównie do krajów Europy.

W przypadku salda migracji wewnętrznych od lat jest ono niezmiennie i osiąga ujemne wartości wynosząc w 2018 r. - 5 804 osoby, (w 2015 r. – 4 814 osób). Osoby migrowały do aglomeracji w środkowej i południowej części Polski. Najwięcej osób z Lubelszczyzny wyjeżdżało do województwa mazowieckiego, a następnie do województw podkarpackiego i małopolskiego.

Saldo migracji ludności na pobyt stały na 10 000 ludności w województwie od kilku lat przybiera wartości ujemne, w 2018 r. wskaźnik ten kształtował się na średniorocznym poziomie -0,25. Warto zauważyć, iż saldo migracji zagranicznych na 10 000 ludności po latach, w których przyjmowało wartość ujemną, w 2016 r. osiągnęło wartość dodatnią (0,018), w 2017 r. utrzymało wartość dodatnią (0,016), w 2018 r. wyniosło 0,021.

Struktura ludności według ekonomicznych grup wieku w województwie lubelskim zmienia się z roku na rok. Systematycznie maleje liczba dzieci i młodzieży, a równocześnie wzrasta liczba ludności w rocznikach starszych. W 2018 r. liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym (17 lat i mniej) stanowiła 17,6% ludności województwa, podczas gdy w 2015 r. 17,9%. Zanotowano spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym pomiędzy rokiem 2015 a 2018 o 2,4%, przy czym większy spadek zaobserwowano na wsi (- 3,9%), niż w mieście (- 0,5%). Najliczniejszą grupę wiekową, (60,6% ludności województwa lubelskiego), stanowią osoby w wieku produkcyjnym (mężczyźni wiek 18-64 lata, kobiety 18-59 lat), w 2015 r. osoby w wieku produkcyjnym stanowiły 62,1% ludności województwa. Nastąpił spadek liczby ludności w wieku produkcyjnym pomiędzy rokiem 2015 a 2018 o 3,4%, przy czym większy spadek zaobserwowano w mieście (- 4,4%) niż na wsi (- 2,5%). Grupa osób starszych zaliczanych do wieku poprodukcyjnego stanowiła w 2018 r. 21,8% ludności województwa, podczas gdy w 2015 r. osoby te stanowiły 20% ludności województwa. Nastąpił wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym o 7,5%, większy wzrost zaobserwowano w mieście (11,6%) niż na wsi (3,8%). Województwo w 2018 r. zajmuje 10 miejsce w kraju pod względem liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym i 9 miejsce pod względem liczby ludności w wieku produkcyjnym oraz 8 miejsce w przypadku liczby ludności w wieku poprodukcyjnym.

1.2 Gospodarka

1.2.1 Sytuacja makroekonomiczna i struktura gospodarki

Lubelszczyzna jest jednym z relatywnie słabiej rozwiniętych regionów Polski. Poziom i dynamika wzrostu PKB jest silnie i bezpośrednio powiązana ze specyficzną strukturą gospodarczą regionu, z dominującym udziałem w strukturze gospodarki rolnictwa oraz relatywnie jego niskiego wkładu w tworzenie regionalnego produktu krajowego brutto (PKB).

W 2017 r. wartość produktu krajowego brutto wytworzona w województwie lubelskim wyniosła 76 039 mln zł, udział PKB województwa w ogólnym PKB Polski wyniósł 3,8% (10

miejsce w kraju). PKB województwa wzrósł względem 2016 r. (71 270 mln zł) o 7%, kiedy to udział PKB województwa w ogólnym PKB Polski wynosił 3,8% (10 miejsce w kraju).

W 2017 r. wartość Produktu Krajowego Brutto na 1 mieszkańca wg parytetu siły nabywczej PPS (% średniej EU28) dla województwa lubelskiego wyniosła 48%, (średnia dla kraju na poziomie 68%). Wartość wskaźnika względem 2014 r. w regionie wzrosła o 1 p.p. (przy wzroście dla Polski wynoszącym 2 p.p.).

Wartość PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca w województwie lubelskim w 2017 r. wyniosła 35 712 zł (51 776 zł w Polsce), co oznacza, że w odniesieniu do 2016 r. (33 371 zł) wskaźnik wzrósł o 7 %, przy czym w porównaniu do pozostałych regionów Polski uzyskana wartość lokuje Lubelszczyznę na szesnastym miejscu w kraju. Wartość PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca dla poszczególnych podregionów województwa jest zróżnicowana. Najwyższą wartość wskaźnik osiągnął w 2017 r. w podregionie lubelskim 47 552 zł, najniższą wartość osiągnął w podregionie chełmsko-zamojskim 27 693 zł, w pozostałych podregionach wartości wyniosły: 31 766 zł w podregionie puławskim oraz 30 879 zł w bialskim.

Gospodarkę województwa lubelskiego należy zaliczyć do grupy tzw. gospodarek tradycyjnych, ze względu na widoczny stosunkowo wysoki udział rolnictwa oraz stosunkowo niski udział sektora usług. Dominuje zatrudnienie w rolnictwie, które w 2017 r. wyniosło średnio 36,6% i w porównaniu z krajem jest ponad dwukrotnie wyższe (15,5%), następnie zatrudnienie w sektorze pozostałych usług (sekcje M-T) 24,4%, (w kraju 28,7%) oraz zatrudnienie w usługach (sekcje G-L) 21%, (w kraju 29%). Najmniej osób zatrudnionych było w przemyśle i budownictwie 17,9%, (średnio w kraju 26,6%).

Jednym z czynników determinujących rozwój regionu jest poziom wydajności pracy mierzony wskaźnikiem wartości dodanej brutto (WDB) na 1 pracującego. Wartość dodana brutto w przeliczeniu na 1 pracującego w województwie lubelskim w 2017 r. wyniosła 85 591 zł, co uplasowało województwo na szesnastym miejscu w Polsce. Uzyskana wartość stanowiła 72,5 % średniej krajowej. Obserwuje się powolny wzrost tego wskaźnika i tak od 2014 r. z poziomu 78 703 zł, wzrósł o 6888,00 zł tj. o 8,7 %, (w kraju wzrost o 7,3%). Wśród podregionów województwa na uwagę zasługuje podregion lubelski, gdzie WDB na 1 pracującego w 2017 r. wyniosła 102 585 zł, natomiast najniższą wartość tego wskaźnika odnotowano w podregionie chełmsko-zamojskim 73 333 zł.

Wartość dodana brutto w województwie lubelskim w 2017 r. wyniosła 66 779 mln zł, co stanowi 3,8% wielkości krajowej (10 miejsce wśród województw). Największą część wartości dodanej brutto w 2017 r. w województwie podobnie jak i w kraju, wygenerował sektor usług 37,6% (handel, naprawa pojazdów samochodowych, transport i gospodarka magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia, informacja i komunikacja oraz działalność finansowa i ubezpieczeniowa, obsługa rynku nieruchomości, sekcje G-L) oraz 28% przemysł i budownictwo (sekcje B-F) oraz 28% pozostałe usługi (sekcje M-T), najmniejszą sektor rolniczy w regionie 6,4% (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo sekcja A), średnio w Polsce 3,1%.

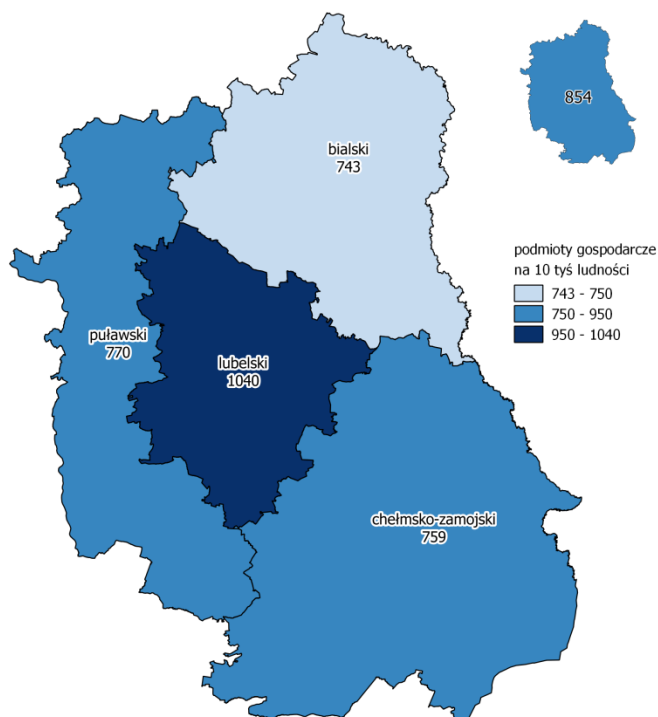
1.3 Konkurencyjność gospodarki; atrakcyjność inwestycyjna regionu

Wartość nakładów brutto na środki trwałe w lubelskim w 2016 r. wyniosła 10 930 mln zł, zanotowano spadek (o 23,4%) względem 2015 r. (14 278 mln zł), województwo znalazło się pod tym względem na 11 miejscu w kraju. Udział wartości tego wskaźnika w wielkości krajowej w 2016 r. wyniósł 3,26%, (w 2013 r. wyniósł 4,2%).

Wartość nakładów inwestycyjnych w gospodarce narodowej w województwie lubelskim w 2017 r. wyniosła 8 826 mln zł, co stanowiło 3,4% wartości krajowej (11 miejsce wśród województw). Największą wartość nakładów inwestycyjnych w 2017 r. odnotowano w sektorze prywatnym 5 256 mln zł, co stanowiło 59,5% udziału w nakładach inwestycyjnych ogółem. W sektorze publicznym wartość nakładów inwestycyjnych wyniosła 3 570 mln zł (40,4%).

Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. ludności w 2018 r. wyniosła 854, (wzrost o 5,6% względem roku 2015). Jest to wynik poniżej średniej krajowej, która w 2018 r. wyniosła 1 136. Pod względem tego wskaźnika województwo plasuje się na 15 miejscu w Polsce. Wśród podregionów w 2018 r. najwięcej podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON na 10 tys. ludności zarejestrowano w podregionie lubelskim tj. 1 040, natomiast najmniej w podregionie białskim tj. 743 podmiotów.

Ryc. 3 Liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. mieszkańców woj. lubelskiego w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Ważną rolę z punktu widzenia konkurencyjności regionu odgrywa działalność badawczo- rozwojowa. Szacuje się, że w 2015 r. wskaźnik zatrudnienia w obszarze działalności B+R wyniósł 3 880,3 EPC, (9 lokata w kraju), przy czym EPC, to ekwiwalenty pełnego czasu pracy, gdzie jeden ekwiwalent pełnego czasu pracy (EPC) oznacza jeden

osobo-rok poświęcony wyłącznie na działalność B+R. W latach 2012 - 2015 wskaźnik ten zwiększył się o 282,9 EPC, czyli o 8%.

Nakłady na działalność badawczo - rozwojową w województwie lubelskim w 2017 r. wyniosły 668,8 mln zł, (690,7 mln zł w 2014 r., tj. spadek o 3,17%), niemniej jednak w 2017 r. nakłady te stanowiły 3,2% ogółu nakładów na działalność B+R w kraju (9 miejsce wśród wszystkich województw).

Wskaźnik relacji nakładów na B+R do produktu krajowego brutto (w cenach bieżących) w 2016 r. w lubelskim wyniósł 0,88% (0,61% w 2013 r.), natomiast w Polsce wyniósł 0,97%, (0,87% w 2013 r.). Wskaźnik ten w sektorze przedsiębiorstw w latach 2013 - 2016 uległ zwiększeniu, nakłady wewnętrzne na B+R sektora przedsiębiorstw w relacji do PKB w 2016 r. wyniosły 0,24% (0,12% w 2013 r.), w Polsce 0,63% (0,38% w 2013 r.).

Udział sprzedaży wyrobów nowych lub istotnie ulepszonych w sprzedaży ogółem w przemyśle województwa w 2017 r. wyniósł 5,01%, (6,23%, w 2014 r., tj. spadek o 1,2 p.p.). Wynik z 2017 r. plasuje województwo na 13 pozycji w kraju (w Polsce 8,84%). Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych na eksport w przychodach netto ze sprzedaży ogółem w 2017 r. w regionie wyniósł 1,44%, (spadek o 0,9 p.p., względem 2014 r. 2,39%). Wynik z 2017 r. jest niższy niż średnio w kraju (3,68%), co plasuje region na 16 pozycji wśród województw.

Liczba spółek z udziałem kapitału zagranicznego w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w latach 2014-2017 w lubelskim nie zmieniła się, w 2017 r. wskaźnik ten wyniósł 2,1, w 2014 r. również 2,1. (w Polsce w 2017 r. 6,0).

Odsetek ludności w wieku 15 lat i więcej posiadających wykształcenie wyższe w województwie lubelskim w 2018 r. wyniósł 21,9%, (21,4% w 2015 r., tj. wzrost o 0,5 p.p.), w tym samym czasie średnio w Polsce wskaźnik ten wyniósł 24,4% (2018 r.), 22,3% (2015 r.), tj. wzrost o 2,1 p.p. Wynik z 2018 r. plasuje województwo na 9 pozycji w kraju. (w 2015 r. 7 pozycja w kraju). Odsetek ludności w wieku 15 lat i więcej posiadających wykształcenie wyższe w regionie pozostaje na zbliżonym poziomie, rośnie różnica pomiędzy wartością wskaźnika notowaną w województwie a średnią dla kraju.

1.4 Rynek pracy

Liczba pracujących w województwie lubelskim w 2017 r. wyniosła 842,6 tys., co stanowiło 5,5% ogółu pracujących w kraju (9 miejsce wśród województw). W ostatnich latach liczba osób pracujących rosła i od roku 2014 wartość ta zwiększyła się o 33 281 osób tj. o 4,1%. W tym samym czasie liczba pracujących w kraju zwiększyła się o 1 143 tys. osób, tj. o 8,0%. Liczba pracujących w gospodarce narodowej w 2017 r. wyniosła 430 tys. osób, (10 miejsce w kraju), wzrosła o 6% wobec 2014 roku.

Liczba pracujących na 1 000 ludności w 2018 r. wyniosła 187 osoby, podczas gdy średnio w Polsce 251 osób. Biorąc pod uwagę lata 2015 - 2018, obserwuje się tendencję wzrostową wskaźnika, zarówno w województwie jak i w całym kraju. W lubelskim w 2015 r. liczba pracujących na 1 000 ludności wyniosła 175 osób.

Zatrudnienie osób w wieku 15-64, zamieszkałych w województwie w 2018 r. wyniosło 64,9% (niższe niż średnio w kraju o 2,5 p.p.) i z roku na rok wzrasta (61,3% w 2015 r.).

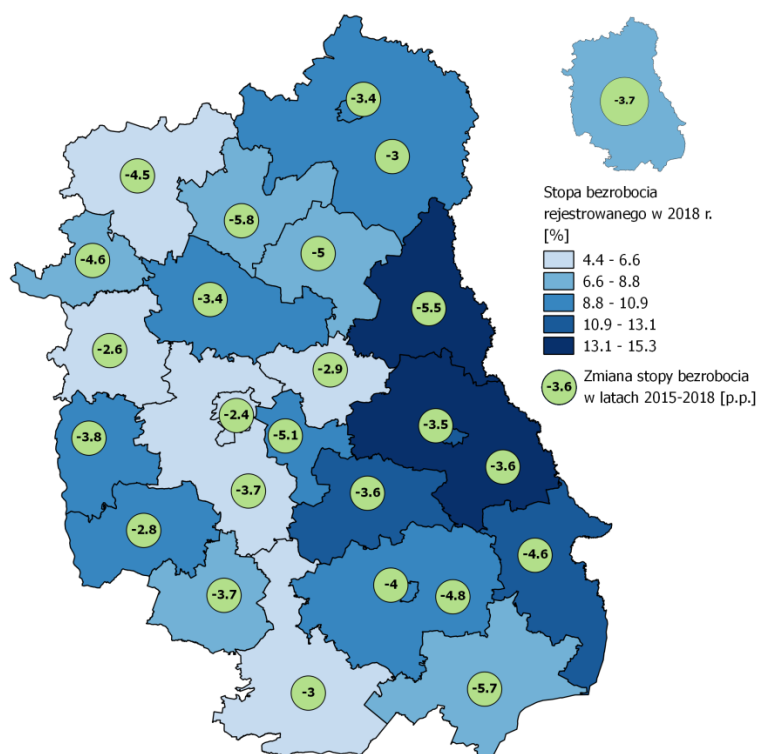
Wskaźnik ten jest wyraźnie wyższy w przypadku mężczyzn (70,9%), niż kobiet (58,8%).

Stopa bezrobocia rejestrowanego stale utrzymuje się powyżej średniej krajowej. Wskaźnik ten w województwie pozostaje na jednym z najwyższych w kraju. W 2015 r. lubelskie zajmowało 7 miejsce w kraju pod tym względem, w 2016 r. miejsce 6, w 2017 r. uplasowało się na 4 pozycji wśród województw z wynikiem 8,8%, w 2018 r. województwo uplasowało się na 5 miejscu wśród województw z wynikiem 8,0% (5,8% średnio w Polsce).

Pod względem bezrobocia rejestrowanego region jest zróżnicowany, w 2018 r., bezrobocie rejestrowane wyższe niż średnio w województwie zanotowano w podregionie bialskim (9,8%) oraz chełmsko – zamojskim (9,5%), nieco niższe niż średnio w województwie zanotowano w podregionie lubelskim (6,5%), puławskim (7,5%). Najniższa stopa bezrobocia rejestrowanego wystąpiła w powiecie: łukowskim (4,5%), biłgorajskim (5,1%), łączyńskim (5,3%) oraz w mieście Lublin (5,5%), najwyższa w powiecie włodawskim (15,5%), chełmskim (13,3%), hrubieszowskim (13,2%), krasnostawskim (11,6%). Stosunkowo wysoką stopę bezrobocia rejestrowanego zanotowano w miastach na prawach powiatu: Chełm (11,2%), Biała Podlaska (10,5%), Zamość (9,9%).

W województwie lubelskim obserwuje się w ostatnich latach spadek wskaźnika stopy bezrobocia rejestrowanego wśród osób w wieku produkcyjnym (spadek o 2,3 p.p. w latach 2015 – 2018), wskaźnik ten utrzymuje się jednak nadal na poziomie wyższym niż średnio w kraju. W 2018 r. stopa bezrobocia wśród osób w wieku produkcyjnym wyniosła 5,8% (4,2% średnio w kraju), lubelskie plasuje się na 4 miejscu w kraju.

Ryc. 4 Stopa bezrobocia rejestrowanego w powiatach województwa lubelskiego w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

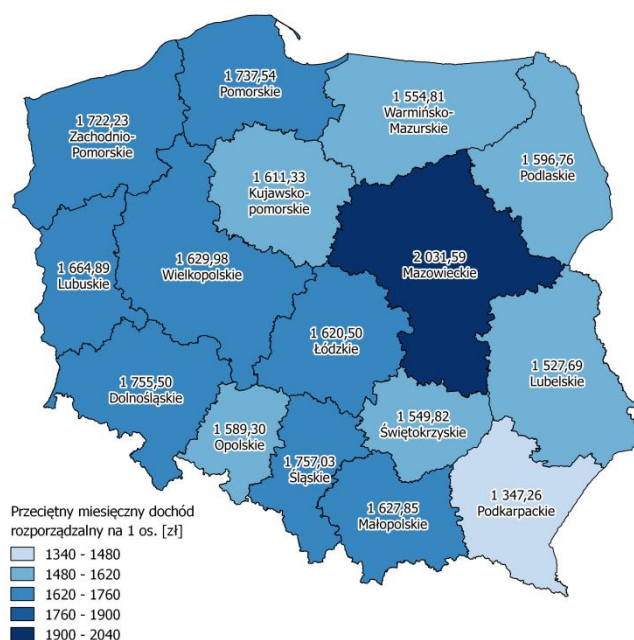
1.5 Jakość życia

Zamożność społeczeństwa rozpatrywana jest zarówno przez pryzmat dochodów jak i wydatków gospodarstw domowych. Województwo lubelskie na tle kraju znajduje się wśród regionów o niskim poziomie zamożności. Przeciętna liczba osób pracujących przypadająca na gospodarstwo domowe wynosi, podobnie jak w kraju 1 osobę, średnio gospodarstwo domowe liczy od 2 do 3 osób.

Pomimo obserwowanego corocznego przyrostu wartości przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto, wysokość tego wskaźnika kształtuje się wciąż poniżej średniej dla Polski, w 2018 r. wyniosło 4 260,71 zł, co stanowi około 88% przeciętnego wynagrodzenia w kraju wynoszącego w analizowanym roku 4 834,76 zł. Wysokość wynagrodzeń plasuje województwo na 11 miejscu wśród województw Polski. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w 2018 r. wyniósł 1 527,69 zł, nastąpił wzrost o 24,5% względem 2015 r. (1 226,74 zł). Wskaźnik pozostaje wciąż poniżej średniej dla Polski (1 693,46 zł w 2018 r.), pod tym względem lubelskie znalazło się na 15 miejscu w kraju.

Województwo lubelskie charakteryzuje się jednym z najniższych dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych na 1 mieszkańca w kraju. W 2016 r. dochody te wyniosły 25 327 zł, tym samym województwo plasowało się na 14 miejscu wśród województw w Polsce (przeciętnie w kraju 29 182 zł). W porównaniu do 2013 r. wzrosły one o 12,7% (w kraju o 11,4%).

Ryc. 5 Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w województwach Polski w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym w 2018 r. w województwie lubelskim należał do jednych z najwyższych w kraju (6 miejsce wśród województw). Poniżej relatywnej granicy ubóstwa znalazło się 17,5% mieszkańców województwa przy średniej dla kraju 14,2%. Należy zaznaczyć, że sytuacja w województwie z roku na rok poprawia się, zagrożenie ubóstwem relatywnym w latach 2015 - 2018 zmniejszyło się o 1,7 p.p.

Liczba zgonów niemowląt na tysiąc urodzeń żywych w województwie lubelskim w 2018 r. była wyższa niż średnio w kraju i wyniosła 4,2 (3,8 w Polsce), w 2015 r. sytuacja była odwrotna, liczba zgonów niemowląt na tysiąc urodzeń żywych w województwie lubelskim była niższa niż średnio w kraju, wyniosła 3,8, (4,0 w Polsce). W skali wewnątrzregionalnej, w 2018 r. najlepszą sytuację, odnotowano w powiatach: lubartowskim, janowskim, opolskim, gdzie liczba zgonów niemowląt na tysiąc urodzeń żywych wyniosła 0,0, z kolei najbardziej niekorzystną sytuację zanotowano w powiatach: krasnostawskim (7,8), ryckim (7,4), biłgorajskim (6,8), łukowskim (6,4), m. Chełm (6,2), hrubieszowskim (6,1).

1.6 Infrastruktura techniczna i społeczna

Docelową sieć dróg szybkiego ruchu przebiegającą przez obszar województwa lubelskiego utworzą w przyszłości kompletne trasy dróg ekspresowych S12, S17 i S19 wraz z planowaną autostradą A2. W 2018 r. długość dróg ekspresowych i autostrad w województwie wyniosła 102 km to jest o 23 km więcej niż w 2015 r. Pod względem długości dróg ekspresowych i autostrad, w 2018 r. lubelskie zajmuje 13 miejsce w kraju. Wskaźnik gęstości dróg ekspresowych wyniósł w województwie 0,4 km/100 km² (średnio w kraju 1,2 km), pod względem gęstości autostrad i dróg ekspresowych województwo zajmuje ostatnie miejsce w kraju.

Długość dróg wojewódzkich o nawierzchni twardej w 2018 r. liczyła 2 298,6 km (3 miejsce w kraju) i od 2015 r. (2 239,2 km) wartość ta nieznacznie się zwiększyła, zanotowano przyrost o 59,4 km. Wskaźnik gęstości dróg wojewódzkich w 2018 r. wyniósł 9,15 km/100 km² (w kraju 9,24 km/100 km²).

Analizując bezpieczeństwo na drogach, należy zauważyć, że liczba ofiar śmiertelnych wypadków drogowych w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców województwa lubelskiego w latach 2015 – 2018, utrzymuje się na podobnym poziomie, wciąż powyżej średniej w kraju, wyjątkiem jest rok 2017, w którym wskaźnik poprawił się i osiągnął wynik równy średniej krajowej (0,74 osób/10 tys. mieszkańców).

Województwo lubelskie w 2018 r. zajmuje 12 miejsce w kraju, na drogach zginęło 0,84 osób/10 tys. mieszkańców (średnio w kraju 0,75 osób/10 tys.).

W 2018 r. najwięcej ofiar śmiertelnych zanotowano w powiecie radzyńskim (2,19 osób/10 tys. mieszkańców), białskim (1,34 osób/10 tys. mieszkańców), łukowskim (1,3 osób/10 tys. mieszkańców), a także lubelskim (1,2), chełmskim (1,15), janowskim (1,1), biłgorajskim (1,1), ryckim (1,1), łęczyńskim (1,0), kraśnickim (1,0), opolskim (1,0). Najbardziej bezpieczne drogi w 2018 r., na których nie zanotowano żadnej ofiary śmiertelnej zanotowano w miastach na prawach powiatu: w mieście Biła Podlaska oraz Chełm, następnie w mieście Zamość (0,15 osób/10 tys. mieszkańców) oraz w Lublin (0,4 osób/10 tys. mieszkańców).

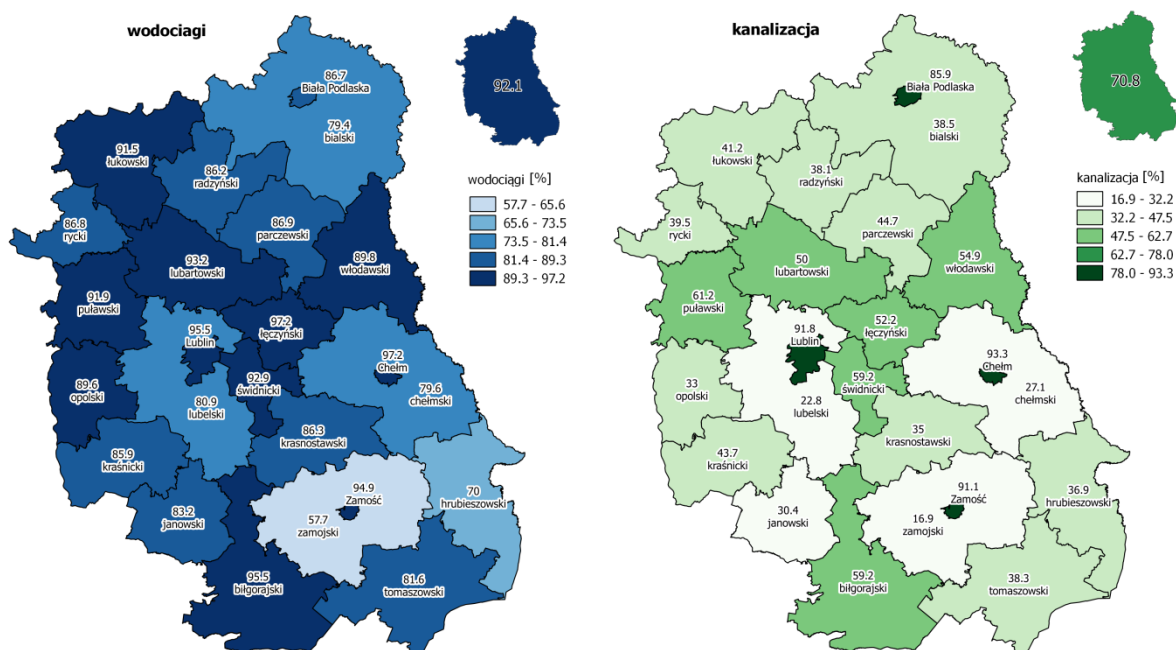
Łączna długość eksploatowanych linii kolejowych w województwie lubelskim w 2018 r. wyniosła 1 048 km, województwo zajmuje pod tym względem 11 miejsce w kraju, a długość eksploatowanych linii kolejowych stanowi 5,45% długości linii kolejowych w Polsce. Wskaźnik gęstości linii kolejowych w regionie w 2018 r. wyniósł 4,2 km/100 km², jest jednym z najniższych w Polsce (15 miejsce w kraju), wskaźnik gęstości linii w kraju wynosi 6,2 km/100 km².

Należy odnotować korzystne zmiany w wyposażeniu lokali mieszkalnych

w podstawowe instalacje, tj. wodociągi, kanalizację, gaz. Jednak Lubelszczyzna wyróżnia się mniej korzystnie pod tym względem na tle kraju pod tym względem.

W 2018 r. około 53 % mieszkańców województwa posiadało dostęp do kanalizacji, (w Polsce 70,8 %) (16 miejsce w kraju). Długość sieci kanalizacyjnej corocznie wzrasta w wyniku czego w 2018 r. wyniosła ona 6 686,5 km, co oznacza jej przyrost o 6,5% względem 2015 r. (6 278,9 km). W 2018 r. województwo znajdowało się na 12 miejscu w kraju pod względem długości sieci kanalizacyjnej, która stanowiła 4,2% sieci w kraju (160 671,4 km).

Ryc. 6 Odsetek mieszkańców korzystających z urządzeń sieciowych (sieć wodociągowa, kanalizacyjna) w powiatach woj. Lubelskiego w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Więszą, choć również odbiegającą od średniej w kraju dostępnością cechują się **wodociągi**, z których w 2018 r. korzystało ponad 87 % mieszkańców, tym samym lubelskie zajmuje 14 miejsce w kraju wyprzedzając województwo małopolskie (82%) oraz podkarpackie (81%). Średnio w Polsce 92% mieszkańców posiadało dostęp do sieci wodociągowej. Sieć wodociągowa w województwie lubelskim w 2018 r. osiągnęła długość 21 496 km, (6 miejsce w kraju). Od 2015 r. przybyło 472,6 km sieci wodociągowej czynnej rozdzielczej, a to oznacza wzrost o 2,2 % (średnio w kraju wzrost o 3,3%). Długość sieci wodociągowej w regionie stanowi 7% długości sieci krajowej.

Łączna długość sieci gazowej eksploatowanej w 2018 r. na obszarze województwa lubelskiego wyniosła 9 301 km, od 2015 r., długość czynnej sieci ogółem wzrosła o 7,5% (średnio w kraju wzrost o 5,7%). W 2018 r. z sieci gazowej korzystało 41 % mieszkańców Lubelszczyzny, tym samym lubelskie zajmuje 13 miejsce w kraju wyprzedzając województwo łódzkie (39,4%), świętokrzyskie (37,1%), dolnośląskie (30,4%) oraz podkarpackie (28,5%). Średnio w Polsce 52,1% mieszkańców posiadało dostęp do sieci gazowej.

Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w 2018 r. kształtował się na poziomie 84,4% (11 miejsce wśród województw), obserwuje się powolny

wzrost tego wskaźnika (wzrost o 2,6 p.p. względem 2015 r.), jednak wciąż znajduje się on poniżej średniej w kraju (w 2018 r. średnio w kraju 87,3%). Zdecydowanie więcej dzieci uczęszczało do placówek wychowania przedszkolnego w miastach, najwyższy odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w 2018 r. zanotowano w miastach na prawach powiatu: w Chełmie, Białej Podlaskiej, Zamościu wartość wskaźnika przekroczyła 100% (dojeżdżające dzieci mieszkające poza miastem), następnie Lublin (99,5%), powiat puławski (91,1%), natomiast najniższy w powiatach: chełmskim (51,6%), zamojskim (69,1%), janowskim (69,7%).

Szkolnictwo wyższe odgrywa znaczącą rolę w podnoszeniu jakości życia społeczeństwa i w rozwoju regionu, istotną cechą szkolnictwa wyższego w województwie lubelskim jest jego różnorodność. W regionie funkcjonuje 17 uczelni publicznych i niepublicznych, które kształcą w zakresie m.in. nauk technicznych, medycznych oraz humanistyczno-społecznych. W 2018 r. kształciło się w nich 69,8 tys. studentów, tj. o 11% mniej niż w 2015 r., kiedy to liczba studentów kształcących się w szkołach wyższych wyniosła 78,4 tys. osób. Od kilku lat następuje spadek liczby kształcących się osób w szkołach wyższych, zjawisko to obserwowane jest zarówno w regionie jak i w całym kraju, stąd też notuje się sukcesywny spadek wskaźnika liczba studentów na 10 tys. ludności. W 2018 r. na 10 tys. mieszkańców województwa lubelskiego przypadało 330 studentów szkół wyższych, to jest o 10% mniej niż w 2015 r., w Polsce mniej o 12%. Pod względem liczby studentów w odniesieniu do populacji mieszkańców województwo lubelskie zajmuje szóstą lokatę w kraju.

Z każdym rokiem podobnie jak w Polsce na uczelniach województwa wzrasta odsetek studentów cudzoziemców. W 2018 r. udział obcokrajowców w ogólnej liczbie studiujących w województwie wyniósł 10,1% i był wyższy niż średnio w kraju (6,3%). Pod tym względem lubelskie plasuje się wyraźnie powyżej średniej w kraju, plasuje się na drugim miejscu wśród województw, za województwem mazowieckim (10,4%).

Ze względu na słabe zurbanizowanie, główny nurt życia gospodarczego, a także edukacyjnego koncentruje się w stolicy województwa - Lublinie, gdzie znajduje się większość uczelni publicznych oraz niepublicznych.

Województwo lubelskie w 2018 r. oferowało prawie 26,5 tys. miejsc w 472 obiektach noclegowych, w tym 313 całorocznych. Obserwowany jest systematyczny wzrost liczby turystycznych obiektów noclegowych, a co za tym idzie miejsc noclegowych w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców. Pomimo tendencji wzrostowej w 2018 r. pod względem miejsc noclegowych w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców lubelskie plasuje się na 10 miejscu wśród województw, wskaźnik wyniósł 12,5 miejsc noclegowych/1 tys. osób (średnio w Polsce). Najwięcej miejsc noclegowych na 1 tys. mieszkańców w 2018 r. zanotowano w powiecie włodawskim (77), następnie puławskim (42), mieście Zamość (26), najmniej w powiecie kraśnickim (1,2), łukowskim (1,4), ryckim (1,6).

Województwo lubelskie znacznie odbiega od średniej krajowej pod względem osób przypadających na 1 miejsce na widowni w stałych salach teatrów i instytucji muzycznych. W 2018 r. na 1 miejsce na widowni w stałych salach teatrów i instytucji muzycznych województwa przypadało ponad 1,1 tys. osób (średnio w kraju 392 osób na 1 miejsce). Pod tym względem województwo zajmuje 15 miejsce w kraju, gorsza sytuacja jest jedynie w województwie podkarpackim (1,4 tys. osób). Świadczy to o stosunkowo niskim dostępie mieszkańców regionu do tego typu form działalności kulturalnej.

Liczba widzów i słuchaczy w teatrach i instytucjach muzycznych na 1 tys. mieszkańców województwa w 2018 r. wyniosła 145, (388 średnio w kraju). Województwo plasuje się na 14 miejscu w Polsce.

Liczba łóżek w szpitalach ogólnych na 10 tys. mieszkańców województwa lubelskiego od lat utrzymuje się na zbliżonym poziomie. W 2018 r. wyniosła 53 łóżka/10 tys. ludności i była wyższa niż średnia w kraju (48 łóżek/10 tys. ludności). Jest to jeden z lepszych wyników w Polsce, lubelskie znajduje się na drugiej pozycji wśród województw.

1.7 Finanse samorządu terytorialnego

Dochody Samorządu Województwa w 2018 r. wyniosły 866 mln zł (9 lokata w kraju), były nieznacznie niższe niż w roku poprzednim. W przeliczeniu na 1 mieszkańca dochody Samorządu Województwa w 2018 r. wyniosły 408,2 zł, były niższe o 23% niż w 2015 r., były niższe niż średnio w Polsce (441,35 zł). Dochody budżetu powiatów w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2018 r. kształtowały się średnio na poziomie 1089 zł, najwyższe dochody w przeliczeniu na 1 mieszkańca osiągnęły powiaty: Włodawski (1 616,32 zł), Krasnostawski (1 458,73 zł), najniższe powiat Zamojski (795,53 zł). W przeliczeniu na 1 mieszkańca dochody samorządu gmin i miast na prawach powiatów w 2018 r. wyniosły średnio 4 922,67 zł, wartość ta wzrosła względem lat ubiegłych. Najwyższe dochody osiągnęły gminy: Puchaczów (7 433 zł), Biszczka (6 683 zł), miasto Lublin (6 597 zł).

Wydatki z budżetu Województwa Lubelskiego, wyniosły w przeliczeniu na 1 mieszkańca 441,03 zł, były o 9,3% wyższe niż w poprzednim roku oraz o 30% niższe niż w 2015 r., były nieznacznie wyższe niż średnio w Polsce (431,68 zł 2018 r.). Wydatki z budżetu powiatów w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2018 r. średnio kształtowały się na poziomie 1 127,90 zł, przy czym najwyższe wydatki w przeliczeniu na 1 mieszkańca poniósł powiat Włodawski (1 578,37), najniższe powiat Zamojski (842,21 zł). Najwyższe wydatki w przeliczeniu na 1 mieszkańca dotyczą budżetów gmin i miast na prawach powiatu, w 2018 r. średnio 5 124,46 zł, wartość ta wzrosła względem lat ubiegłych. Najwyższe wydatki w przeliczeniu na 1 mieszkańca poniosły gminy: Puchaczów (7 824,54 zł), Biszczka (7 271,25 zł), Głusk (7 077,66 zł).

Relacja wydatków ogółem do dochodów ogółem jednostek samorządu terytorialnego regionu w 2018 r. kształtowała się na poziomie 1,043 (wydatki stanowiły 104% ogółu osiągniętych dochodów), podobnie w 2015 r. oraz 2017 r. wydatki przewyższały dochody i stanowiły odpowiednio 102% oraz 101%. W badanym okresie najkorzystniejszą sytuację zanotowano w 2016 r., wówczas wydatki były niższe od dochodów, relacja wydatków ogółem do dochodów ogółem wyniosła 0,971 (wydatki stanowiły 97% osiągniętych dochodów).

Wydatki na obsługę długu publicznego JST (obsługa długu publicznego bez wypłat z tytułu gwarancji i poręczeń) w 2018 r. wyniosły 103,3 mln zł, nieznacznie wzrosły względem 2015 r.

1.8 Wykorzystanie funduszy unijnych w perspektywie 2014-2020 na realizację regionalnych programów operacyjnych i ich oddziaływanie na ważne obszary życia społeczno-gospodarczego regionu

W analizowanym okresie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego realizowano 2 827 projektów o łącznej wartości 9 mld zł i wartości dofinansowania z UE na poziomie 6,3 mld zł (dane na podstawie „SL 2014” na XII.2018 r.).

Pod względem ilości realizowanych projektów lubelskie znalazło się na 2 miejscu w kraju po województwie dolnośląskim, natomiast pod względem wartości dofinansowania z UE zajęło 7 lokatę w kraju. Udział wartości dofinansowania UE w województwie w wartości dofinansowania w kraju wyniósł 7,2%.

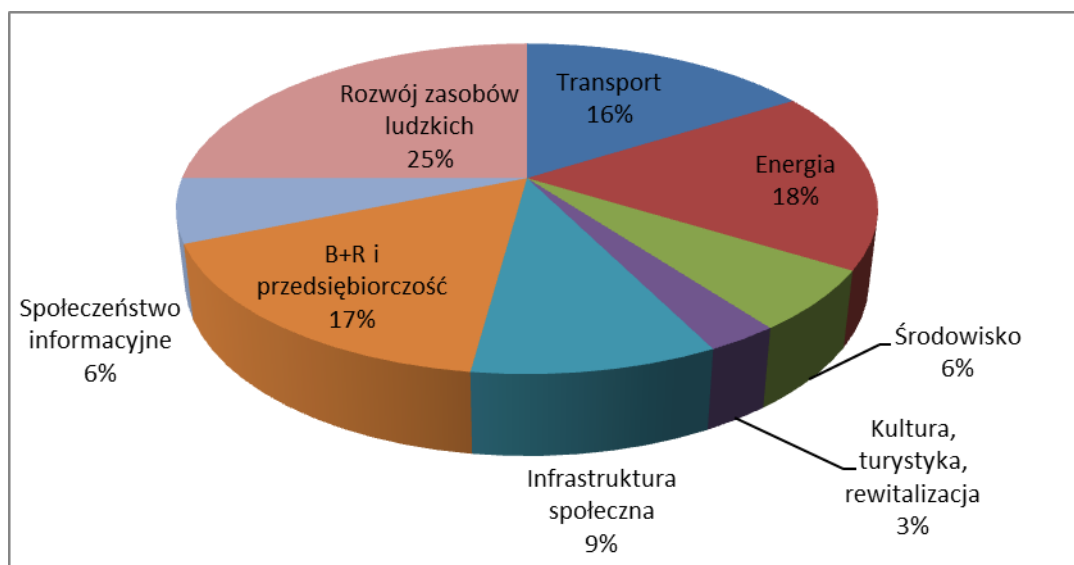
Wartość dofinansowania UE w przeliczeniu na 1 mieszkańca w województwie lubelskim była wyższa niż średnio w kraju, wyniosła 2,9 tys. zł/os. (średnio w kraju 2,2 tys. zł/os.), plasuje to region na 3 pozycji w Polsce, za województwem opolskim i warmińsko-mazurskim.

W analizowanym okresie najwięcej projektów z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego 2014-2020 realizowanych jest w mieście Lublin (444 projektów), najmniejszą aktywnością odznaczają się powiaty: janowski (78), miasto Biała Podlaska (85) i hrubieszowski (86).

Największe dofinansowanie UE w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego wśród powiatów otrzymały: miasto Lublin (ponad 1,3 mld zł) i projekty realizowane przez kilka powiatów (996,1 mln zł), a następnie powiat lubelski (438,1 mln zł) i lubartowski (339,2 mln zł). Najmniejsze dofinansowanie otrzymały powiaty: hrubieszowski (60 mln zł), janowski (87 mln zł) i miasto Chełm (112 mln zł).

Pod względem wartości dofinansowania UE przypadającej na jednego mieszkańca z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego 2014-2020 w powiatach występuje duże zróżnicowanie. Największe dofinansowanie w przeliczeniu na 1 mieszkańca odnotowano na terenie powiatów: parczewskiego – blisko 6 tys. zł/os., a w dalszej kolejności lubartowskiego – 3,8 tys. zł/os., świdnickiego – 3,6 tys. zł/os., włodawskiego – 3,4 tys. zł/os i ryckiego – 3,1 tys. zł/os. Najmniejsze dofinansowanie przypadające na 1 mieszkańca występuje zaś w powiatach: hrubieszowskim – 932 zł/os., łukowskim – 1,4 tys. zł/os., kraśnickim 1,6 tys. zł/os. i w mieście Biała Podlaska 1,7 tys. zł/os.

Wykres 1 Struktura dofinansowania na 1 mieszkańca ze środków UE w ramach RPO WL 2014 – 2020 wg. obszarów interwencji

Źródło: opracowanie własne na podstawie „SL 2014”

Najwięcej środków w ramach RPOWL 2014-2020 w podziale na obszary interwencji wykorzystano na „Rozwój zasobów ludzkich” 1,6 mld zł, tj. 25% wykorzystanego dofinansowania unijnego w regionie, następnie obszar „Energia” 1,1 mld zł, tj. 18% wykorzystanego dofinansowania unijnego w regionie, „B+R i przedsiębiorczość” ponad 1 mld zł (17%), „Transport” ponad 1 mld zł (16%).

Sytuacja kształtuje się podobnie w przeliczeniu na 1 mieszkańca regionu, największe wykorzystanie funduszy zanotowano w obszarze „Rozwój zasobów ludzkich” 745 zł, obszarze „Energia” 528 zł, następnie „B+R i przedsiębiorczość” 495 zł oraz „Transport” 479 zł.

2. Realizacja Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.) w oparciu o przyjęty system wskaźników

Zgodnie z obowiązującym systemem prowadzenia polityki rozwoju, *Strategia* jest najważniejszym dokumentem, który określa wizję rozwoju oraz cele i kierunki rozwoju każdego regionu.

Obecnie obowiązująca *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* została przyjęta przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 24 czerwca 2013 r. w drodze uchwały Nr XXXIV/559/2013.

Do najważniejszych założeń *Strategii* na których została oparta wizja regionu należały:

- przyspieszenie przemian strukturalnych,
- rozwój oparty o specjalizacji i innowacje,
- rozwój miast,
- poprawa społecznej i gospodarczej atrakcyjności regionu,
- poprawa jakości bazy turystycznej,
- zbudowanie poczucia wspólnoty i tożsamości regionalnej,
- zmniejszenie dystansu województwa lubelskiego od wyżej rozwiniętych regionów,
- łagodne przejście przez ogólnoswiatowy kryzys gospodarczy.

W oparciu o ww. założenia oraz przeprowadzoną analizę SWOT zostały sformułowane cztery cele strategiczne:

WZMACNIANIE URBANIZACJI REGIONU

RESTRUKTURYZACJA ROLNICTWA ORAZ ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH

SELEKTYWNE ZWIĘKSZANIE POTENCJAŁU WIEDZY, KWALIFIKACJI, ZAAWANSOWANIA TECHNOLOGICZNEGO, PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I INNOWACYJNOŚCI REGIONU

FUNKCJONALNA, PRZESTRZENNA, SPOŁECZNA I KULTUROWA INTEGRACJA REGIONU

Zgodnie z przyjętym modelem rozwoju, *Strategia* przedstawia także terytorialne ujęcie polityki rozwoju w postaci Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI), które stanowią przestrzenne odzwierciedlenie potencjałów i problemów rozwojowych zidentyfikowanych na obszarze województwa lubelskiego. Stanowią one wyznacznik obszarów o szczególnych potencjałach rozwojowych, jak również obszarów problemowych o znaczeniu priorytetowym

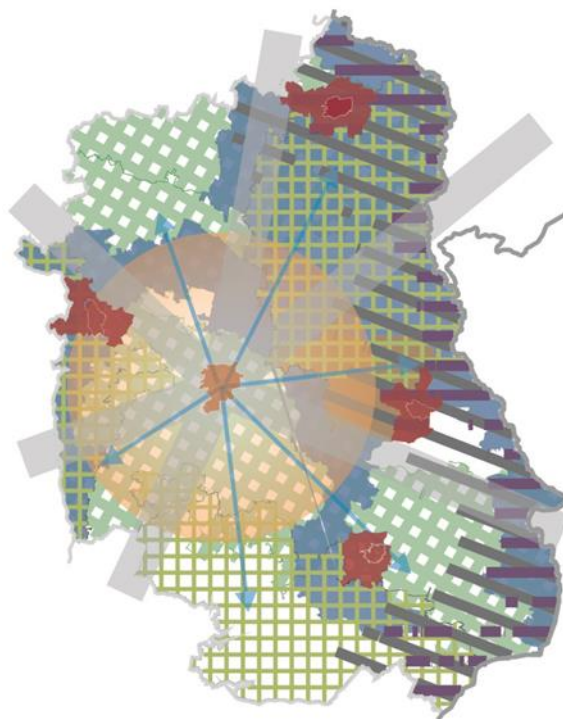
dla samorządu województwa. Wyznaczenie OSI wynika z idei koncentracji interwencji na określonym terytorium.

W wyniku przeprowadzonych prac i analiz nad opracowaniem *Strategii* wyróżnionych zostało siedem Obszarów Strategicznej Interwencji:

- Lubelski Obszar Metropolitalny,
- miasta subregionalne,
- obszary przygraniczne,
- obszary gospodarczego wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych,
- obszary potencjalnej eksploatacji złóż kopalin,
- obszary ochrony i kształtowania zasobów wodnych,
- nowoczesna wieś.

Delimitacja i zaklasyfikowanie określonych jednostek do OSI preferuje je w zakresie realizacji określonych dla danego OSI działań, nie wykluczając tym samym udziału sąsiednich jednostek (obszarów). Udział ten będzie możliwy w przypadku uzasadnionej współpracy dla rozwiązywania problemów, które występują w na obszarach włączonych do OSI.

Ryc. 7 Zasięg oddziaływania wszystkich Obszarów Strategicznej Interwencji w województwie lubelskim

Źródło: Opracowanie własne DSiR WL na podstawie SRWL na lata 2014-2020, 2017 r.

W zakresie realizacji określonych dla danego OSI działań, nie wykluczając tym samym udziału sąsiednich jednostek (obszarów) – Ryc. 7. Udział ten będzie możliwy w przypadku uzasadnionej współpracy dla rozwiązywania problemów, które występują na obszarach włączonych do OSI. Jako podstawę do monitorowania i wdrażania *Strategii* przyjęto 26

wskaźników, pogrupowanych i przypisanych odrębnie dla każdego z celów strategicznych. Dobrane indykatory mają na celu uchwycenie kwantyfikowalnych (bezpośrednich i pośrednich) efektów realizacji poszczególnych celów w przyjętych do realizacji dokumentach strategii. System wskaźników odnosi się także do przestrzennego wymiaru oraz skutków prowadzonej interwencji, a także zapewnia możliwość oceny postępu wdrażania *Strategii* na tle otoczenia zewnętrznego województwa lubelskiego.

Zestaw przyjętych wskaźników obejmuje następujące grupy mierników, przypisane do poszczególnych celów strategicznych *Strategii*:

Wskaźniki kontekstowe dla *Strategii* są to:

- PKB per capita w PPS, PKB per capita,
- Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL¹,
- Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL,
- Struktura pracujących w poszczególnych sektorach ekonomicznych: rolnictwo, przemysł, budownictwo, usługi rynkowe, usługi nierynkowe oraz wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych².

Wskaźniki Celu Strategicznego 1. Wzmacnianie urbanizacji regionu:

- Wskaźnik urbanizacji,
- Średni czas dojazdu samochodem osobowym i koleją z Lublina do Warszawy, Krakowa, Rzeszowa i Radomia,
- Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu.

Wskaźniki Celu Strategicznego 2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich:

- Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej,
- Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi,
- Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem,
- Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej,
- Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem.

Wskaźniki Celu Strategicznego 3. Selekttywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu:

- Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych,

¹Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL), GUS.

²Zmiany metodologiczne - od 2012 r. wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem w podziale na województwa nie są prezentowane ze względu na zmniejszającą się próbę (w kolejnych latach ma miejsce rezygnacja części gospodarstw domowych z udziału w badaniu) i w związku z tym – znaczny błąd standardowy.

- Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doszkalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku,
- Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu,
- Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce,
- Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego,
- Liczba MŚP³ na 10.000 ludności.

Wskaźniki Celu Strategicznego 4. Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmocnienie sieci współpracy wewnątrzregionalnej:

- Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu: do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych oraz ze stolic powiatów,
- Poziom wzajemnego zaufania, odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce,
- Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: granica polsko-białoruska; granica polsko-ukraińska,
- Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem,
- Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15+.

³ MŚP - Suma małych (w tym mikro) i średnich podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w REGON.

3. Wskaźniki kontekstowe

Stan zaawansowania oraz stopień wykonania poszczególnych wskaźników kontekstowych w latach 2010-2018 na tle kraju przedstawiono w zestawieniu tabelarycznym (Tabela 1). Natomiast informacje o przebiegu oraz ocenie stanu wdrażania zawarto w szczegółowym opisie odnoszącym się do każdego z przyjętych wskaźników, które przedstawiono poniżej.

Tabela 1. Wskaźniki kontekstowe dla Strategii uwzględnione w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego

Nazwa wskaźnika	Województwo lubelskie											Polska										
	wartość bazowa 2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)	Wartość docelowa 2020 r.	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Dynamika	
PKB per capita w PPS (UE=100) - poziom	%	43	45	47	47	47	47	47	48	b.d.	1,12	48,0	62	65	67	67	67	69	68	70	71	1,15
PKB per capita (PL=100)* - poziom	%	69,0	69,5	70,1	70,7	69,8	68,5	68,9	69	b.d.	1,00	67,6	100	100	100	100	100	100	100	100	100	1,00
Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL	%	59,0	59,7	60,2	60,6	61,0	61,3	62,4	63,4	64,9	1,10	61,4	58,9	59,3	59,7	60,0	61,7	62,9	64,5	66,1	67,4	1,14
Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL* - poziom	%	9,90	10,30	10,50	10,30	9,90	9,30	8,00	7,20	6,30	0,64	9,00	9,60	9,60	10,10	10,30	9,00	7,50	6,20	4,90	3,80	0,39
Struktura pracujących (faktyczne miejsca pracy) w poszczególnych sektorach ekonomicznych:																						
- rolnictwo,	%	38,8	38,3	38,8	38,5	38,1	37,7	37,2	36,6	36,1	0,93	25,5	17,3	17,1	17,2	17,1	16,8	16,5	16,0	15,5	15,3	0,88
- przemysł,		13,1	13,0	12,8	13,0	13,0	13,2	13,2	13,4	13,4	1,02	17,8	21,1	20,9	20,6	20,5	20,6	20,6	20,6	20,7	20,6	0,98
- budownictwo,		4,5	4,9	4,5	4,2	4,2	4,1	4,3	4,5	4,7	1,04	6,8	6,3	6,5	6,2	5,8	5,7	5,8	5,8	5,9	6,1	0,97
- usługi rynkowe,		25	25,8	25,5	25,9	26	27	27	27	27,3	1,09	31,6	37,4	37,7	37,9	38,3	38,7	39,0	39,8	40,3	40,3	1,08
- usługi nierynkowe.		18,3	18,0	18,2	18,4	18,5	18,5	18,5	18,4	18,5	1,01	18,3	18,0	17,8	18,1	18,2	18,2	18,1	17,8	17,5	17,6	0,98
Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych	%	31	31,3	Od 2012 r. wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem w podziale na województwa nie są prezentowane							x	26,2	17,6	17,7	17,1	17,3	17,0	17,6	17,3	15,0	b.d.	0,85

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

3.1. PKB per capita

Jednym z powszechnie stosowanych wskaźników mierzących poziom zamożności obywateli danego państwa jest wskaźnik (kategoria) PKB per capita. Miernik **PKB per capita** został wprowadzony do globalnej gospodarki, ponieważ sam miernik dochodu narodowego nie był wystarczającym kwantyfikatorem do oceny poziomu zamożności społeczeństw.

Ze względu na to, że wskaźnik PKB per capita nie uwzględnia: produkcji nieewidencjonowanej (czarny rynek, czyli obrót towarem nielegalnym i usługi sprzeczne z prawem, nadal z niego wyłączone), wartości czasu wolnego (wypoczynku), wartości wytworzonych bezpłatnie przez wolontariuszy, a dodatkowo nie odzwierciedla zróżnicowania dochodów w społeczeństwie ani ich dystrybucji, nie jest wskaźnikiem optymalnym. Należy wskazać, że PKB nie uwzględnia kwot amortyzacyjnych, stąd też wzrost PKB nie przekłada się automatycznie na wzrost stopy życiowej.

PKB per capita w 2017 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

PKB per capita (PL=100)* - poziom (%)	Wartość w 2017 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	69	67,6

W województwie lubelskim w 2017 roku został wytworzony PKB (w cenach bieżących) o wartości 76 mln zł, co stanowiło 3,8% wartości PKB całego kraju (w 2010 r. PKB regionu lubelskiego kształtowało się na poziomie 56,5 mln zł, stanowiąc 3,9% PKB krajowego). W analizowanym okresie w województwie lubelskim PKB (w cenach bieżących) wzrósł o 34,7%, przy czym największą dynamikę odnotowano w roku 2011 (wzrost rok do roku 8,9%). W tym samym czasie w Polsce procentowy wzrost PKB wyniósł 37,6%, natomiast pod względem ogólnej wartości PKB w 2017 r., województwo lubelskie zajęło miejsce 10 w kraju.

Biorąc pod uwagę wskaźnik PKB per capita (w zł) w latach 2010-2015 w województwie lubelskim nastąpił jego wzrost z 25 875 zł do 35 712 zł na osobę, co oznacza wzrost wskaźnika o 38%. W tym samym okresie PKB per capita w Polsce wzrosło z poziomu 37 524 zł do 51 776 zł, tj. o 38%.

W roku 2010 w województwie lubelskim PKB per capita kształtował się na poziomie 69% średniej dla Polski, przy czym w kolejnych trzech latach wzrastał, zaś od roku 2014 nastąpił nieznaczny jego spadek i w 2017 r. osiągnął poziom 69%. Pozycja województwa (16) na tle kraju pod tym względem się nie zmieniła.

Pomimo notowanego, relatywnie dość wysokiego w ostatnich latach tempa rozwoju województwa lubelskiego, dystans w stosunku do pozostałych województw w kraju zmniejszył się w nieznacznym stopniu w zakresie podstawowych wielkości makroekonomicznych. Potwierdzeniem jest poziom PKB, który jest silnie i bezpośrednio powiązany ze strukturą gospodarczą regionu i z faktem, iż jednym z najważniejszych działów gospodarki województwa lubelskiego jest rolnictwo. Wpływa na to m.in. wysoki udział

ludności zamieszkującej na terenach wiejskich i związanej z rolnictwem oraz znacząca produkcja rolnicza w skali kraju. Ta wysoka pozycja rolnictwa w gospodarce województwa jest wynikiem naturalnych uwarunkowań (korzystne warunki klimatyczne i glebowe) tworzących warunki do poprawy jego efektywności oraz szansę dalszego rozwoju. Stąd też znaczące miejsce w gospodarce Lubelszczyzny zajmuje przemysł spożywczy, w tym przede wszystkim owocowo – warzywny, cukrowniczy, mleczarski, młynarski, piwowarski oraz tytoniowy. Województwo lubelskie jest również znaczącym producentem oraz zapleczem dla wzrostu produkcji miodu i ziół.

Poza sektorem rolno–spożywczym istotne miejsce zajmuje górnictwo z funkcjonującą Kopalnią Węgla Kamiennego Bogdanka, cementowniami i zakładami produkcji materiałów budowlanych, wytwarzających cegłę tradycyjną i klinkierową, beton komórkowy i prefabrykaty betonowe. Gospodarkę regionu tworzy również przemysł chemiczny, produkcja wód mineralnych, przemysł drzewny i meblarski oraz metalowy i maszynowy, w tym przemysł lotniczy zlokalizowany w Świdniku.

3.2. PKB per capita w PPS

Istotnym wskaźnikiem rozwoju gospodarczego kraju jest wysokość produktu krajowego brutto w przeliczeniu na jednego mieszkańca według parytetu siły nabywczej (PPS). W wyniku zastosowania PPS, możliwe jest porównanie siły nabywczej pomiędzy różnymi regionami państw członkowskich UE, w których stosuje się różne środki płatnicze (waluty) i w których występują różne regulacje oraz poziomy cen.

PKB per capita w PPS w 2017 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

PKB per capita w PPS (UE=100)* - poziom (%)	Wartość w 2017 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	48	48

W Unii Europejskiej w 2017 r. w średnia wartość wskaźnika wyniosła 30,0 tys. EUR, zaś rozpiętość wśród krajów UE wahała się od 31% średniej UE do 626%, a dla Polski w 2017 r. wartość ta wyniosła 20,9 tys. EUR, co stanowiło 70% średniej UE. W województwie lubelskim PKB na jednego mieszkańca w badanym okresie wzrósł z 11 tys. EUR w 2010 r. do 14,4 tys. EUR w 2017 r. W badanym okresie nastąpił wzrost wskaźnika PKB per capita w PPS UE-28, który w 2017 kształtował się na poziomie 48 PPS, przy 43 PPS w roku 2010. Tym samym osiągnęliśmy wartość docelową wskaźnika.

3.3. Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL

Baza danych BAEL stanowi podstawowe źródło miarodajnych informacji o sytuacji na rynku pracy oraz wielkości i strukturze siły roboczej, które są porównywalne w skali międzynarodowej.

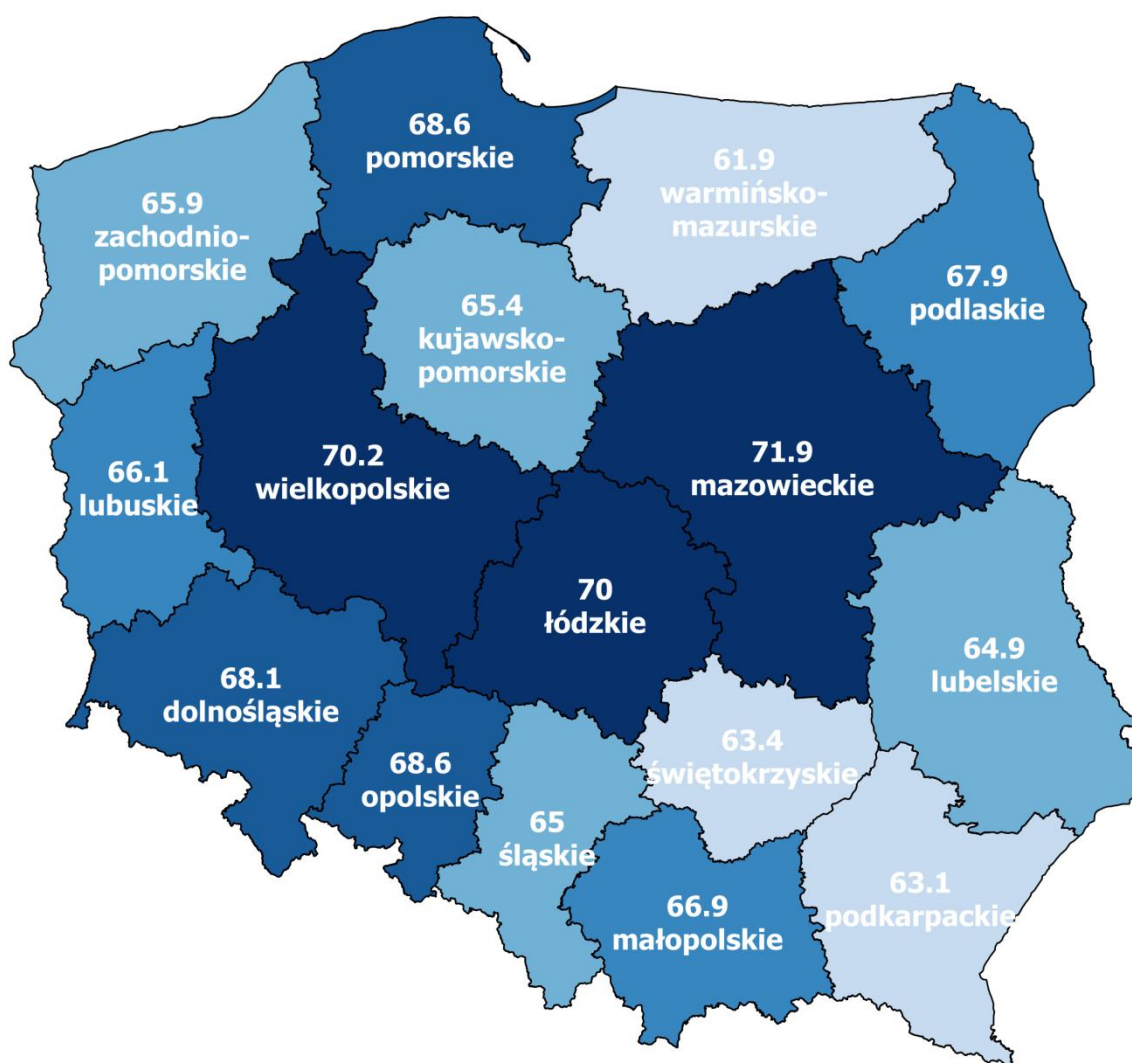
Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat w 2018 r. wraz z jego wartością docelową założoną w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL (%)	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		64,9

Należy odnotować pozytywne zjawisko wzrostu liczby osób aktywnych zawodowo. Współczynnik aktywności zawodowej wg BAEL w % pokazuje, że zarówno w województwie lubelskim, jak i w kraju, ponad połowę (55-56%) osób w wieku 15 lat i więcej stanowią osoby pracujące i bezrobotne, zainteresowane podjęciem pracy.

W województwie lubelskim wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wzrósł o 5,9 pkt. proc. z poziomu 59% w 2010 r. do 64,9% w roku 2018. Warto zauważyć, że wartości te są bardzo zbliżone do poziomu tej cechy w Polsce, przy czym w kraju w badanym okresie wzrost wskaźnika był silniejszy (o 8,5 pkt. proc.), co obrazuje Ryc. .

Ryc. 8 Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL (%) w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

Wskaźnik zatrudnienia jest zróżnicowany i przyjmuje różne wartości wśród osób z różnym poziomem wykształcenia. Najwyższy odsetek zatrudnionych odnotowano w grupie osób z wykształceniem wyższym (78,6%), a najniższy wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym, podstawowym i niższym (15,6%), co przedstawia Wykres 2.

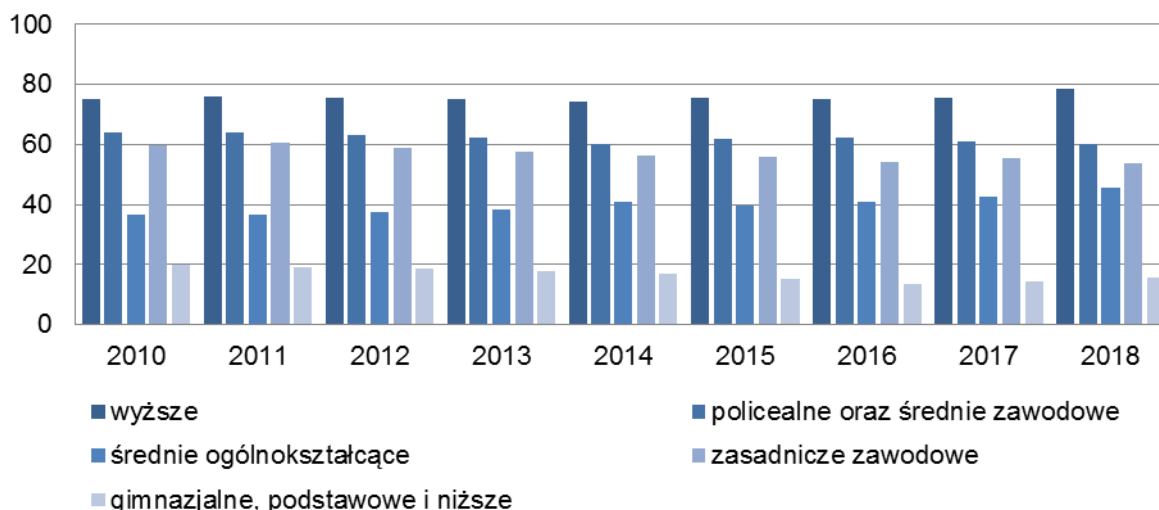
Wzrost wskaźnika zatrudnienia wskazuje, że w województwie lubelskim nastąpiła poprawa w realizowaniu najważniejszych celów polityki zatrudnienia, przejawiająca się m.in. w zwiększeniu liczby miejsc pracy, inwestowaniu w kapitał ludzki oraz zmniejszeniu bezrobocia.

Mimo tego znaczny odsetek osób zarówno w województwie lubelskim, jak i w Polsce jest biernych zawodowo. Europejska Fundacja na rzecz Poprawy Warunków Życia i Pracy⁴ ocenia, że w ostatnich latach to dzięki udanej aktywizacji kobiet grupa biernych zawodowo zmniejszyła się, ale pomimo to nadal dość duży potencjał w tym zakresie jest niewykorzystany. Są to często ludzie zdolni do pracy, lecz nie identyfikowani w pełni

⁴ Europejska Fundacja na rzecz Poprawy Warunków Życia i Pracy (Eurofound) jest trójstronną agencją Unii Europejskiej, której zadaniem jest pogłębianie wiedzy w dziedzinie polityki społecznej i dotyczącej zatrudnienia.

przez system monitoringu rynku pracy. Wiele państw europejskich zdecydowało się sięgnąć po ten potencjał. Jak zauważa Eurofound, zmagającej się z demografią i starzeniem społeczeństwa Europy nie stać bowiem na pomijanie tej grupy zapomnianych, a potencjalnych pracowników.

Wykres 2. Aktywność ekonomiczna ludności wg poziomu wykształcenia w latach 2010-2018 w województwie lubelskim (%).

Źródło: Opracowanie własne DSiR, na podstawie BDL, 2019 r.

Przyczyn zbyt niskiego współczynnika aktywności zawodowej jest wiele, przede wszystkim jest to zbyt duży odsetek osób biernych zawodowo w populacji, z przyczyn takich jak trudności w zapewnieniu opieki nad dziećmi i osobami przewlekle chorymi, niepełnosprawnymi, brak umiejętności znalezienia pracy (dotyczy to zwłaszcza zawodów związanych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii informacyjnych), brak odpowiedniej pracy w najbliższej okolicy i wysokie koszty dojazdów.

3.4. Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL

Podstawowym przyjętym miernikiem sytuacji na rynku pracy jest stopa bezrobocia, która przedstawia wyrażony w procentach stosunek liczby osób bezrobotnych do liczby osób aktywnych zawodowo.

Wskaźnik stopy bezrobocia osób w wieku 15+ wg BEAL w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL - poziom (%)	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	6,3	9,0

Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL w województwie lubelskim w roku 2018 wyniosła 6,3%, co oznacza, że jej poziom obniżył się o 3,6 pkt. proc. w stosunku do poziomu z roku 2010. W latach 2011-2013 wskaźnik ten był wyższy i kształtował się następująco:

10,3%, 10,5% i 10,3%. Takie kształtowanie się wskaźnika wynika głównie z rolniczego charakteru regionu i związanym z tym zjawiskiem bezrobocia na wsi. Pod względem poziomu stopy bezrobocia w 2018 r. województwo lubelskie znalazło się na 2 miejscu w skali całego kraju, co stanowi zmianę lokaty regionu pod tym względem w porównaniu do roku 2010, kiedy to region lubelski zajmował 8 pozycję.

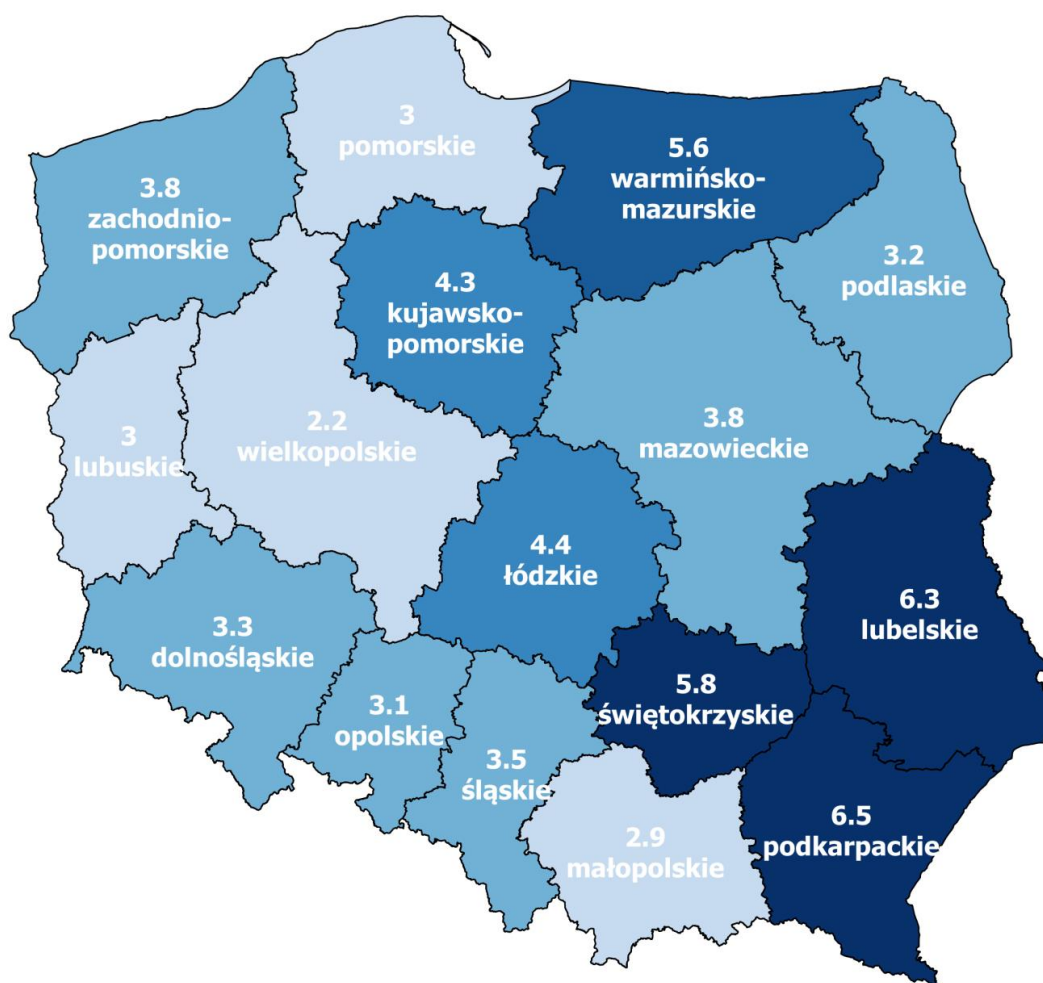
Stopa bezrobocia wśród osób w wieku produkcyjnym w roku 2010 wynosiła 10,1%, natomiast od roku 2014 wartość wskaźnika sukcesywnie spadała osiągając poziom 6,5% w roku 2018. Systematyczna poprawa sytuacji na rynku pracy i spadek liczby osób bez zatrudnienia następuje od 2014 roku w kraju i w regionie. Na koniec 2018 roku liczba bezrobotnych w województwie lubelskim wyniosła 74,4 tys. osób, co oznacza, że w porównaniu do 2017 roku spadek wyniósł 6,8 tys. osób (tj. o ponad 9%). W 2019 roku przewidywany jest dalszy spadek bezrobocia. Pod względem liczby zarejestrowanych bezrobotnych region plasuje się na 4 pozycji wśród innych województw⁵. O poprawie sytuacji na rynku pracy świadczy także zauważalny wzrost liczby ofert pracy zgłaszanych przez pracodawców do powiatowych urzędów pracy. W 2017 roku odnotowano wzrost oferowanych przez pracodawców wolnych miejsc pracy i aktywizacji zawodowej o 5,7% (tj. o 3 714) w odniesieniu do 2016 roku.⁶

Spadek stopy bezrobocia w województwie lubelskim jak dotąd nie przekładał się na wzrost wynagrodzeń, gdyż w omawianym okresie w odniesieniu do średniej dla Polski odnotowano spadek z 90,2% w 2010 r. do 88,1% w roku 2018.

⁵ Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie

⁶ *Analiza sytuacji na rynku pracy w województwie lubelskim 2017 r.*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie

Ryc. 9 Stopa bezrobocia wg BAEL (%) w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

Na systematyczną poprawę sytuacji na rynku pracy województwa lubelskiego wpływało wiele czynników, m.in. sytuacja demograficzna, zmiany gospodarcze, edukacyjne czy realizacja projektów współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego. Przy spadającym bezrobociu, jednocześnie notowane są trudności ze znalezieniem pracowników o odpowiednich kwalifikacjach.⁷ Problem ten się potęguje wraz z rosnącymi migracjami zarobkowymi Polaków. Na wykorzystanie zasobów pracy w Polsce obecnie i w przyszłości duży wpływ będzie miało zwiększenie udziału kobiet, młodzieży i osób w wieku 50+ w rynku pracy. Ten udział uzależniony jest od wielu czynników takich jak, np. dostępności instytucjonalnych form opieki nad dziećmi i osobami starszymi, a także od jakości prawa pracy i skuteczności jego egzekwowania.

W kontekście tych zjawisk notuje się tendencję do zatrudniania migrantów zarobkowych, głównie z Ukrainy (ze względu na bliskie sąsiedztwo). Skalę tego zjawiska obrazują dane dotyczące liczby oświadczeń podmiotów o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi, rejestrowane w powiatowych urzędach pracy. W roku 2015 w województwie lubelskim odnotowano ponad dwukrotny wzrost liczby rejestrowanych oświadczeń (z 26 tys. w 2014 r.

⁷ *Monitoring zawodów deficytowych i nadwyżkowych w województwie lubelskim*, Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie

do ponad 55 tys. w 2015 r.), a w 2017 r. liczba ta osiągnęła ponad 86 tys., przewyższając liczbę wszystkich zarejestrowanych w 2015 r. oświadczeń.⁸ Należy zaznaczyć, iż liczba ta w 2016 r. stanowiła 5,7% tego typu oświadczeń w kraju, plasując województwo na 7 pozycji. Wskazuje to na ciągły trend wzrostowy w zatrudnianiu cudzoziemców na lokalnym rynku pracy. Ponadto pracodawcy borykający się z problemem rekrutowania pracowników w ramach obowiązujących przepisów mogą zatrudnić cudzoziemców na podstawie zezwoleń na pracę. Cudzoziemcy zazwyczaj redukują braki pracownicze w gospodarstwach domowych, a także w sektorze budowlanym, rolniczym, transporcie i handlu. Cudzoziemcy zatrudniani w dobrze opłacanych zawodach stanowią jednak niewielki odsetek wśród pracujących, a zdecydowana większość to wykwalifikowani robotnicy i osoby wykonujące proste prace.⁹

3.5. Struktura pracujących (faktyczne miejsce pracy) w poszczególnych sektorach ekonomicznych

Wypadkową procesów ekonomicznych w gospodarce są między innymi zmiany w jej strukturze według sektorów ekonomicznych i rodzajów działalności. Zmiany te, z uwagi na różnice w produktywności pomiędzy sektorami i branżami, są jednym z czynników wpływających na poziom wydajności pracy.

Wskaźnik struktury pracujących (faktyczne miejsce pracy) w poszczególnych sektorach ekonomicznych w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Struktura pracujących (faktyczne miejsce pracy) w poszczególnych sektorach ekonomicznych (%):	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
- rolnictwo	36,1	25,5
- przemysł	13,4	17,8
- budownictwo	4,7	6,8
- usługi rynkowe	27,3	31,6
- usługi nierynkowe	18,5	18,3

Liczba osób pracujących w gospodarce narodowej w województwie lubelskim w 2010 r. wyniosła 794,1 tys. i wzrosła o 7,6%, tj. do 854,7 tys. w 2018 roku. W 2018 r. większość osób (64,5%) była zatrudniona w sektorze prywatnym, natomiast w sektorze publicznym 35,5%, przy czym w Polsce ta relacja kształtuje się bardzo podobnie.

W województwie lubelskim dominującym sektorem pod względem liczby pracujących jest rolnictwo, w którym w 2018 roku pracowało 36,1% ogółu pracujących, co oznacza

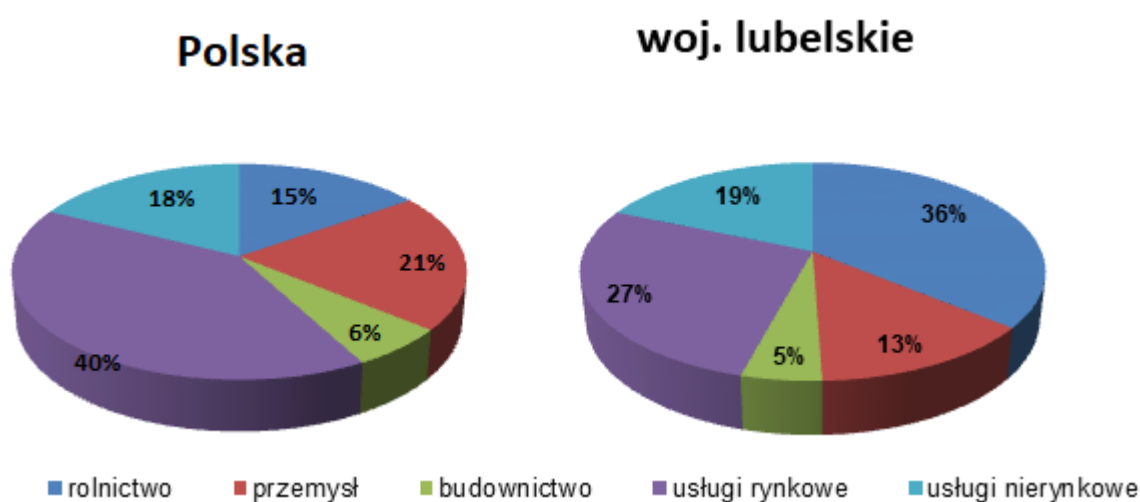
⁸ Analiza sytuacji na rynku pracy w województwie lubelskim 2017 r., Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie, 2018 r.

⁹ j.w.

że udział ten był ponad dwukrotnie wyższy niż w skali całego kraju (18%). Przekłada się to na znacznie niższy udział zatrudnienia w pozostałych sektorach, tj. w przemyśle i usługach. Odsetek pracujących w przemyśle województwa lubelskiego w 2018 roku wynosił 13,4%, podczas gdy kraju przekraczał 21%. Usługi stają się wiodącym sektorem wielu gospodarek na świecie, w związku z tym można zauważyć coraz większe zapotrzebowanie na pracę w tym sektorze. W województwie lubelskim udział pracujących w usługach w 2018 roku wynosił 46%, przy czym w kraju kształtował się na poziomie 58%.

Istniejąca aktualnie struktura pracujących w województwie lubelskim w badanym okresie nie uległa istotnym zmianom i jest bardzo zbliżona do tej z roku 2010. Niewielkie zmiany odnotowano w rolnictwie, w którym odsetek pracujących spadł o 2,7 pkt. proc. na rzecz pracujących w usługach rynkowych, gdzie nastąpił wzrost o 2 pkt. proc.

Wykres 3. Struktura pracujących w poszczególnych sektorach ekonomicznych w 2018 r. województwie lubelskim i w Polsce

Źródło:

Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS, 2019 r.

Pomiędzy sytuacją na rynku pracy a strukturą gospodarki istnieje sprzężenie zwrotne, ponieważ przekształcenia strukturalne oraz następujący postęp technologiczny mają istotny wpływ na strukturę zatrudnienia, a podaż siły roboczej kształtuje potencjalne możliwości produkcyjne. Cechy jakościowe zasobów ludzkich wpływają natomiast na możliwości rozwoju nowoczesnych branż. Ze względu na odmienną strukturę gospodarczą w regionach, zmiany w strukturze osób pracujących przebiegają w różnym tempie i mają zróżnicowany charakter. W przypadku województwa lubelskiego, wiąże się to z większym niż w pozostałych regionach, wpływem rolnictwa na kreowanie wartości dodanej brutto oraz bardzo dużym poziomem zatrudnienia w tym sektorze (ponad 1/3 ogółu pracujących). Sytuacja ta ma także bezpośredni związek w poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego regionu. Proporcje, w jakich rozwijają się trzy sektory gospodarki, kształtują wskaźnik poziomu rozwoju, jak również poziomu życia danego społeczeństwa.

Obserwując istniejące tendencje, można zakładać, że dalsze przekształcenia strukturalne w województwie lubelskim będą zmierzać do koncentracji ziemi w rolnictwie, a tym samym redukcji zatrudnienia w tym dziale gospodarki. Zgodnie z prawidłowością gospodarek rozwijających się będzie prawdopodobnie następował dalszy rozwój sektora usług oraz przemysłu zaawansowanego technologicznie, co przełoży się na wzrost zapotrzebowania na wykwalifikowaną siłę roboczą w tych sektorach.

3.6. Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych

Sytuacja materialna gospodarstw domowych jest uwarunkowana czynnikami zewnętrznymi, takimi jak sytuacja makroekonomiczna w kraju, koniunktura gospodarcza, wpływ otoczenia, regionu, w jakim znajduje się dane gospodarstwo, a także wiele czynników tkwiących w jego indywidualnych cechach.

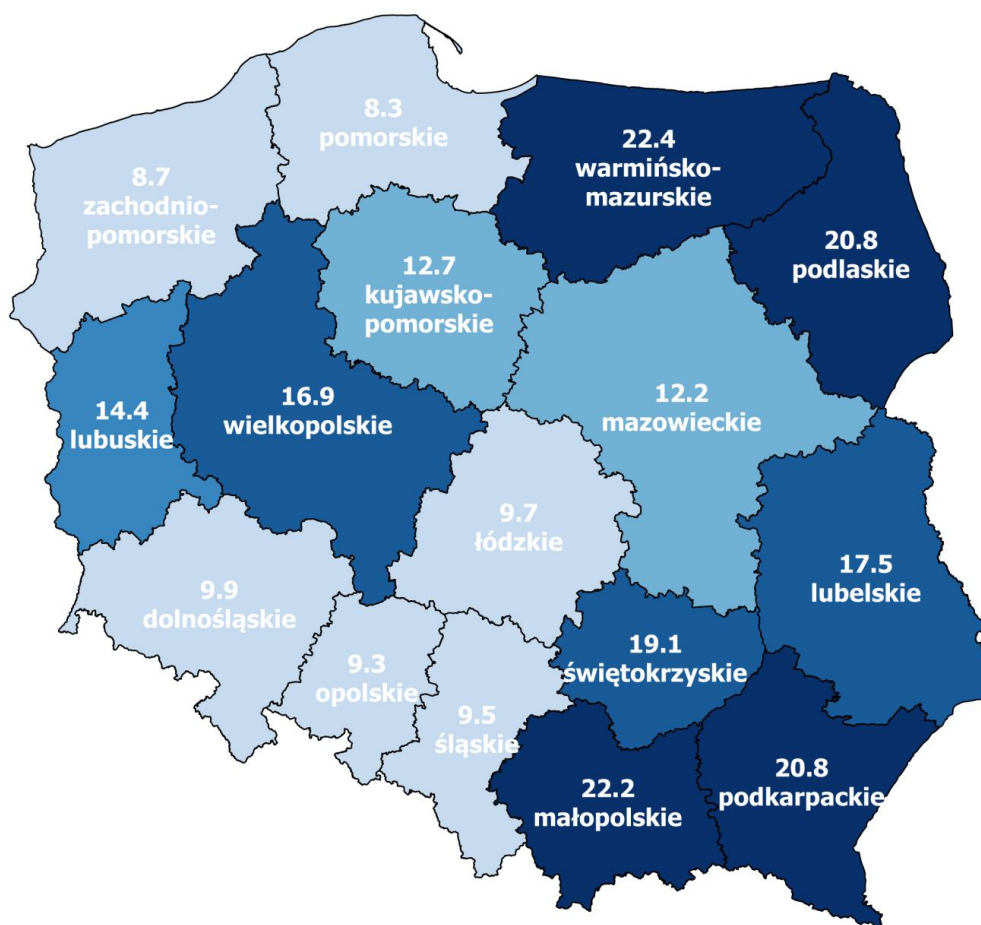
Miarą sytuacji materialnych jest m. in. poziom przeciętnego miesięcznego dochodu rozporzadzalnego na osobę. W województwie lubelskim odnotowano jego wzrost o 56% z 978 zł w 2010 roku do 1.527 zł w roku 2018. Wynik ten stanowił 82% średniej krajowej w 2010 r., który w roku 2018 wzrósł do poziomu 90% (15 pozycja). W porównaniu do innych regionów Lubelszczyzna charakteryzuje się niskim poziomem tego wskaźnika. Wynika to głównie z wysokiego udziału osób zatrudnionych w rolnictwie. Niskie dochody powodują obniżenie konsumpcji, a także działalności inwestycyjnej mieszkańców regionu.

Na zjawisko ubóstwa ma wpływ szereg czynników, m.in. wysoki udział osób bezrobotnych, często o niskim poziomie wykształcenia oraz osób pobierających świadczenia rentowe i emerytalne w gospodarstwach domowych. Ubóstwo dochodowe dotyka dużo częściej mieszkańców wsi niż miast, dlatego też województwo lubelskie z powodu rolniczego charakteru jest bardziej narażone na utrzymywanie i pogłębianie się tego procesu. Niemniej jednak różnice w sytuacji materialnej pomiędzy miastem a wsią zmniejszają się z roku na rok w wyniku szybszego bogacenia się mieszkańców wsi niż miast. Ubóstwo w mniejszym stopniu dotyczy osób posiadających wyższe wykształcenie. Największe zagrożenie ubóstwem występuje przede wszystkim wśród grupy osób z wykształceniem podstawowym i gimnazjalnym. W województwie lubelskim ubóstwo dotyczy najczęściej tych gospodarstw, których członkami są osoby utrzymujące się z tzw. źródeł niezarobkowych. Jedną z przyczyn jest coroczne zwiększanie się udziału osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności, których źródłem utrzymania są świadczenia z ubezpieczeń społecznych i pomocy społecznej, co wpływa na poziom ubóstwa w województwie.

Sytuację dochodową ludności obrazuje także wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym (po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych), który dla województwa lubelskiego wynosi 31,3%¹⁰ i od dłuższego okresu utrzymuje się niezmiennie na najwyższym poziomie w Polsce. Wartość tego wskaźnika do roku 2011 stopniowo wzrastała (w roku 2010 wynosił 30,7%, a w roku 2011 już 31,3%).

¹⁰ Zmiany metodologiczne - Od 2012 r. wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem w podziale na województwa nie są prezentowane ze względu na zmniejszającą się próbę (w kolejnych latach ma miejsce rezygnacja części gospodarstw domowych z udziału w badaniu) i w związku z tym – znaczny błąd standardowy.

Ryc. 10 Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym (%) w 2018 r.

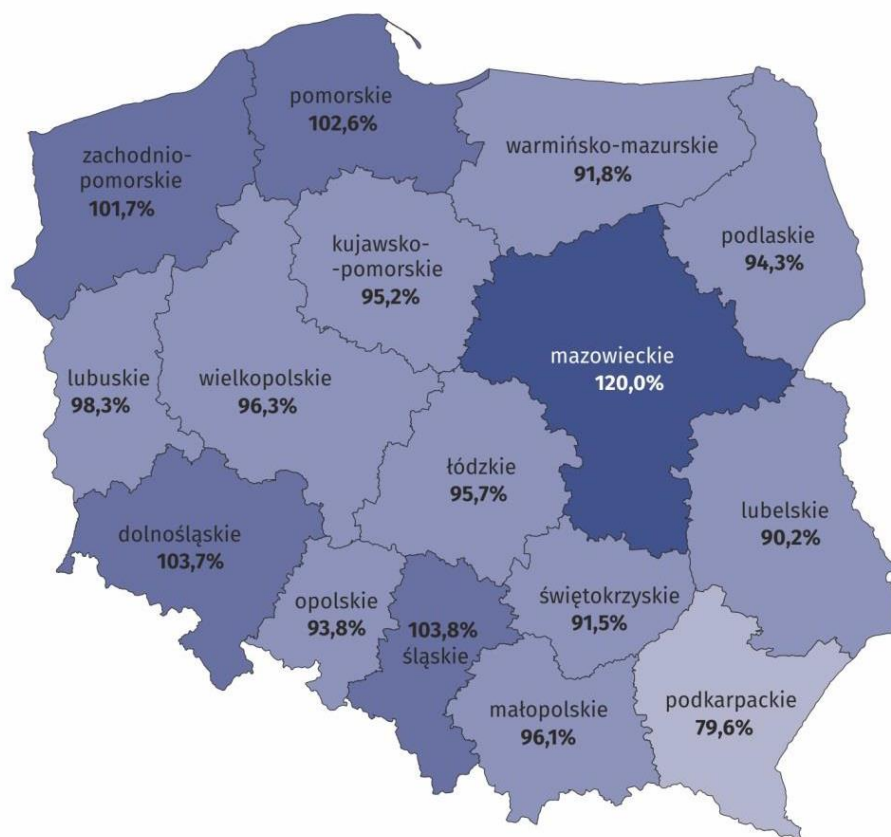

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

W porównaniu do roku 2010 nastąpiła wyraźna poprawa sytuacji materialnej wszystkich grup społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w Polsce. Gospodarstwa domowe osiągały wyższe dochody i ponosiły większe wydatki. Wzrosła nadwyżka dochodów nad wydatkami, co umożliwiło gospodarstwom domowym większe możliwości oszczędzania. W roku 2018 nastąpiła poprawa sytuacji materialnej gospodarstw domowych w Polsce, chociaż skala zmiany była mniejsza niż przed rokiem. Gospodarstwa domowe osiągały wyższe dochody natomiast ich wydatki pozostały na podobnym poziomie, w związku z tym wzrosła nadwyżka dochodów nad wydatkami. Poziom przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na osobę w zaokrągleniu do 1 zł wyniósł w 2018 r. 1693 zł i był realnie wyższy o 4,3% od dochodu z roku 2017. Przeciętne miesięczne wydatki na 1 osobę w gospodarstwach domowych osiągnęły w 2018 r. wartość 1187 zł i były realnie niższe o 0,7% od wydatków z 2017 roku a wydatki na towary i usługi konsumpcyjne wyniosły 1137 zł i były realnie niższe o 0,8% w stosunku do 2017 r.¹¹

¹¹ Sytuacja gospodarstw domowych w 2018 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych, GUS 2019 r.

Ryc. 11 Wskaźnik przeciętnego miesięcznego dochodu rozporządzalnego na 1 osobę w gospodarstwach domowych w stosunku do średniej krajowej w 2018 r. wg województw

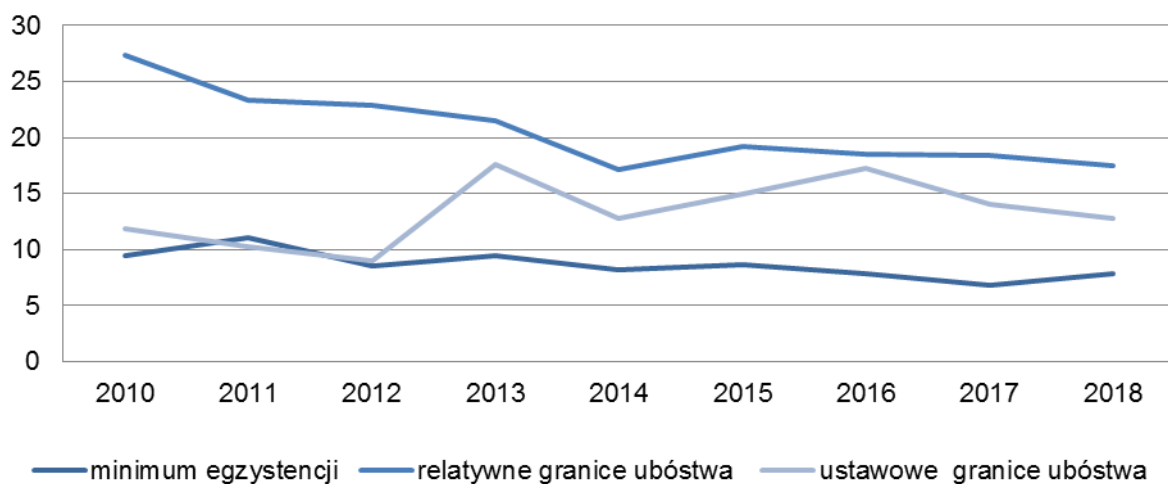

- Województwa, w których przeciętne miesięczne dochody wyniosły co najmniej 110% średniej krajowej
- Województwa, w których przeciętne miesięczne dochody mieściły się w granicach od 100,0 do 109,9% średniej krajowej
- Województwa, w których przeciętne miesięczne dochody mieściły się w granicach od 90,0 do 99,9% średniej krajowej
- Województwa, w których przeciętne miesięczne dochody były niższe niż 90% średniej krajowej

Źródło: *Sytuacja gospodarstw domowych w 2018 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS 2019 r.

Według danych GUS w 2018 r. 17,5% osób w województwie lubelskim żyło poniżej relatywnej granicy ubóstwa (Ryc. 13), zaś 7,8% osób poniżej minimum egzystencji. W porównaniu z rokiem 2010 odnotowano znaczną poprawę i tak wartości te wynosiły odpowiednio 27,3% oraz 9,4% (Wykres 3). Lubelszczyzna zajmuje 5 miejsce w kraju pod względem minimum egzystencji. Pod względem relatywnej granicy ubóstwa, pozycja regionu nieco się poprawiła (z pierwszego miejsca w roku 2010 na szóste w roku 2018). W badanym okresie w Polsce odsetek osób żyjących poniżej relatywnej granicy ubóstwa spadł z poziomu 17,4% do 14,2%, natomiast poniżej minimum egzystencji z 5,8% do 5,4%.

Wykres 4. Odsetek osób żyjących poniżej granic ubóstwa w województwie lubelskim w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

4. Cel strategiczny 1. Wzmacnianie urbanizacji regionu

Stan zaawansowania oraz stopień wykonania celu strategicznego: wzmocnienie urbanizacji regionu w latach 2010-2018 na tle kraju przedstawiono w zestawieniu tabelarycznym (Tabela 2). Natomiast informacje o zmianach w tym zakresie oraz ocenę stanu wdrażania celu zawarto w szczegółowym opisie odnoszącym się do każdego z przyjętych wskaźników, które przedstawiono poniżej.

Ważnym działaniem, bezpośrednio wynikającym z realizacji celu: Wzmacnianie urbanizacji regionu jest przyjęcie przez Zarząd Województwa Lubelskiego dokumentu Regionalna Polityka Miejska Województwa Lubelskiego (Uchwała Nr CCXIX/4288/2017 ZWL z dnia 3 października 2017 r.). Zgodnie z przyjętymi założeniami, *Regionalna Polityka Miejska Województwa Lubelskiego* (RPMWL) stanowi rozwinięcie zapisów *Strategii* oraz *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego*. Zadaniem RPMWL jest ukierunkowanie działań na rzecz efektywnego wykorzystania potencjałów rozwojowych miast z uwzględnieniem znaczenia poszczególnych ośrodków, jakie pełnią w obsłudze regionu. W ramach polityki miejskiej województwa określone zostały przede wszystkim:

- Pakiety działań – zindywidualizowany dla grup miast katalog działań uwzględniający rangę ośrodka, uwarunkowania planistyczne oraz indywidualne cechy i potencjały rozwojowe. Traktuje się je jako podstawę konsultacji, negocjacji i realizacji działań rozwojowych na obszarach urbanizowanych;
- Priorytety działań – wykaz najważniejszych działań dla określonych grup miast, stanowiący podstawę dla różnicowania wsparcia rozwoju w odniesieniu do poszczególnych ośrodków miejskich w województwie;
- Instrumenty wsparcia – katalog źródeł finansowania przedsięwzięć rozwojowych realizowanych na obszarach urbanizowanych.

Zasadniczym elementem RPMWL są wnioski i rekomendacje skierowane do licznych organów i podmiotów uczestniczących w kreowaniu procesów i realizacji działań rozwojowych na terenach miejskich. Wskazania, obejmujące również potrzebę zmian regulacji prawnych, ukierunkowane są na stworzenie właściwych warunków dla realizacji działań wynikających z przyjętych w województwie strategicznych celów rozwojowych, a także poprawę skuteczności interwencji określonej w ramach Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI).

Tabela 2. Przyjęte wskaźniki obrazujące stopień realizacji celu strategicznego 1. Wzmacnianie urbanizacji regionu

Nazwa wskaźnika		Województwo lubelskie										Polska										
		Wartość bazowa 2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Dynamika(ostatni dostępny rok/ 2010 r.)	Wartość docelowa 2020 r.	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)
Wskaźnik urbanizacji	%	46,5	46,5	46,4	46,2	46,2	46,2	46,4	46,5	46,5	1	50,2	60,8	60,7	60,6	60,4	60,3	60,3	60,2	60,1	60	0,98
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Warszawy	min.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	160	b.d.	160	160	1	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu koleją z Lublina do Warszawy	min.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	143	b.d.	237	237	1,66	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Krakowa	min.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	251	b.d.	251	251	1	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu koleją z Lublina do Krakowa	min.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	252	b.d.	379	379	1,51	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Rzeszowa	min.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	166	b.d.	166	166	1	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu koleją, połączeniem bezpośrednim z Lublina do Rzeszowa	min.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	204	b.d.	199	199	0,98	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Radomia	min.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	111	b.d.	111	111	1	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Średni czas dojazdu koleją z Lublina do Radomia	min.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	144	b.d.	243	243	1,69	X	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	X
Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu	%	40,4	41,0	41,8	41,4	41,2	40,3	40,3	41,0		0,28	42,0	51,5	51	50,6	51	50,7	50,7	50,4	50,1	49,9	0,97

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

4.1. Wskaźnik urbanizacji

Wskaźniki urbanizacji określają stopień i zakres procesów urbanizacji danego kraju lub regionu. Jednym ze wskaźników tego typu jest wskaźnik określający procentowy udział ludności miejskiej w ogólnej liczbie ludności w danym kraju (na danym obszarze). Wskaźnik ten uważany jest za miernik poziomu rozwoju społecznego społeczeństw, gdyż wraz z uprzemysłowieniem następuje względnie gwałtowna migracja ludności do miast z obszarów wiejskich.

Wskaźnik urbanizacji w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

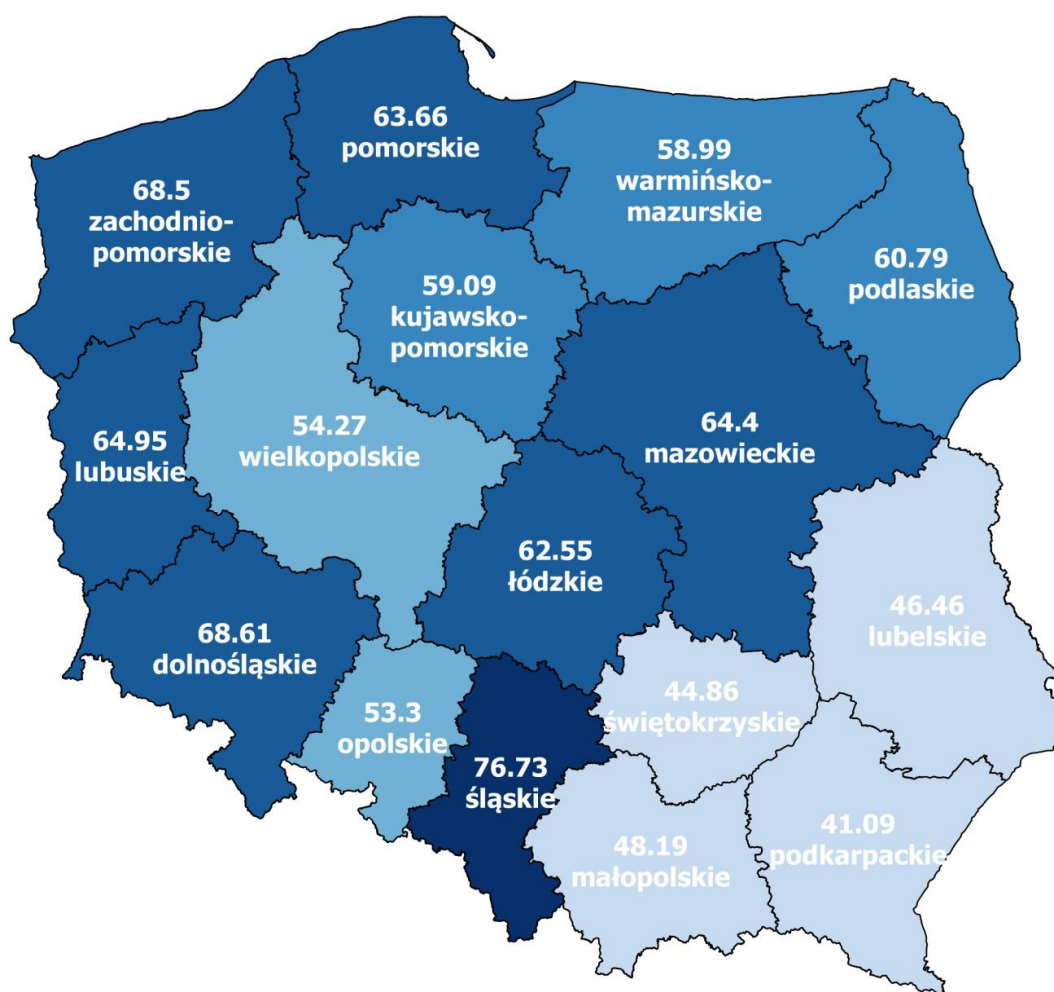
	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
Wskaźnik urbanizacji (%)	46,5	50,2

Powierzchnia województwa lubelskiego wynosi 25,122 km² (8% całego obszaru Polski) i jest ono trzecim co do wielkości województwem. Liczba ludności wynosi 2.117 tys.12 osób. Lubelszczyzna jest relatywnie słabo zaludnionym obszarem, pod względem gęstości zaludnienia zajmuje 12 miejsce w kraju (84 os./km²). Województwo lubelskie charakteryzuje się bardzo niskim wskaźnikiem urbanizacji, bowiem w miastach zamieszkuje 46,5% ogółu ludności (średnia w Polsce 60,5%). W analizowanym okresie wskaźnik urbanizacji nie uległ istotnym zmianom i nieznacznie wahał się w granicach 46,2 – 46,5%, pomimo tego, iż uległa zwiększeniu liczba miast w województwie lubelskim z 42 w 2010 r. do 48 w roku 2018¹³. Jednocześnie w latach 2010-2018 odnotowano spadek liczby mieszkańców województwa lubelskiego o 60,9 tys. osób. W największym mieście pod względem liczby ludności Lublinie zamieszkuje ok. 16% wszystkich mieszkańców województwa. Natomiast w 4 miastach subregionalnych: Białej Podlaskiej, Chełmie, Puławach i Zamościu zamieszkuje łącznie 11 % wszystkich mieszkańców regionu. Wskaźnik urbanizacji obrazuje Ryc. .

¹² GUS stan na 30.06.2018 r.

¹³ Od 1 stycznia 2018 roku liczba miast zwiększyła się o kolejne miasto – Józefów nad Wisłą.

Ryc. 12 Wskaźnik urbanizacji % w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

4.2. Średni czas dojazdu ¹⁴

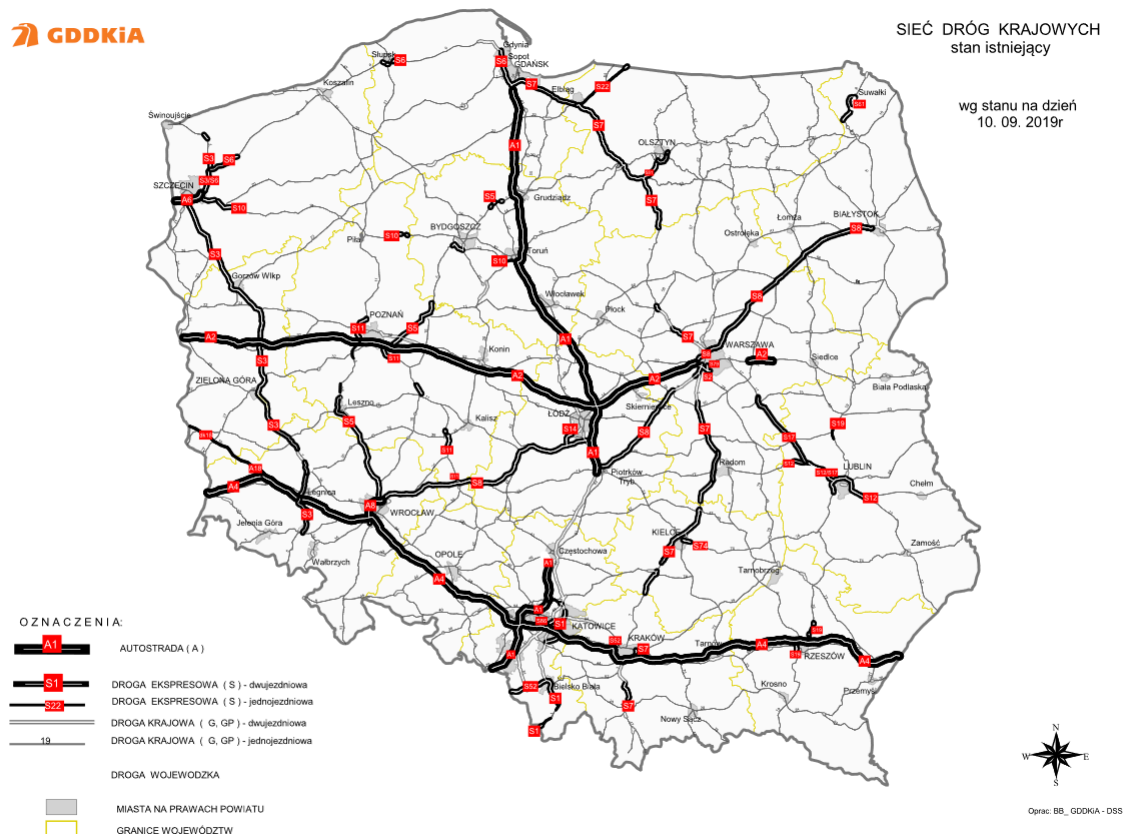
Rozwój infrastruktury transportowej jest jednym z podstawowych środków do osiągnięcia celów rozwojowych zakładanych zarówno na poziomie Unii Europejskiej, jak i poziomie krajowym oraz regionalnym. Czynniki takie jak położenie geograficzne, stopień skomunikowania z obszarami centralnymi czy efektywny system transportowy warunkują o centralności bądź peryferyjności danego obszaru. Dostępność komunikacyjna i transportowa to jeden z najważniejszych czynników trwale kształtujący podstawy ich rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez stworzenie ogólnych warunków materialnej działalności produkcyjnej, warunków dla właściwego funkcjonowania gospodarki oraz stałe stymulowanie jej rozwoju.

Infrastruktura transportowa obejmuje transport zbiorowy oraz transport indywidualny w skład którego wchodzi między innymi: transport kolejowy (infrastruktura kolejowa), transport drogowy, transport lotniczy, lotniska a także ulice, drogi rowerowe i chodniki.

¹⁴ Metodologia obliczania wskaźnika dostępności komunikacyjnej - Załącznik nr 1.

Na koniec 2018 r. sieć dróg publicznych w województwie lubelskim wyniosła ponad 38,1 tys. km (9% dróg publicznych w kraju), przy czym odsetek długości dróg publicznych o nawierzchni twardej ulepszonej wyniósł 59%. Na przestrzeni ostatnich 8 lat w województwie lubelskim nastąpił znaczący wzrost długość dróg ekspresowych.

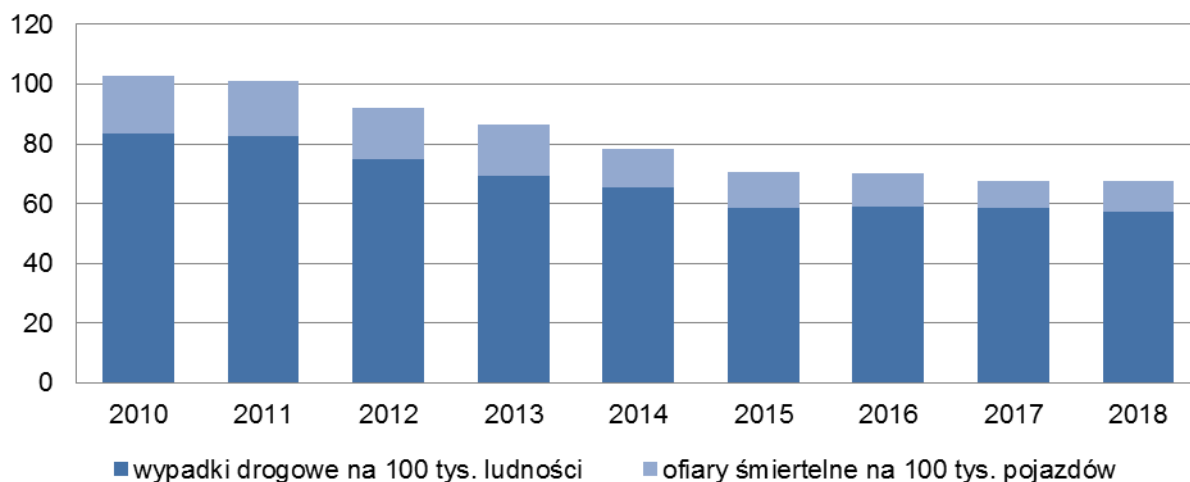
Ryc. 13 Sieć dróg krajowych i ekspresowych w Polsce.

Źródło: GDDKiA, 2019 r.

W okresie od 2010 do 2018 roku wybudowanych zostało 97,6 km dróg ekspresowych (S17,S12). W przeliczeniu na 1.000 km², drogi ekspresowe stanowią 4,05 km w województwie lubelskim, przy średniej w Polsce wynoszącej trzykrotnie więcej, tj. 11,88 km. Zwiększyła się także liczba samochodów osobowych, których w 2018 r. w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców przypadło prawie 593 szt., co oznacza wzrost o ok. 43% względem roku 2010. Pozytywnym zjawiskiem jest natomiast spadek liczby wypadków na drogach województwa lubelskiego, na co bezpośredni wpływ ma stan dróg województwa. W 2010 roku odnotowano łącznie 1 820 wypadków, w których 256 osób poniosło śmierć a 2 288 zostało rannych. Natomiast w roku 2018 odnotowano łącznie 1 216 wypadków, w których 179 poniosło śmierć zaś 1 286 osoby zostało ranne. Wskaźnik wypadków drogowych na 100 tys. ludności dla województwa lubelskiego równy był w roku 2010 - 83,5 osoby, aby w 2018 roku znacznie zmalał do 57,4 osoby. Analogicznie zmniejsza się również ilość ofiar śmiertelnych na 100 tys. pojazdów. W 2010 roku było ich 19,4 do 10,9 w 2018 r. Spadła ilość rannych na 100 tys. pojazdów (173,1 w 2010 roku do 72,5 w 2018 r).

Wykres 5. Wypadki drogowe oraz ofiary śmiertelne w województwie lubelskim w latach od 2010 do 2018r.

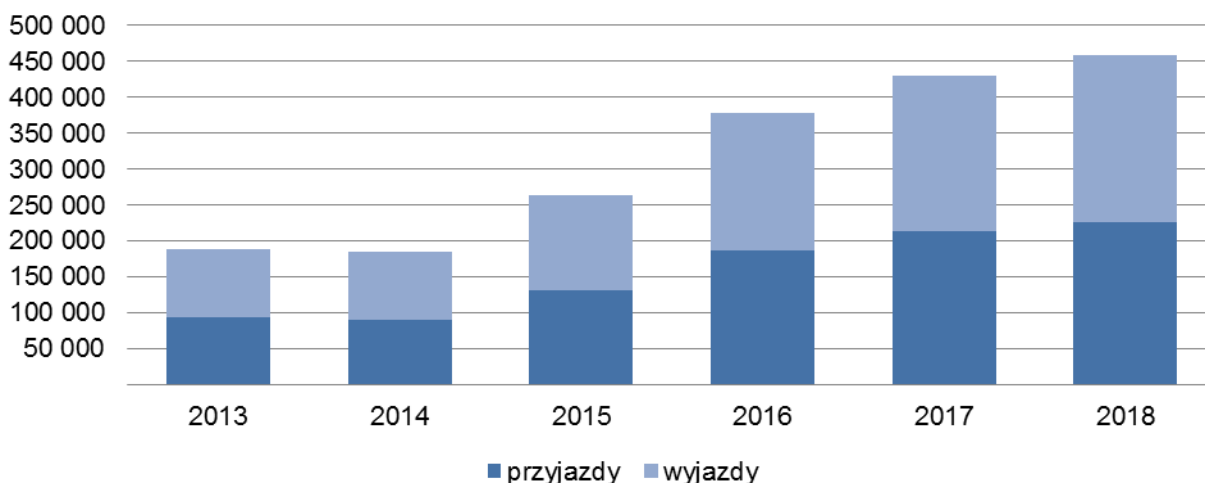

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

Na przestrzeni ostatnich lat długość i gęstość linii kolejowych w województwie lubelskim pozostaje na zbliżonym poziomie. Natomiast poprawie ulega ich jakość, z uwagi na trwające prace modernizacyjne. Gęstość linii kolejowych wynosi 4,2 km/100km² (4,1 km/100km² w 2010 r.), zaś długość linii kolejowych eksploatowanych wynosi 1 056 km, co stanowi 5% linii kolejowych w kraju (w 2010 r. 1 039 km).

Istotnymi elementami infrastruktury technicznej są także lotniska. Od 2012 r. na terenie województwa lubelskiego funkcjonuje Port Lotniczy Lublin S.A. Rośnie liczba zainteresowanych tym rodzajem podróży, w roku 2018 ruch pasażerów w województwie lubelskim (wyjazdy i przyjazdy) wyniósł 459,2 tys. osób (Wykres 6) i stanowi 1% ogółu ruchu pasażerskiego w kraju. Połączenia tranzytowe z lotniskiem docelowym realizowane są między innymi do: Wielkiej Brytanii, Niemiec, Turcji, Ukrainy, Irlandii.

Wykres 6. Ruch pasażerski w Porcie Lotniczym Lublin od 2013 do 2018r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

Wskaźnik dostępności komunikacyjnej w 2018 r.¹⁵ wraz z jego wartością w 2015 r. przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Wskaźnik dostępności komunikacyjnej w 2018 r. [min]	Wartość w 2015 r.	Wartość w 2018 r.
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Warszawy	159,9	159,9
Średni czas dojazdu koleją¹⁶ z Lublina do Warszawy	142,8	236,9
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Krakowa	251,4	251,4
Średni czas dojazdu koleją z Lublina do Krakowa	251,5	378,9
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Rzeszowa	165,6	165,6
Średni czas dojazdu koleją, połączeniem bezpośrednim z Lublina do Rzeszowa	203,8	198,9
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu z Lublina do Radomia	110,6	110,6
Średni czas dojazdu koleją z Lublina do Radomia	144,0	242,7

Dostępność komunikacyjna Lublina z Warszawą, Krakowem, Rzeszowem i Radomiem oraz dostępność subregionalnych węzłów transportowych ze stolic powiatów, mierzona średnim czasem dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu w 2018 r. nie uległa zmianie w stosunku do roku 2015.

Dostępność komunikacyjna Lublina z Warszawy, Krakowa i Radomia, mierzona średnim czasem dojazdu koleją, uległa w 2018 r. znacznemu pogorszeniu. W trakcie dokonywania

¹⁵ Obliczenia w roku 2018 wykonano 16 listopada 2018 r.

¹⁶ W przypadku połączeń kolejowych średni czas przejazdu, to obliczony na podstawie rozkładów jazdy PKP w okresie 2017/2018 zamieszczonych na stronie <http://rozklad-pkp.pl>, średni czas połączeń od godz. 0001 do godz. 2400, ze stacji Lublin Główny do danej miejscowości, tj. do stacji Warszawa Centralna, Kraków Główny, Rzeszów Główny oraz Radom. W dniu dokonania obliczeń, tj. 2018-11-16 jedynie z Lublina do Rzeszowa funkcjonowały połączenia bezpośrednie. Z Lublina do Warszawy Centralnej na 12 połączeń 7 to połączenia bezpośrednie. Lublina do Krakowa i Lublina do Radomia występowały jedynie połączenia z przesiadkami.

obliczeń wskaźników do Krakowa oraz Radomia nie funkcjonowały połączenia bez przesiadek, natomiast na 12 połączeń kolejowych do Warszawy, jedynie 7 stanowiły połączenia bezpośrednie.

Średni czas dojazdu do Lublina koleją z Warszawy, Radomia i Krakowa, zwiększył się, odpowiednio o 65,9%, 68,5% i 50,7% w stosunku do roku 2015. Spowodowane jest to gruntowną modernizacją o wielkim zakresie rzeczowym tras kolejowych i zamknięciem na okres remontu najkrótszej i najszybszej trasy kolejowej na odcinku z Lublina do Dębina. W 2018 r. jedynie dostępność Lublina z Rzeszowa uległa poprawie, bowiem czas dojazdu z Lublina do Rzeszowa w stosunku do roku 2015 zmniejszył się o 4,9 minuty, tj. o 2,4%.

4.3. Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatów

Wartość wskaźnika dochodów budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu (%)	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		40,2

W okresie od 2010 do 2018 roku wartość wskaźnika obrazującego udział dochodów budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatów pozostała na niezmiennym poziomie - 40,2%.

W ciągu ostatnich lat miasta województwa lubelskiego odnotowały wzrost dochodów. Najbardziej zamożnymi miastami pod względem wartości dochodów są: Lublin (dochody własne w 2018 r. 1 124 mln zł, w 2010 r. 675,3 mln zł, co oznacza wzrost o 66%) oraz w dalszej kolejności miasta subregionalne: Puławy (156 mln zł w 2018 r.), Zamość (161 mln zł w 2016 r.), Chełm (136 mln zł w 2016 r.), Biała Podlaska (123 mln zł w 2018 r.).

Wielkość dochodów własnych na ogół pokrywa się z wielkością miast, natomiast dochód ten w przeliczeniu na jednego mieszkańca wskazuje finansową siłę samorządów. Pod tym względem, zdecydowanie najbogatszą gminą regionu jest gmina wiejska Puchaczów, gdzie dochody własne na 1 mieszkańca w 2018 r. wyniosły 4,4 tys. zł, a następnie Lublin i Puławy z kwotą 3,3 tys. zł. Należy zaznaczyć, iż średnia w województwie lubelskim w 2018 r. wyniosła 1,3 tys. zł, a najbiedniejsze gminy województwa lubelskiego dysponują kwotą dochodów własnych na mieszkańca w wysokości 650-800 złotych. Wartości powyżej średniej dla województwa odnotowano w 72 gminach, zaś poniżej w 141 gminach.

Pozytywnym zjawiskiem, jakie odnotowano w badanym okresie, jest spadek zadłużenia JST. W 2010 r. poziom wydatków na obsługę długu wyniósł 9,8 zł na 1 tys. zł dochodów, w kolejnych latach wzrósł do poziomu 18,4 zł w roku 2012, po czym nastąpił systematyczny spadek do 9,6 zł na 1 tys. zł dochodów w 2016 r. aż do poziomu 7,6 zł na 1 tys. zł dochodów w 2018 r.

5. Cel strategiczny 2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich

Stan zaawansowania oraz stopień wykonania celu strategicznego: restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich w latach 2010-2018 na tle kraju przedstawiono w zestawieniu tabelarycznym (Tabela 3). Natomiast ocena i informacje o przebiegu oraz stanie wdrażania zawarto w szczegółowym opisie odnoszącym się do każdego z przyjętych wskaźników, które przedstawiono poniżej.

Tabela 3 Przyjęte wskaźniki obrazujące stopień realizacji celu strategicznego 2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich

Nazwa wskaźnika		Województwo lubelskie										Polska											
		Wartość bazowa 2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)	Wartość docelowa 2020 r.	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Dynamika	
Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej	%	61,00	67,60	64,20	64,60	60,40	59,10	64,80	66,66	b.d.	1,09	68,60	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	x
Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi	%	7,80	8,70	9,30	9,10	8,80	8,90	7,30	7,30	6,70	0,86	7,90	9,20	9,50	10,20	10,40	9,50	8,00	6,50	5,20	4,30	0,46	
Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem[1]	%	0,21	b.d.	0,24	0,25	b.d.	b.d.	0,32	b.d.	b.d.	1,52	0,16	0,66	0,60	0,66	0,78	b.d.	b.d.	0,86	b.d.	b.d.	1,30	
Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej	pkt. proc	56,40	54,80	54,10	53,80	59,90	59,30	59,20	59,10	58,80	1,04	20,00	50,40	47,90	46,80	45,70	47,00	45,50	44,70	44,30	44,00	0,87	
Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności ogółem	%	13,40	13,70	14,10	14,50	14,70	15,00	15,50	15,80	16,10	1,20	20,00	20,80	21,20	21,70	22,00	22,40	22,60	23,00	23,00	23,90	1,15	

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

5.1. Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej

Wskaźnik wartości dodanej brutto (WDB) pozwala na mierzenie wartości wyrobów usług nowo wytworzonych w wyniku działalności produkcyjnej wszystkich podmiotów gospodarki narodowej (wszystkich krajowych jednostek instytucjonalnych). Stanowi różnicę między produkcją globalną a zużyciem pośrednim i jest liczona w cenach bazowych. Wartość dodana brutto jest głównym elementem składowym produktu krajowego brutto zestawianego od strony produkcji i równa się wartości PKB pomniejszonej o podatki od produktów i powiększonej o dotacje do produktów.

Wskaźnik wartości dodanej brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej (%) w 2017 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej (%)	Wartość w 2017 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	66,7	68,6

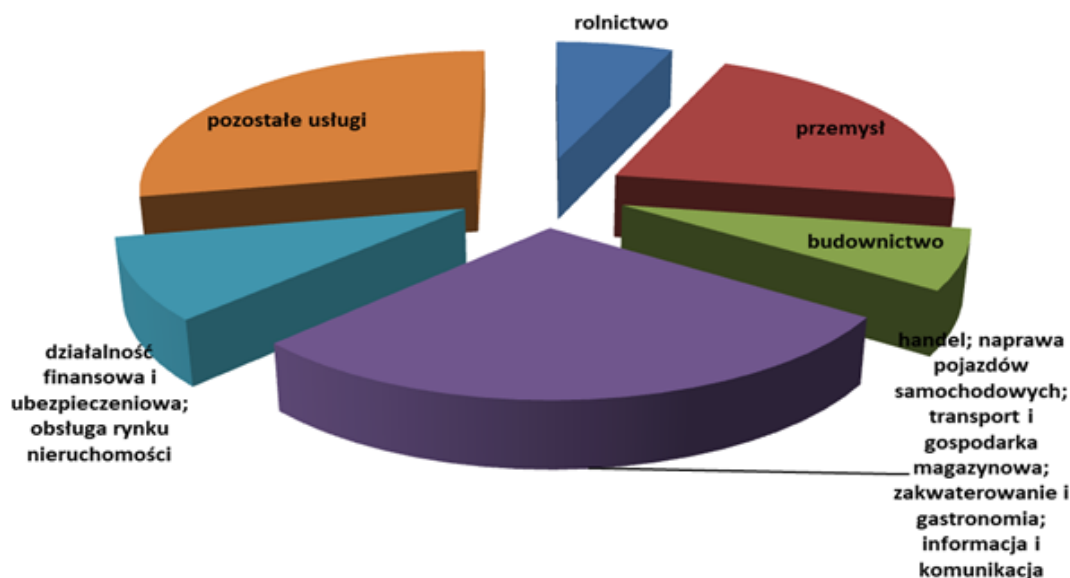
Jednym z ważnych czynników determinujących rozwój regionu jest odpowiedni poziom wydajności pracy mierzony wskaźnikiem wartości dodanej brutto na 1 pracującego. Od 2010 r. do 2017 r. w województwie lubelskim zanotowano wzrost tego wskaźnika o 30,5%. W 2010 r. WDB na 1 pracującego wynosiła 65,6 tys. zł, zaś w 2017 r. wartość ta wyniosła 85,6 tys. zł, co stanowi odpowiednio 71,3% i 72,5% średniej wartości dla Polski.

W 2017 r., w województwie lubelskim wytworzono 66,8 mld WDB ogółem, czyli o 34,5% więcej niż w roku 2010 (49,7 mld WDB ogółem). W tym okresie w Polsce odnotowany został wzrost tego wskaźnika o 37,4%. Według sekcji PKD wartości te są następujące:

- **sekcja A** (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) – w 2010r. wytworzono 5,4% całkowitej wartości wskaźnika WDB dla całego województwa natomiast w 2017 roku było to 6,4%.
- **sekcje B, C, D, E** (przemysł) - wytworzono 18,9% w 2010 r. i 21,2% w roku 2017.
- **sekcja F** (budownictwo) w 2010 r. - wytworzono 7,8% regionalnej WDB i w kolejnych latach wartość ta nieco się obniżyła do poziomu 6,8% w 2017 r.
- **sekcje G, H, I, J** (handel i naprawa pojazdów samochodowych, transport i gospodarka magazynowa, zakwaterowanie i gastronomia, informacja i komunikacja) - w 2010 r. wskaźnik WDB dla tej grupy stanowił 29,2% ogólnej całkowitej WDB dla województwa, a w roku 2017 zaobserwowano niewielki spadek udziału do poziomu 28,3%. Struktura gospodarki oparta na podstawie udziału poszczególnych rodzajów działalności w wytwarzaniu wartości dodanej brutto pokazuje, że największy wskaźnik WDB wytworzono w tym obszarze.

- **sekcje K, L** (działalność finansowa i ubezpieczeniowa, obsługa rynku nieruchomości) - udział wskaźnika WDB na przestrzeni lat 2010-2017 obniżył się z poziomu 10,7% do poziomu 9,3%.
- **sekcja M, N, O, P, Q, R, S, T** (usługi) - dość duży udział w strukturze WDB odnotowuje się w tym sektorze. Udział ten w badanym okresie nieznacznie wzrósł z poziomu 28% do 28,1%.

Wykres 7. Struktura WDB w województwie lubelskim w 2017 r.

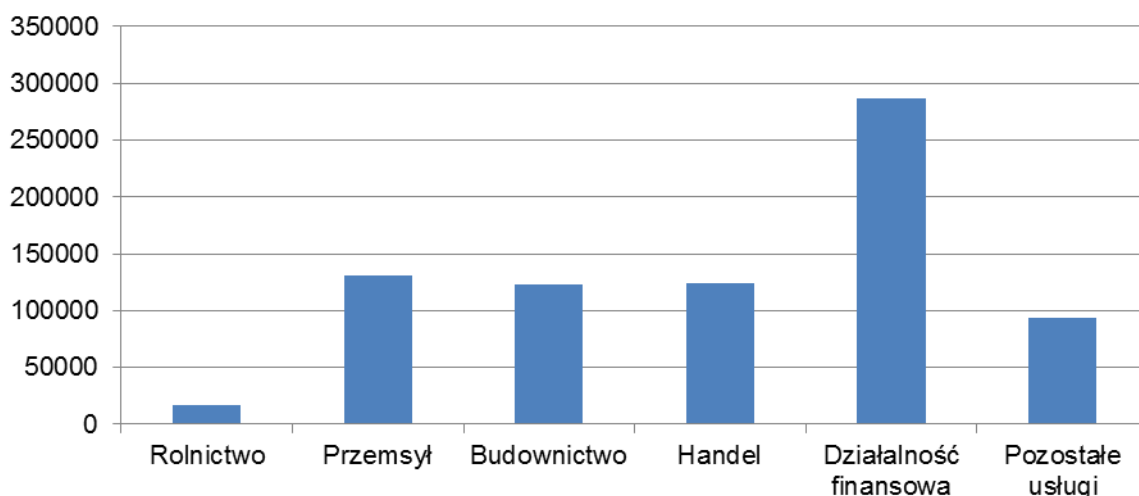
Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS, 2019 r.

Wartość dodana brutto na 1 pracującego w różnych dziedzinach działalności jest dość zróżnicowana i kształtuje się odmiennie. W porównaniu do średniej dla Polski, wskaźnik ten ma wartość najniższą dla sekcji A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo), zaś najwyższy poziom osiąga w działalności finansowej i ubezpieczeniowej oraz obsłudze rynku nieruchomości - 106% średniej dla Polski.

Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w województwie lubelskim w 2017 roku stanowiła 66,7% średniej dla Polski. Jest to wartość wyższa od poziomu z roku 2010 o 5,6 pkt. proc.

Należy wskazać, że dużą rozpiętością charakteryzuje się wskaźnik wartości dodanej brutto na 1 pracującego w złotych w poszczególnych grupach działalności. Zdecydowanie najniższą wartość w województwie lubelskim występuje w grupie: rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (16,4 tys. zł w 2017 r., co stanowi 19,1% WDB na 1 pracującego ogółem w województwie). Natomiast najwyższy wskaźnik został uzyskany w grupie działalności finansowej i ubezpieczeniowej oraz obsłudze rynku nieruchomości, który w 2017 r. wyniósł 286,3 tys. zł (334,5% WDB na 1 pracującego ogółem w województwie), co stanowiło 17,5 razy wyższą wartość niż uzyskano w rolnictwie. Wskaźnik ten świadczy o największej produktywności pracy w tej sekcji.

Wykres 8. Wartość dodana brutto na 1 pracującego według rodzajów działalności (w zł) w województwie lubelskim w 2017 r.

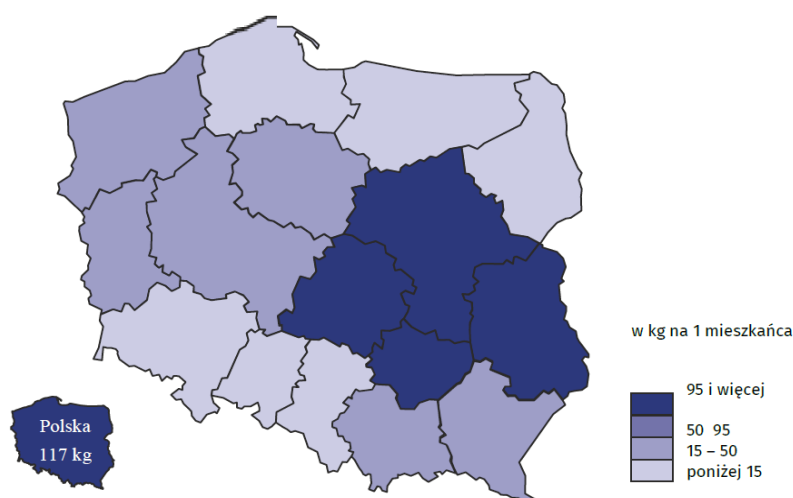

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS, 2019 r.

Wsparcie i udział rolnictwa we Wspólnej Polityce Rolnej zmieniło warunki jego funkcjonowania, w tym przede wszystkim swobodny dostęp do nowych, wymagających rynków zbytu, w tym także dla producentów rolnych, co stwarza nowe możliwości kreowania dochodów wynikających z tytułu wielkości rynku UE oraz korzystania z funduszy i subwencji w ramach WPR.

W strukturze ogólnej produkcji roślinnej województwa lubelskiego dominują owoce i zboża. Województwo zajmuje czołową pozycję w kraju pod względem liczby gospodarstw rolnych specjalizujących się w produkcji sadowniczej. Województwo lubelskie w 2018 r. zajęło 3. miejsce w kraju pod względem produkcji owoców z drzew, a sadownicy z naszego województwa wyprodukowali 14,4% produkcji krajowej. Zbiory owoców z drzew z sadów w 2018 r. były dosyć wysokie ze względu na wyżej opisane warunki atmosferyczne w okresie kwitnienia i w porównaniu z 2017 r. wzrosły o 85,0%, a w stosunku do 2010 r. o 103,9% i wyniosły 648,4 tys.t (w kraju odpowiednio zwiększyły się o 69,2% i o 102,7%). W strukturze zbiorów dominowały jabłka, które stanowiły 89,9% ogółu owoców zebranych z drzew owocowych (w kraju 89,0%). W stosunku do 2017 r. odnotowano wzrost produkcji jabłek o 85,6%, a w porównaniu z 2010 r. o 114,7% (w kraju odpowiednio o 63,8% i o 113,0%). Z krzewów i plantacji jagodowych w 2018 r. zebrano 241,1 tys. t owoców, co stanowiło 41,7% produkcji krajowej. Dało to województwu lubelskiemu 1. miejsce w kraju w produkcji tych owoców. Zbiory owoców z krzewów i plantacji jagodowych w 2018 r. były wyższe w stosunku do 2017 r. o 6,9% (w kraju o 16,7%), a do 2010 r. o 4,6% (w kraju o 9,8%). Największy udział w produkcji tych owoców w województwie lubelskim w 2017 r. miały maliny (37,0%), porzeczki ogółem (31,3%) oraz truskawki i poziomki gruntowe (22,8%). W województwie lubelskim wyprodukowano 77,3% ogólnej krajowej produkcji malin, 45,9% porzeczek ogółem, 40,2% agrestu i 37,9% leszczyny. 10-krotnie wyższe niż w kraju zbiory owoców z drzew na jednego mieszkańca.

Ryc. 14 Zbiory owoców z drzew w kg na 1 mieszkańca według województw w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS, 2019 r.

Mimo, że dane wskazują, iż wpływ rolnictwa na tworzenie wartości dodanej jest relatywnie niewielki, to sektor ten angażuje znaczny odsetek ogółu pracujących. Przestrzenny charakter czynnika ziemi sprawia bowiem, że efektywność procesu produkcji rolniczej oraz wydajności czynników produkcji zależy od powierzchni gospodarstw.

Pomimo zauważalnego wzrostu wydajności pracy w rolnictwie, poziom ten pozostaje nadal dużo niższy niż w regionach wysoko rozwiniętych i hamowany jest przez niekorzystną strukturę agrarną oraz zbyt powolny postęp technologiczny i biologiczny wynikający z faktu, iż małych gospodarstw, których w dalszym ciągu na terenie województwa jest dużo, nie stać na inwestycje w nowoczesne, drogie technologie.

5.2. Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi

Sytuacja na rynku pracy ludności zamieszkałej na terenach wiejskich jest specyficzna. Wynika to przede wszystkim z faktu, że bezrobocie na wsi ma charakter trwały, zaś rynek pracy jest mniej elastyczny i wąski. Widoczny jest ponadto wyraźny podział ludności zamieszkałej na wsi na dwie grupy. Pierwszą stanowią ci, którzy związani są z gospodarstwami rolnymi, drugą ludność bezrolna. Mimo wszystko, warto zauważyć, iż w okresie spowolnienia gospodarczego, wszelkiego rodzaju zmiany koniunktury i związanej z nimi utratę pracy bardziej odczuwają mieszkańcy miast, a związane jest to z usytuowaniem na obszarach miejskich zakładów pracy.

Stopa bezrobocia na wsi według BAEL pozwala na mierzenie udziału bezrobotnych w wieku 15-74 lata zamieszkałych na terenach wiejskich w liczbie aktywnych zawodowo.

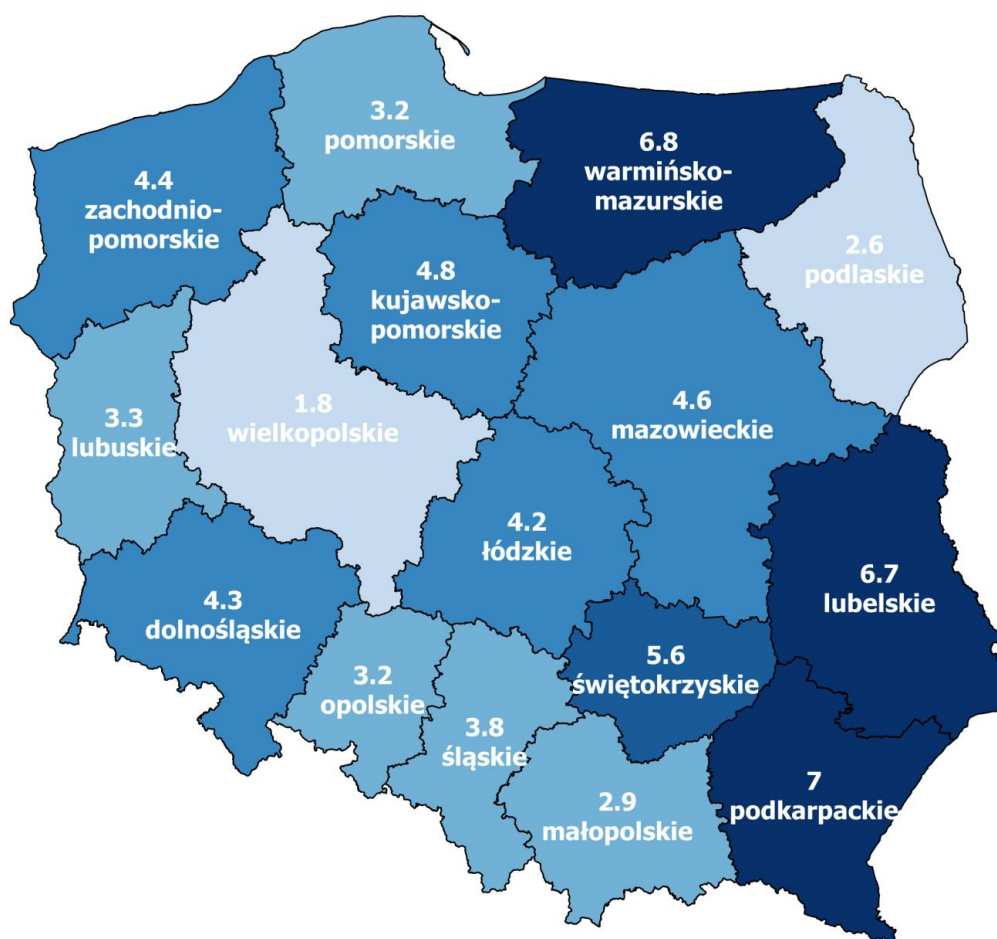
Wskaźnik stopy bezrobocia osób w wieku 15+ wg BEAL na wsi w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi (%)	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		7,3

W roku 2010 w województwie lubelskim, **stopa bezrobocia na wsi** wynosiła 7,8%, po czym w latach 2011-2013 wzrosła do poziomu 9,1%, zaś od roku 2014 zanotowano spadek wartości tego wskaźnika, który w roku 2016 r. osiągnął poziom 7,3% i dalej spadał do poziomu **6,7 %** w roku 2018. (Ryc. 15). Pod względem tego wskaźnika, województwo lubelskie plasuje się na 3 miejscu w kraju.

Stopa bezrobocia na wsi w roku 2018 osiągnęła niższy poziom o 2,4 pkt. proc. niż stopa bezrobocia ogółem.

Ryc. 15 Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi (%) w 2018 r.

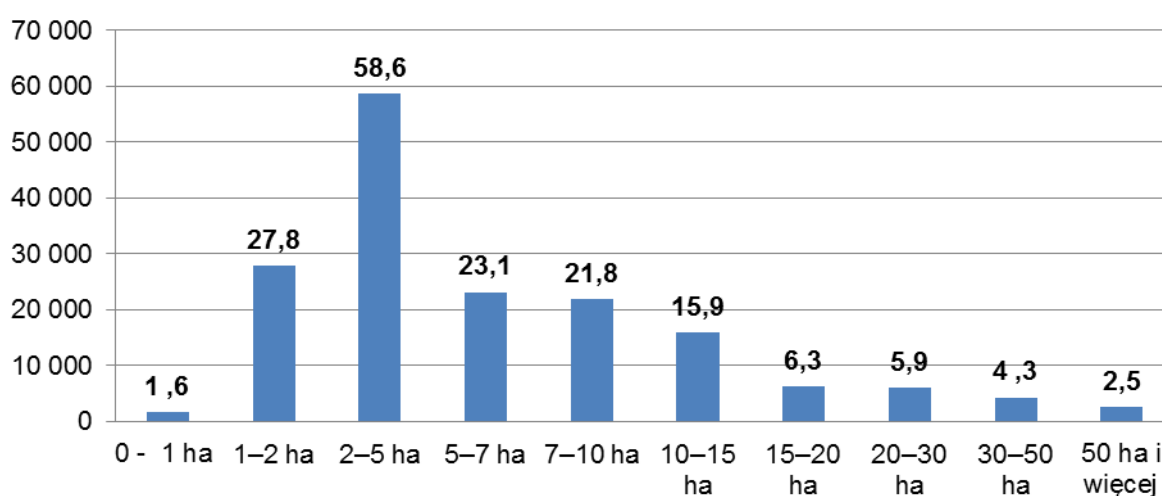

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

5.3. Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem

Aktualna struktura rolnictwa jest w dużej mierze skutkiem zmian społeczno-gospodarczych i jest znacznie bardziej rozdrobniona niż w wielu krajach zachodnioeuropejskich. Głównym problemem struktury agrarnej rolnictwa rodzinnego (indywidualnego) jest dominacja gospodarstw drobnych w ogóle gospodarstw rolnych (Wykres 9, Tabela 4). Stąd też gospodarstwa te nie mają dostatecznych własnych możliwości efektywnego wykorzystania posiadanych zasobów pracy, zapewnienia godziwych warunków życia, rozwoju gospodarstwa rolnego oraz nie są w stanie efektywnie konkurować na rynku. Szansą na poprawę struktury agrarnej może być koncentracja potencjałów produkcyjnych i łączenie się gospodarstw indywidualnych w różne formy kooperacji i integracji.

Wykres 9. Liczba gospodarstw rolnych w woj. lubelskim w podziale ze względu na wielkość

Źródło: Opracowanie własne DPR na podstawie danych GUS, 2019 r.

Tabela 4. Liczba gospodarstw rolnych według grup obszarowych użytków rolnych w województwie lubelskim w 2018 r.

Liczba gospodarstw	ogółem	Grupy obszarowe użytków rolnych											
		do 1 ha włącznie	powyżej 1 ha										
			razem	1-2	2-3	3-5	5-7	7-10	10-15	15-20	20-30	30-50	50 ha i więcej
ogółem	168032	1627	166405	27826	24091	34527	23136	21833	15915	6325	5941	4312	2501
w tym gospodarstwa indywidualne	167850	1627	166223	27817	24083	34515	23126	21825	15908	6317	5927	4292	2415

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS

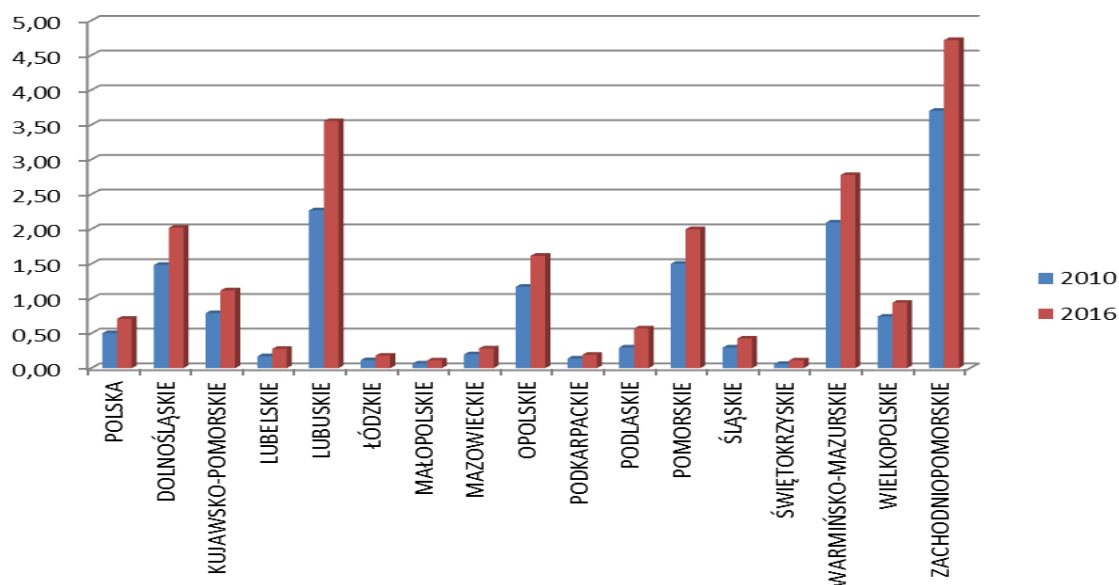
Poniżej zestawiono wskaźnik udziału gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 (ramka).

Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem (%)	Wartość w 2016 r. ¹⁷	Wartość docelowa w 2020 r.
		0,32

Według wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2010 (PSR 2010) liczba gospodarstw rolnych w województwie lubelskim w czerwcu 2010 r. wynosiła 257,3 tys. Z tej liczby 257,2 tys. gospodarstw należało do sektora prywatnego, natomiast zaledwie 0,1 tys. gospodarstw należało do sektora publicznego. Spośród 189,9 tys. gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych (UR) gospodarstwa indywidualne stanowiły 99,9% (189,7 tys.). W ogólnej liczbie gospodarstw dominowały gospodarstwa sektora prywatnego. W grupie obszarowej 100 ha i więcej UR znajdowało się 7,2% łącznej powierzchni użytków rolnych i 0,2% ogólnej liczby gospodarstw z użytkami rolnymi.

W ostatnich latach w województwie lubelskim udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem wzrósł z poziomu 0,21% w roku 2010 do poziomu 0,32% w roku 2016. Plasuje to region na 12 pozycji w kraju, przy czym wartość tego wskaźnika w badanym okresie w Polsce zmieniła się z 0,66% do 0,86% (Wykres 10).

Wykres 10. Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem (%) w 2010 r. i w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS, 2019 r.

W latach 2010-2016 liczba gospodarstw rolnych ogółem w województwie lubelskim spadła o 4,4%, przy czym średnio w Polsce spadek ten ukształtował się na poziomie 6,5%. Najliczniejszą grupę stanowią gospodarstwa o powierzchni do 5 ha, których liczba wyniosła ponad 100 tys. (55,6%). Ponad 93,6% stanowią gospodarstwa o powierzchni do 20 ha, a zaledwie 0,3% to gospodarstwa o powierzchni przekraczającej 100 ha.

¹⁷ GUS zaniechał obliczania tego wskaźnika a następane dane będą dostępne w 2020 roku po Powszechnym Spisie Rolnym 2020.

5.4. Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem, a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej

Ważną częścią wyposażenia obszarów wiejskich jest odpowiednie wyposażenie w infrastrukturę wodno-ściekową. Składają się na nią ujęcia i stacje uzdatniania wody, sieci zbiorowe (przewody przesyłowe i rozdzielcze), przyłącza wodociągowe oraz zbiorcze i indywidualne oczyszczalnie ścieków, kanały i przykanaliki łączące kanały ściekowe z gospodarstwami domowymi lub rolnymi.

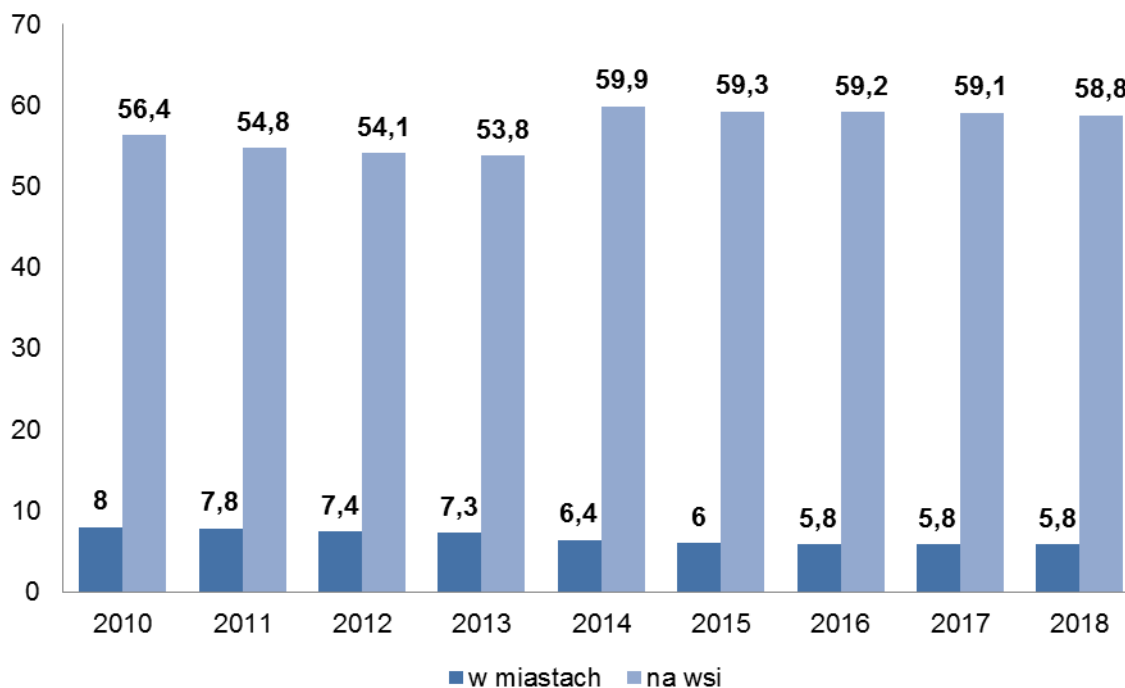
Wskaźnik różnicy między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej (pkt. proc.)	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	58,8	20

W 2010 r. w województwie lubelskim długość czynnej sieci kanalizacyjnej wynosiła ponad 4,4 tys. km i do 2018 r. istotnie się zwiększyła (dynamika wzrostu w tych latach to 148%), osiągając długość 6,7 tys. km. W przeliczeniu na 100km², długość tej sieci wyniosła w 2018 r. 26,6 km. Na terenach wiejskich sieć kanalizacyjna osiągnęła natomiast długość w przeliczeniu na 100km² 16 km. W 2010 r. dostęp do sieci kanalizacyjnej miało 47,2% wszystkich mieszkańców Lubelszczyzny, natomiast na koniec 2018 r. udział mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej wzrósł do poziomu 53%, natomiast na terenach wiejskich wskaźnik ten wyniósł 21,8%.

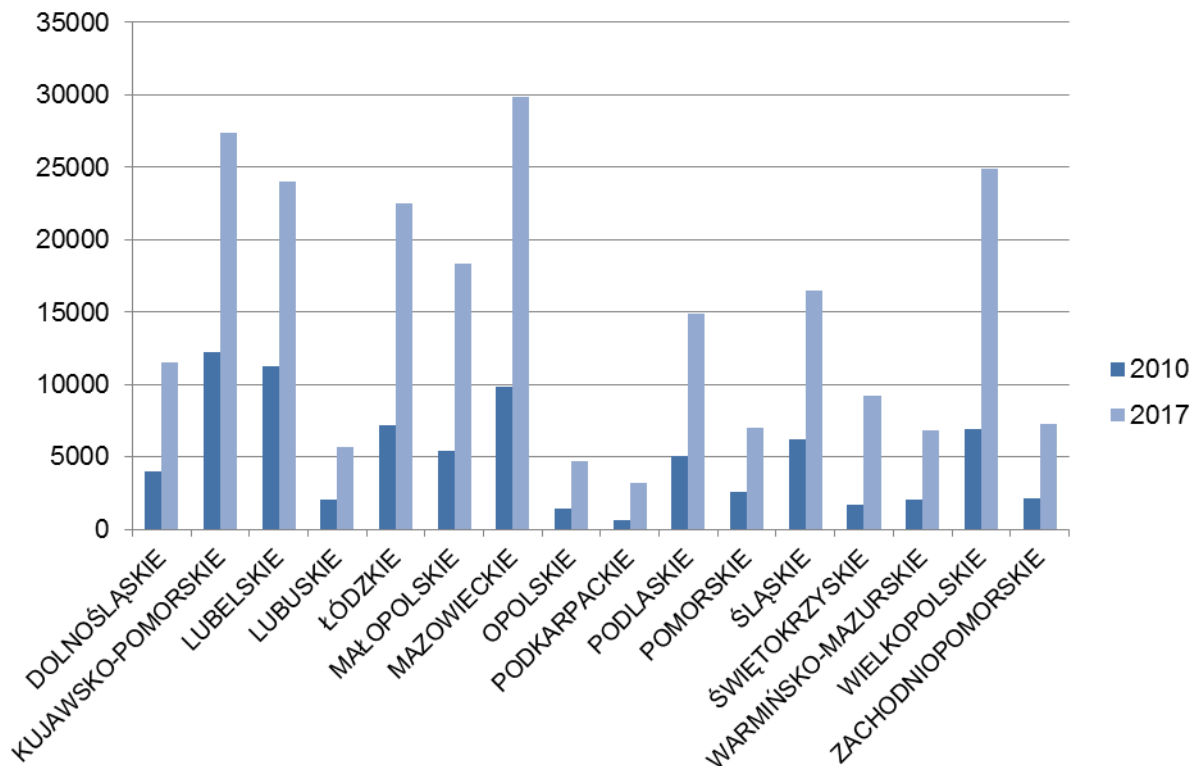
Liczba osób korzystających z sieci wodociągowej na przestrzeni lat 2010-2018 zwiększyła się o 6 pkt. proc. W 2010 r. osoby mające dostęp do wodociągów stanowiły 81,1% całkowitej liczby ludności, zaś w roku 2018 wskaźnik ten wyniósł 87,1% (Ryc.18). Długość czynnej sieci rozdzielczej zwiększyła się zaś z 19 403 km w roku 2010 do 21 496 km w roku 2018. Różnica między odsetkiem ludności korzystającej z sieci wodociągowej, a odsetkiem ludności korzystającej z kanalizacji sieciowej w 2018 r. wyniosła w województwie lubelskim 34,1 pkt. proc. (w Polsce 21,3 pkt. proc.). przy czym w mieście wskaźnik ten kształtował się na poziomie 5,8 pkt. proc. (w Polsce 6,3 pkt. proc.), zaś na wsi 58,8 pkt. proc.

Wykres 11. Różnica pomiędzy odsetkiem ludności korzystającej z wodociągu i z kanalizacji w miastach i na wsi na terenie województwa lubelskiego (%).

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS, 2019 r.

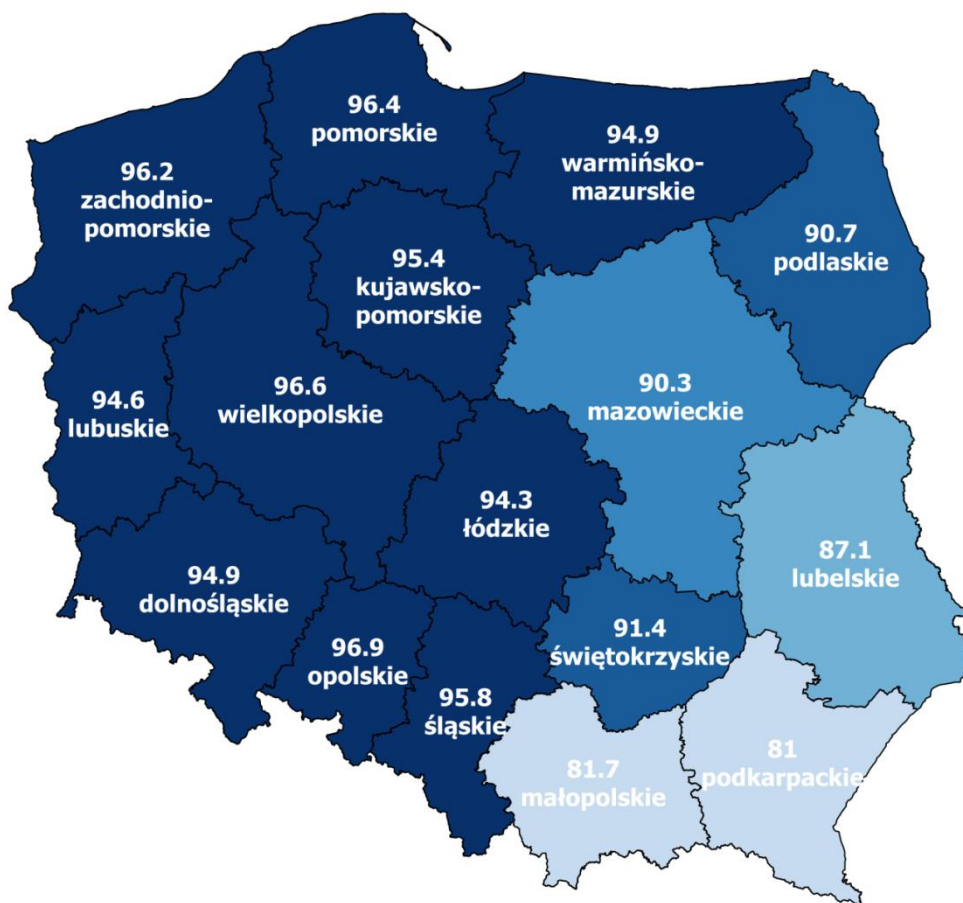
Wykres 12. Liczba oczyszczalni przydomowych w województwach (szt.)

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS, 2019 r.

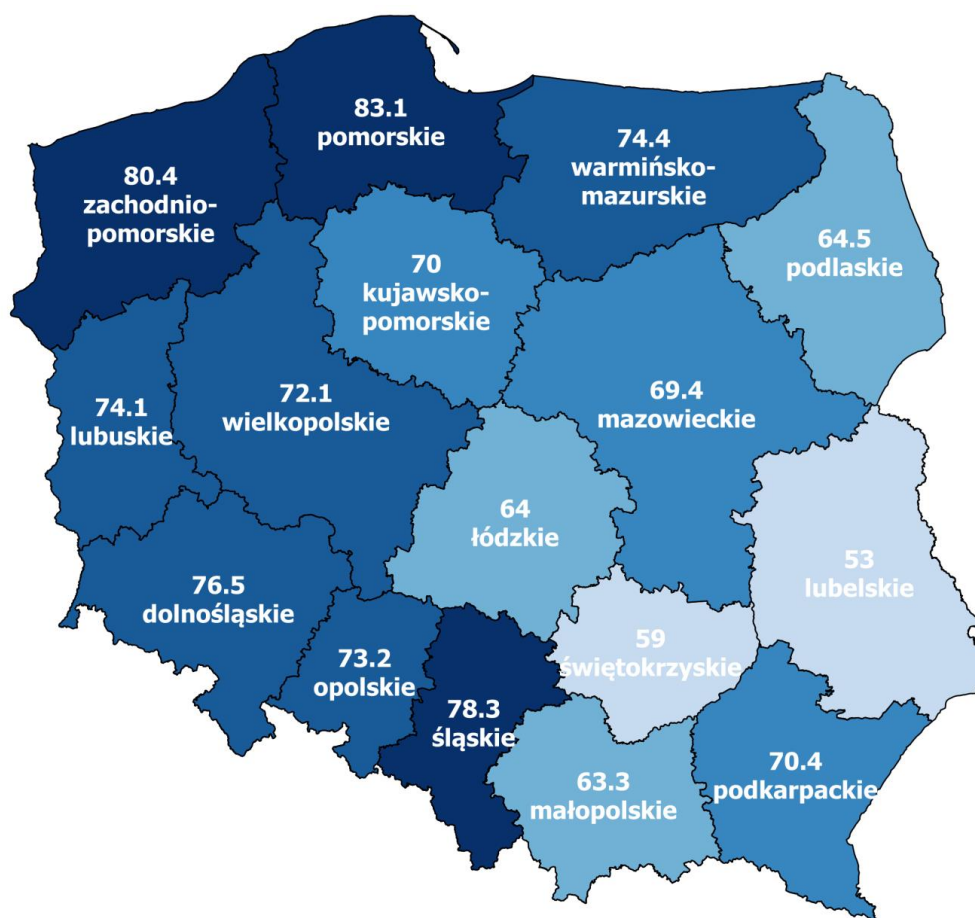
Wyraźne dysproporcje pomiędzy wyposażeniem w sieć wodociągową i kanalizacyjną wynikają głównie z wysokich nakładów finansowych na wyposażenie i utrzymanie tej infrastruktury. Systemy wodociągowo-kanalizacyjne, podobnie jak inne systemy stanowiące infrastrukturę techniczną, cechuje złożona struktura sieciowa, duża kapitałochłonność, długi czas eksploatacji i związane z nim znaczne zróżnicowanie wieku eksploatowanych urządzeń. Szczególnie duże zaniedbania w tej dziedzinie widoczne są w koloniach i przysiółkach oddalonych od wsi, do których doprowadzenie urządzeń sieciowych generuje wysokie koszty ekonomiczne i nie zawsze jest możliwe ze względów technicznych. W takiej sytuacji najlepszym rozwiązaniem jest podejmowanie budowy indywidualnych oczyszczalni przydomowych. W województwie lubelskim w 2017 r. można zaobserwować dwukrotny wzrost liczby oczyszczalni przydomowych w stosunku do 2010. W roku 2010 przydomowych oczyszczalni w województwie lubelskim było łącznie 11 tys. 217 sztuk zaś w roku 2017 liczba ta równa była 23 tys. 99 sztukom przydomowych oczyszczalni.

Ryc. 1 Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej w Polsce w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

Ryc. 2 Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w Polsce w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

Część gospodarstw domowych w obszarach wiejskich nadal korzysta z indywidualnych ujęć wody o zmiennej jakości, a w obszarach wiejskich o niskiej gęstości zaludnienia i rozwijającej się infrastrukturze turystycznej brakuje lokalnych systemów kanalizacji i oczyszczania ścieków. Zarówno w przypadku sieci kanalizacyjnej, jak i wodociągowej zwraca uwagę znacznie słabsza dostępność tego rodzaju infrastruktury nie tylko w województwie lubelskim ale we wszystkich województwach wschodnich oraz wynikająca z tego o wiele większa skala inwestycji na tych obszarach.

5.5. Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem

Gaz ziemny to jeden z trzech, obok węgla i ropy naftowej, najistotniejszych dla współczesnej gospodarki rodzajów paliwa kopalnego. Spośród wszystkich paliw kopalnych jego użytkowanie jest najmniej uciążliwe dla środowiska naturalnego. Gaz ziemny posiada podstawowe znaczenie niemal na każdym poziomie organizacji zbiorowości ludzkiej – od gospodarek krajowych i przemysłu, poprzez społeczności lokalne aż po indywidualne gospodarstwa domowe.

Powszechność korzystania z gazu ziemnego w Polsce jest mocno zróżnicowana.

W miastach dostęp do sieci gazowych, jak również korzystanie z gazu, jest w miarę równomierny w skali kraju, natomiast na wsiach można zauważyć bardzo duże dysproporcje. Na wsi wyraźnie dominuje użycie tradycyjnych źródeł energii, przede wszystkim drewna i węgla. Dużo mniejszym uznaniem cieszą się najpowszechniejsze według badania nietradycyjne źródła energii, tj. olej opałowy oraz gaz płynny (LPG).

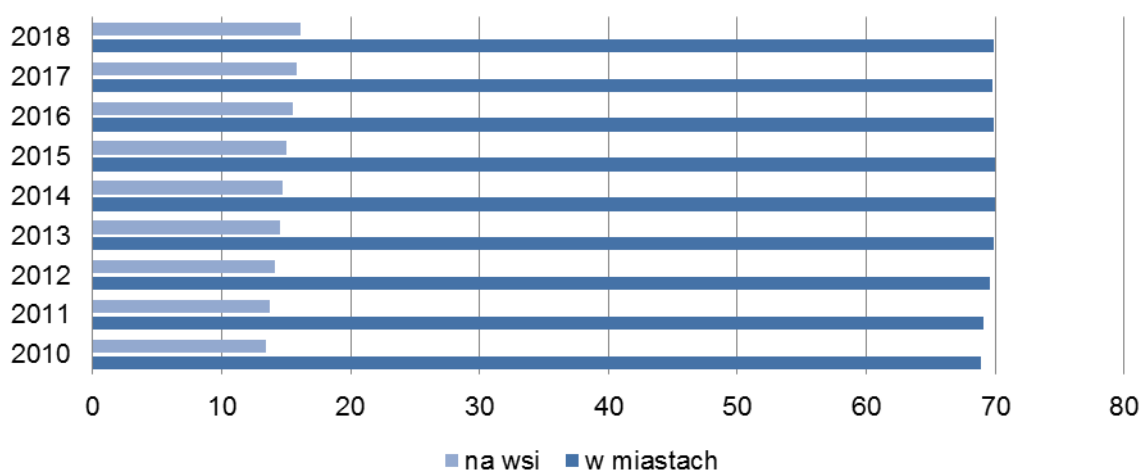
Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności ogółem w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności ogółem (%)	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		16,1

W 2018 r. w województwie lubelskim gazowa sieć rozdzielcza osiągnęła długość 8 262 km ogółem i w odniesieniu do roku 2010 jej przyrost wzrósł o 18% . Natomiast liczba osób korzystających z tej sieci wyniosła 41,1%, w tym na wsi 16,1%.

Odsetek osób korzystających z sieci gazowej na wsi w latach 2010-2018 wzrósł z poziomu 13,4% do 16,1%. W Polsce w analogicznym okresie zaobserwowano wzrost tego odsetka z 20,8% do 23,9%. Pod względem tego wskaźnika, województwo lubelskie zajmuje aktualnie 9 miejsce w kraju.

Wykres 13. Osoby korzystające z instalacji gazowej w ogólnej liczbie ludności w województwie lubelskim (%)

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS, 2019 r.

Według danych i informacji Polskiej Spółki Gazownictwa w najbliższych latach, zamierza ona zainwestować 87 mln zł w województwie lubelskim, w wyniku czego do 2020 roku dostęp do sieci ma uzyskać 68 proc. mieszkańców regionu.¹⁸

¹⁸ 18 kwietnia 2017 r. nastąpiło uroczyste podpisanie listów intencyjnych z jedenastoma gminami województwa lubelskiego: Jastków, Kock, Krasnobród, Łukowa, Łuków, Obsza, Ostrów Lubelski, Podedwórze, Ryki, Tarnawatka, Tomaszów Lubelski i Wysokie.

6. Cel strategiczny 3. Selekttywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu

Stan zaawansowania oraz stopień wykonania celu strategicznego: selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu przedstawiono poniżej (Tabela 5). Natomiast informacje o przebiegu oraz ocenie stanu wdrażania zawarto w szczegółowym opisie odnoszącym się do każdego z przyjętych wskaźników, które przedstawiono poniżej.

Tabela 5 Przyjęte wskaźniki obrazujące stopień realizacji celu strategicznego 3 Seletywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu

Nazwa wskaźnika		Województwo lubelskie											Polska									
		Wartość bazowa 2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)	Wartość docelowa 2020 r.	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/ 2010 r.)
Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem)	%	27	30,3	29,3	33,4	34,6	36,6	37,3	37,9	38,8	1,44	38,1	24,7	27,5	27,4	29,1	30,2	33,5	34,1	33,8	35,3	1,43
Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i kształcących w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne)	%	5,8	5	5,2	4,9	4,5	3,3	4,3	4,3	6,6	1,13	6	5,2	4,4	4,5	4,3	4	3,5	3,7	4	5,7	1,09
Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu	%	0,64	0,62	1,01	0,61	1,03	1,07	0,88	0,88	b.d.	1,37	0,86	0,72	0,75	0,88	0,87	0,94	1,00	0,96		b.d.	
Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce	%	4	5,2	5,3	4,1	5,3	7,7	5,7	5,7	5,8	1,45	6	100	100	100	100	100	100	100	100	100	x
Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego	%	b.d.	43,3	48,3	55,4	64,2	65	66,3	67,1	b.d.	1,53	52,7	b.d.	48,2	52,4	55,4	58,9	60,9	56,1	56,1	b.d.	1,16
Liczba MŚP na 10.000 ludności	jedn. gosp.	752	746	766	787	798	809	816	834	854	1,13	808	1013	1003	1030	1056	1069	1087	1101	1121	1136	1,12

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

6.1. Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem)

Szkoły wyższe pełnią ważne funkcje w życiu społeczno-gospodarczym miasta i regionu, zwłaszcza w zakresie kształcenia wykwalifikowanych kadr, generowania zaawansowanych technologii i innowacji, a także kształtowaniem życia społecznego i kulturalnego. Malejąca rola tradycyjnej funkcji przemysłowej oraz wzrost znaczenia zaawansowanych technologii i wyspecjalizowanych kadr sprawiają, iż we współczesnym świecie jedną z podstawowych funkcji miasta staje się jego funkcja akademicka. Jest to szczególnie aktualne w przypadku Lublina – miasta czterech uniwersytetów, będącego największym ośrodkiem akademickim we wschodniej części kraju.

Wskaźnik absolwentów szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem) w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w Strategii na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem)	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		38,8

Od 2010 r. do 2018 r. wskaźnik liczby studentów przypadających na 10 tys. mieszkańców obniżył się o 29%. W roku 2010 r. na 10 tys. mieszkańców przypadało 466 studentów, natomiast w 2018 r. było ich już tylko 330. Jednym z powodów zmniejszenia liczby studentów w województwie lubelskim są ogólne tendencje demograficzne.

Zauważalne są wzrastające tendencje związane z podejmowaniem nauki na polskich uczelniach wyższych przez obcokrajowców. W związku z tym zjawiskiem, które można zaobserwować jest napływ do woj. lubelskiego zagranicznych studentów, którzy coraz częściej wybierają uczelnie w Lublinie i regionie. W roku 2010 cudzoziemcy stanowili 2% studiujących na lubelskich uczelniach, udział ten wzrósł do 10,1% w 2018 roku, przy czym w Polsce odsetek ten wynosi 6,3%.

Istotnym wskaźnikiem problemów kształcenia jest liczba i struktura absolwentów szkół wyższych. W związku z negatywnymi procesami demograficznymi nastąpił spadek liczby absolwentów z 29,6 tys. osób w 2010 r. do 18,9 tys. w roku 2018, tj. o 36%. Natomiast pozytywnie należy ocenić odnotowany wzrost udziału absolwentów szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych w liczbie absolwentów szkół wyższych ogółem, z 27% w roku 2010 do 38,8% w roku 2018. Istotny wpływ na to zjawisko miał m.in. program Zamawianie kształcenia na kierunkach technicznych, matematycznych i przyrodniczych¹⁹.

Wzrost udziału studentów na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych jest spójny z i odpowiada na zapotrzebowanie związane z rozwojem

¹⁹ Program Kierunków Zamawianych realizowany był w perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2007-13. Rozpoczął się 1 października 2008 roku na podstawie zarządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego i miał na celu zapewnienie wystarczającej podaży odpowiednio wykwalifikowanych specjalistów nauk ścisłych. Od roku akademickiego 2014/15 zaczął się pilotaż Programu Wspierania Kompetencji.

wskazany przez RSI²⁰ w obrębie inteligentnych specjalizacji regionalnych:

- biogospodarka,
- medycyna i zdrowie
- energetyka niskoemisyjna
- informatyka i automatyka

6.2. Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doksztalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne dorosłych)

Uczestnictwo w kształceniu ustawicznym w dobie społeczeństwa informacyjnego jest jednym ze skutecznych sposobów na przystosowanie się człowieka do zmian wynikających z postępu cywilizacyjnego.

Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doksztalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne) (%) w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

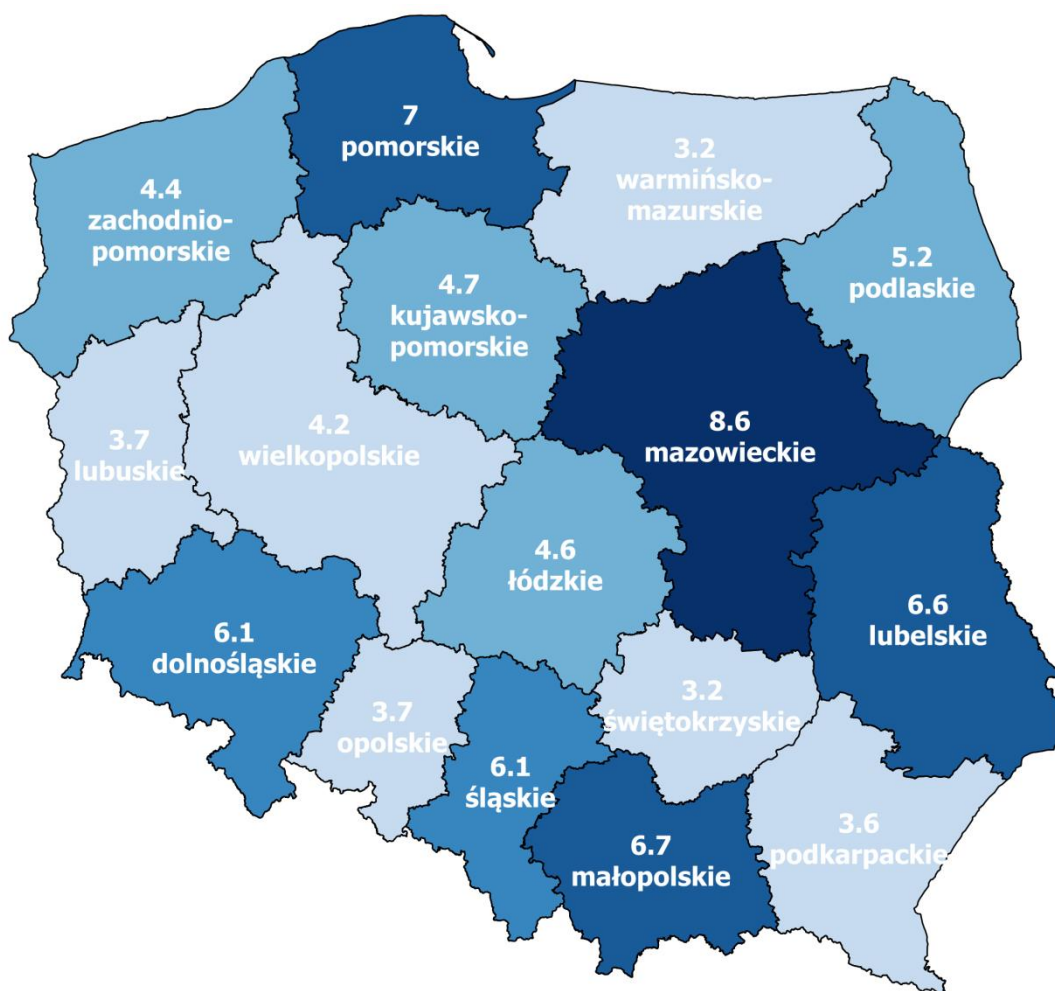
Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doksztalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne), (%)	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	6,6	6,0

Odsetek osób w wieku 15+ z wykształceniem wyższym (wg BAEL) w województwie lubelskim w 2010 r. wynosił 16,8% i w ostatnich latach sukcesywnie wzrastał uzyskując w 2018 r. poziom 21,9% (w analogicznym okresie w Polsce wskaźnik ten wynosił odpowiednio 17,8% i 24,4%). Jednocześnie w tym okresie do roku 2017 odnotowano spadek udziału osób w wieku 25-64 lata uczących się i doksztalających z poziomu 5,8% do 4,3% i nagły wzrost w roku 2018 do poziomu 6,6 % (Ryc. 20). Dynamika zmian zarówno w regionie, jak i w kraju była podobna.

Kształcenie ustawiczne to jedno z ważniejszych działań oraz czynników wspierania rozwoju współczesnych gospodarek dlatego, że stale obliuguje do uzupełniania kwalifikacji zawodowych, to również wyższa innowacyjność, lepsza produktywność pracy oraz większa liczba miejsc pracy. Wszystko to przekłada się na wyższą konkurencyjność gospodarki oraz większe możliwości elastycznego przystosowania się do zmieniających się realiów. Jednocześnie wpływa to na rozwój postępu, nowoczesnych technologii i pełniejszego korzystania z ich dóbr.

²⁰ RSI- Regionalna Strategia Innowacji.

Ryc. 3 Osoby dorosłe w wieku 25-64 lata uczestniczące w kształceniu lub szkoleniu (%) w 2018

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie STRATEG, 2019 r.

5.3 Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu

Działalność i potencjał badawczo-rozwojowy regionu można określić m. in. na podstawie intensywności nakładów w sektorze B+R, wartością kapitału ludzkiego tego sektora, a także na podstawie efektów działalności w tej sferze.

Jednym z najważniejszych wskaźników w sferze innowacyjności w wymiarze regionalnym jest wysokość i cel wydatków na działalność badawczo-rozwojową (B+R). Poziom i efektywność wykorzystania tych wydatków wpływa bezpośrednio na możliwość osiągnięcia postępu technicznego oraz wskazuje w jakim stopniu zarówno sektor publiczny, jak i przedsiębiorstwa sektora prywatnego dążą do przekształcenia nowych idei i wynalazków w innowacje i szanse rynkowe. Należy jednak podkreślić, że w niektórych sektorach – innych niż przemysł przetwórczy - w których często wprowadzane są innowacje o charakterze innym niż innowacje technologiczne (tj. innowacje organizacyjne lub marketingowe) wysokość wydatków na działalność badawczo-rozwojową może nie stanowić pełnego odzwierciedlenia skali działalności innowacyjnej w danym regionie.

Specyfiką wydatków na działalność B+R jest ich koncentracja w dużych miastach i wokół nich.

Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu (%) w 2017 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu (%)	Wartość w 2017 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		0,88

W województwie lubelskim w 2010 r. poziom nakładów na badania i rozwój stanowił 0,64% poziomu PKB. W latach kolejnych nastąpił istotny wzrost wskaźnika, który w 2015 r. wyniósł 1,07% poziomu PKB a następnie nastąpił jego spadek do poziomu 0,88% w roku 2016 i utrzymywał się na tym samym poziomie również w roku 2017, co oznacza wzrost o 37% w badanym okresie. Nakłady wewnętrzne na B+R ogółem w badanym okresie wzrosły natomiast prawie dwukrotnie (z 362,2 mln zł w 2010 r. do 668,8 mln zł w roku 2017).

Ryc. 4 Indeks Millenium 2019, miejsca województw w rankingu

- ▬ POZYCJA TAKA SAMA WZGLĘDEM UBIEGŁOROCZNEJ KLASYFIKACJI
- ▲ WZROST WZGLĘDEM UBIEGŁOROCZNEJ KLASYFIKACJI
- ▼ SPADEK WZGLĘDEM UBIEGŁOROCZNEJ KLASYFIKACJI

Źródło: Potencjał Innowacyjności Regionów, Indeks Millennium 2019

W najnowszej edycji badania potencjału innowacyjności regionów, województwo lubelskie zajęło 6. miejsce, spadając o jedną lokatę w porównaniu z rokiem wcześniejszym. W dalszym ciągu lubelskie należy jednak do regionów, które w okresie ostatnich pięciu lat w największym stopniu poprawiły swój potencjał innowacyjności. Nośnikiem innowacyjności

Lubelszczyzna jest silny ośrodek akademicki. Udział uczelni wyższych w ogólnej wartości wydatków na badania i rozwój w regionie przekracza 70% i jest najwyższy w Polsce. Politechnika Lubelska jest uczelnią, która w ostatnich latach znajduje się w czołówce uczelni zgłaszających najwięcej patentów. Budowie innowacyjności regionu sprzyja rozwijanie kultury innowacyjności i współpraca przedsiębiorstw w ramach inicjatywy klastrowej lub innej sformalizowanej formy współpracy. W lubelskim odsetek firm, które uczestniczą w takiej formie współpracy jest jednym z najwyższych w Polsce.

W analizowanym okresie znacząco wzrosła liczba jednostek aktywnych badawczo w województwie lubelskim, bo z 67 w roku 2010 do 207 w roku 2016²¹, co oznacza że jest ich niemal 3 razy więcej. Tempo wzrostu było na poziomie kraju, zaś ogólna liczba jednostek badawczych w województwie lubelskim stanowi aktualnie 4,2% ich liczby dla Polski, co daje 10 miejsce w kraju.

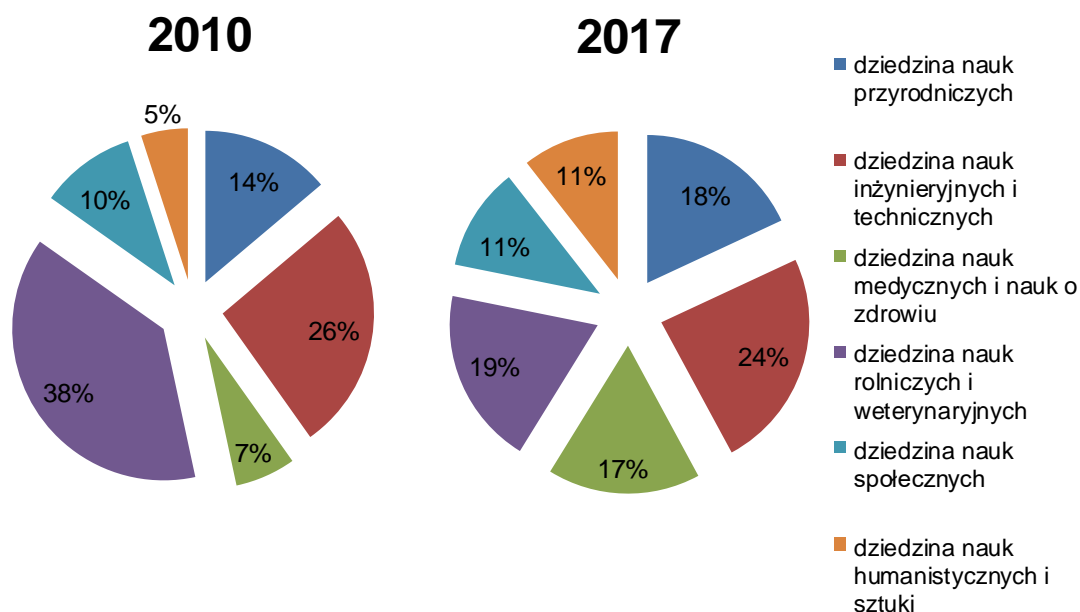
Udział osób pracujących w B+R w liczbie pracujących ogółem kształtowała się natomiast w 2016 r. na poziomie 0,9% zaś w roku 2017 na poziomie 1%, przy wartości 1,1% (w 2016 i 2017 r.) w Polsce i aktualnie plasuje nasz region na 6 pozycji.

Główny potencjał sfery badawczo-rozwojowej w województwie lubelskim jest skoncentrowany w Lublinie wraz ze Świdnikiem oraz Puławach. W wielu mniejszych miastach regionu funkcjonują szkoły wyższe, ale mają znaczenie głównie jako placówki edukacyjne, a ich realny potencjał badawczy jest bardzo mały, zwłaszcza w dziedzinach technicznych i ścisłych. Największe znaczenie dla regionalnego potencjału B+R mają duże publiczne uczelnie zlokalizowane w Lublinie oraz publiczne instytuty naukowo-badawcze w Lublinie i Puławach. Wśród jednostek niepaństwowych największe znaczenie mają WSK PZL Świdnik, Azoty S.A. – o potencjale badawczym ich podmiotów świadczą wyróżniająca w skali regionalnej, a także krajowej, aktywność w Programach Ramowych UE. Należy wskazać, że słabością regionalnej sfery B+R jest małe zaangażowanie w międzynarodowe projekty badawcze. Zwiększenie współpracy może w efekcie przełożyć się na podniesienie poziomu badań.

W badanym okresie zmieniła się struktura nakładów na B+R w podziale na poszczególne dziedziny. W roku 2010 dominowały nauki rolnicze (38% nakładów ogółem), zaś w roku 2017 były to nauki inżynierskie i techniczne (24% nakładów ogółem). Strukturę nakładów na B+R przedstawiono na (Wykres 14).

²¹ Dane na koniec 2016 r. są najbardziej aktualnymi danymi w Banku Danych Lokalnych.

Wykres 14. Nakłady na B+R wg dziedzin w województwie lubelskim w 2010 i 2017 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS, 2019 r.

Należy podkreślić, iż sam wzrost nakładów na działalność badawczą i rozwojową nie jest wystarczający i konieczne są działania zmierzające do restrukturyzacji zaplecza B+R, aby jego funkcjonowanie było lepiej dostosowane do potrzeb gospodarki, reforma systemu finansowania badań naukowych, ukierunkowana m.in. na zwiększenie powiązań sfery B+R z gospodarką, silne wspieranie przedsiębiorstw celem zwiększenia udziału sektora prywatnego w kosztach badań naukowych i prac rozwojowych oraz wdrożeniowych. Powinno to skutkować przyspieszeniem wzrostu gospodarczego, wzrostu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki, a w dalszej perspektywie - zbudowaniem gospodarki opartej na wiedzy.

6.3. Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce

Innowacyjność gospodarki zależy nie tylko od wielkości nakładów na badania i rozwój (B+R), ale przede wszystkim skali innowacyjnych wdrożeń do przemysłu. Jednym z podstawowych wskaźników poziomu innowacyjności jest liczba dokonywanych zgłoszeń patentowych i udzielanych patentów.

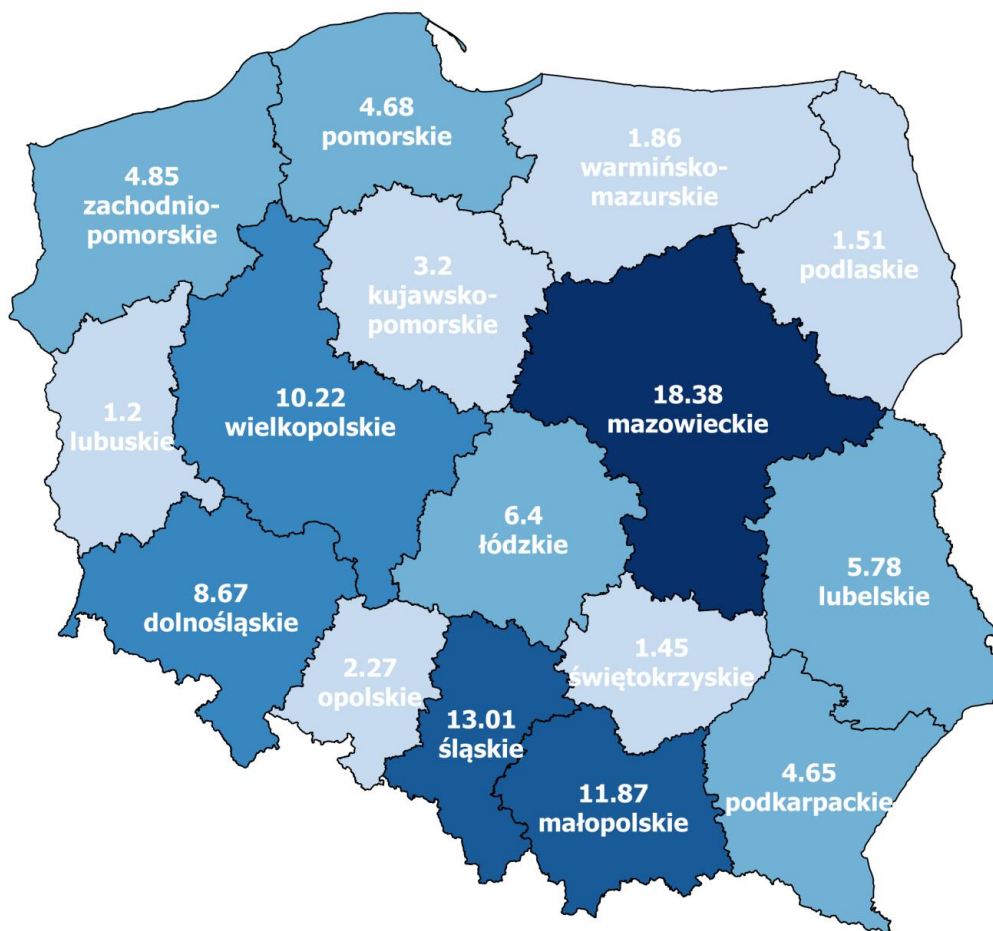
Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce (%) w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce (%)	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		5,8

Zaznaczyła się pozytywna tendencja w zakresie liczby patentów udzielanych przez Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej w województwie lubelskim. W 2010 roku UPRP udzielił 55 patentów w regionie. W kolejnych latach ich liczba sukcesywnie wzrastała do roku 2016 r. uzyskano 191 patentów, w roku 2017 – 159 patentów a w roku 2018 – 168 patentów. W 2010 r. liczba udzielonych patentów w województwie lubelskim stanowiła 4% ogółu patentów w Polsce, zaś w roku 2018 odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce wzrósł do poziomu 5,9%, lokując województwo na 7 miejscu w kraju, przy czym największy wzrost miał miejsce w roku 2015 kiedy wskaźnik wyniósł wtedy 7,7%.

W analizowanym okresie w województwie lubelskim, liczba zgłoszeń wynalazków w UPRP wzrosła ze 124 w 2010 r. do 304 w 2018 r. Udział zgłoszeń wynalazków w liczbie zgłoszeń wynalazków ogółem zmienił się z 3,9% w roku 2010 do 7,2% w roku 2018, co obrazuje Ryc. .

Ryc. 20 Udział patentów udzielonych w województwie w liczbie udzielonych patentów na wynalazki krajowe przez Urząd Patentowy RP ogółem [%] w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

W tym samym czasie liczba zgłoszeń wzorów użytkowych w UPRP w województwie lubelskim wzrosła znacząco z 24 w roku 2010 do 38 w roku 2018. Pod tym względem pozycja województwa lubelskiego w kraju poprawiła się z 13 na 10 miejsce. Liczba udzielonych praw ochronnych wzrosła natomiast z 24 w 2010 r. do 27 w 2018 r. (w roku 2017 była najwyższa i wynosiła 49 udzielonych praw ochronnych).

6.4. Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego

Intensywny rozwój społeczeństwa informacyjnego oraz rosnące zapotrzebowanie na coraz lepszą jakość usług i produktów ICT stały się przyczyną powszechnego stosowania komputerów w różnych dziedzinach życia.

Technologie cyfrowe stanowią dziś integralną część codziennego życia nie tylko w państwach rozwiniętych, ale coraz częściej również w krajach rozwijających się. Zapewnienie dostępu do usług technologii informacyjnych i komunikacyjnych nie jest już w przypadku Polski kwestią kluczową, a jedynie poprawa możliwości wykorzystania tych usług i zwiększenia ich korzystnego wpływu na działania użytkowników. Cyfryzacja stanowi główny czynnik stymulujący dostęp jednostek do przedmiotowych usług wraz z płynącymi z nich korzyściami natury ekonomiczno-społecznej.

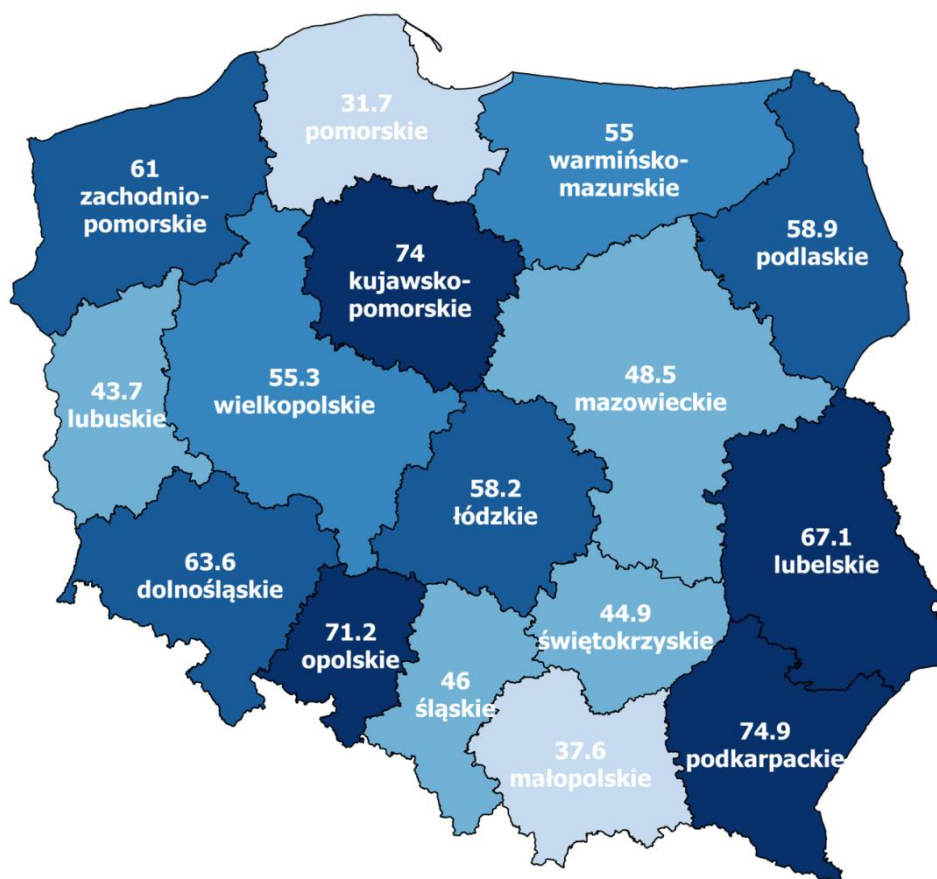
Dostęp do sieci telekomunikacyjnych o wysokiej przepustowości jest istotnym czynnikiem wpływającym na konkurencyjność gospodarki. Dostarczanie tzw. usług cyfrowych oraz umiejętność skutecznego konkurowania w ramach globalnego środowiska biznesowego w coraz większym stopniu są uzależnione od szybkich i efektywnych szerokopasmowych połączeń telekomunikacyjnych.

Wskaźnik gospodarstw domowych wyposażonych w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego (%)	Wartość w 2017 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	67,1	52,7

W badanym okresie nastąpił istotny wzrost i postęp w zwiększeniu odsetka gospodarstw domowych, które posiadają komputer. W 2010 r. w województwie lubelskim komputer osobisty posiadało 59,7% mieszkańców, natomiast w 2018 r. 70,6% (wzrost o 11 pkt. proc.). W Polsce wskaźnik ten w tym samym czasie wzrósł z 64,9% do 74,1% (wzrost o 9,2 pkt. proc. Zaś najwyższy był w roku 2017 75,9%). Odsetek osób posiadających komputer osobisty z dostępem do Internetu w województwie lubelskim w latach 2010-2017 zwiększył się o 17,9 pkt. proc. (z 50,6% do 68,5% w 2017 r.). W kraju ten wzrost był słabszy i wyniósł 15,2 pkt. proc. (59,6% w 2010r. zaś 74,8% w 2017r.). Udział gospodarstw domowych wyposażonych w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego na tle kraju przedstawia Ryc. .

Ryc. 21 Odsetek gospodarstw domowych wyposażonych w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego [%] w 2017 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie STRATEG, 2019 r.

W 2011 r. w województwie lubelskim 43,3% gospodarstw domowych było wyposażonych w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego, zaś na koniec 2017 już 67,1%. Wzrost tego wskaźnika o 24 pkt. proc., co plasuje województwa lubelskiego na tle kraju na 4 miejscu. Średnia wartość wskaźnika dla Polski w tym samym czasie wzrosła znacznie mniej, bo o 5,6 pkt. proc. (48,2% w 2011 r. i 53,8% w 2017 r.)

Wskaźniki dotyczące posiadania komputera oraz dostępu do Internetu wykazują zróżnicowanie w zależności od typu gospodarstwa, miejsca zamieszkania i stopnia urbanizacji. Zdecydowanie częściej posiadanie komputera oraz dostęp do Internetu deklarowały gospodarstwa z dziećmi, gospodarstwa z dużych miast oraz z terenów o wysokim stopniu zurbanizowania. W ostatnich latach obserwuje się zacieranie dysproporcji pod względem wyposażenia gospodarstw domowych w ICT pomiędzy województwami Polski Wschodniej a innymi częściami kraju.

W 2017 r. jako przyczynę nieposiadania dostępu do Internetu w domu, podobnie jak w latach poprzednich, najczęściej wskazywano brak potrzeby korzystania z niego. Drugim istotnym powodem był brak odpowiednich umiejętności. Zbyt wysokie koszty sprzętu oraz dostępu do Internetu to również często wymieniane przeszkody w posiadaniu dostępu do Internetu w domu.

Na poprawę sytuacji na terenie województwa lubelskiego duży wpływ miała informatyzacja administracji („Wrota Lubelszczyzny”) oraz budowa sieci szerokopasmowej w tym realizacja projektu „Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej”, której celem jest przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu poprzez zwiększenie dostępu do Internetu mieszkańców województwa, instytucji publicznych i przedsiębiorstw. Pod względem długości sieci jest to największy projekt szerokopasmowy w Polsce Wschodniej, a drugi w kraju. Stworzona infrastruktura informatyczna znacząco wpłynie na zwiększenie atrakcyjności regionu dla inwestycji z branży BPO I IT, a także przyspieszy tempo rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej w zgodzie z zasadą zrównoważonego rozwoju. 93% gospodarstw domowych z województwa lubelskiego ma Internet dzięki ponad 2908 km długości sieci szerokopasmowej. W ramach projektu sieci szerokopasmowej powstało 298 węzłów dystrybucyjnych, 14 szkieletowych, 6420 mieszkańców Lubelszczyzny dowiedziało się o korzyściach płynących z budowy sieci w trakcie 213 spotkań informacyjnych przeprowadzonych w trakcie realizacji kampanii informacyjno-promocyjnej Projektu, zaś 1912 mieszkańców województwa zdobyło nowe kompetencje w zakresie obsługi komputera i korzystania z Internetu, dzięki szkoleniom i konsultacjom organizowanym w ramach projektowego modułu edukacyjno-szkoleniowego. Ponadto 14 „operatorów ostatniej mili” wystąpiło do Operatora Infrastruktury z wnioskami o warunki techniczne podłączenia do sieci.

6.5. MŚP na 10 tys. ludności – Rozwój przedsiębiorczości

Sektor MŚP stanowi główne źródło generowania dochodów dla budżetu państwa i budżetów samorządów, uczestniczy w tworzeniu produktu krajowego brutto, tworzy nowe miejsca pracy, przyczynia się do kreowania zmian społecznych i funkcjonalnych obszaru na którym działa (regionu, województwa, gminy) oraz wpływa na innowacyjność gospodarki.

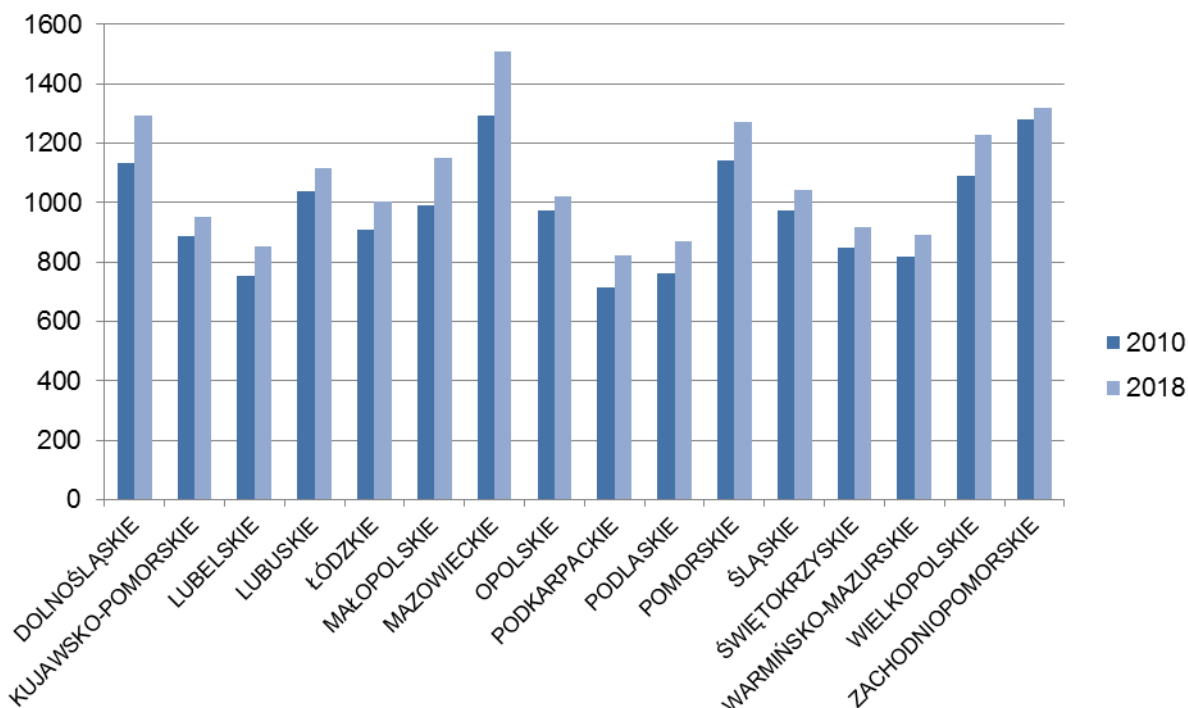
Region nasycony dużą liczbą małych i średnich podmiotów tworzy rynek odporniejszy na wahania koniunkturalne, gdyż charakteryzuje się dużą odpornością na wszelkie „zakłócenia” oraz znaczną elastycznością i łatwością pod względem dostosowania do zmieniających się warunków rynkowych.

Wskaźnik liczby MŚP na 10 tys. ludności (jedn. gosp.) w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Liczba MŚP na 10 tys. ludności (jedn. gosp.)	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
	854	808

Na koniec 2018 r. w województwie lubelskim do rejestru REGON wpisanych było 180 tys. podmiotów gospodarki narodowej. Od 2010 roku liczba podmiotów gospodarki narodowej stale wzrastała, z wyjątkiem roku 2011, kiedy nastąpiło wykreślenie niektórych podmiotów z rejestru PESEL na skutek aktualizacji danych oraz podmiotów wykreślonych z Krajowego Rejestru Sądowego. W latach 2010-2018 liczba podmiotów gospodarczych wzrosła o 10,2 %, tj. z 164 tys. w 2010 r.

Wykres 15. Liczba małych (w tym mikro) i średnich przedsiębiorstw przypadających na 10 tys. ludności wg województw

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie GUS, 2019 r.

Miarą rozwoju przedsiębiorczości jest też liczba małych (w tym mikro) i średnich przedsiębiorstw przypadająca na 10 tys. ludności (Wykres 13). Wskaźnik ten od 2010 r. każdego roku wzrastał (za wyjątkiem roku 2011). W 2018 roku na 10 tys. mieszkańców województwa przypadało 854 podmiotów (średnia dla Polski to 1 136), przy 752 podmiotach na 10 tys. mieszkańców w roku 2010. Dynamika zmian zarówno w regionie, jak i w kraju była podobna i wyniosła w badanym okresie ok. 13%.

Podstawową, powszechnie używaną miarą konkurencyjności przedsiębiorstw przemysłowych w regionie jest m.in. wysokość udziału przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych na eksport w przychodach netto ze sprzedaży ogółem. Pod względem tego wskaźnika, w 2010 r. województwo lubelskie uplasowało się na 14 pozycji w kraju z wynikiem 1,18% i poprawiło swoją pozycję, zajmując 8 lokatę w 2016 r. (wskaźnik ten osiągnął poziom 3,83%) by w roku 2017 spaść na ostatnią pozycję z wynikiem 1,44%. Przedsiębiorstwa w regionie w dalszym ciągu swoją ofertę kierują przeważnie do konsumentów w społecznościach lokalnych lub krajowych, a bardzo rzadko decydują się na eksport swoich produktów za granicę, co związane jest z mniejszymi możliwościami finansowymi. Odpowiednie zasoby finansowe pozwoliłyby na wprowadzanie innowacji i tym samym zwiększyłyby szanse na wejście na rynki zagraniczne. Proces internacjonalizacji przedsiębiorstw lubelskich nie jest tak zintensyfikowany jak w innych województwach.

W ostatnich latach nastąpił wzrost udziału produkcji sprzedanej wyrobów nowych lub istotnie ulepszonych w przedsiębiorstwach przemysłowych w wartości sprzedaży wyrobów ogółem z poziomu 4,81% w 2010 r. aż do 8,47% w roku 2016 by w roku 2017

zanotować znaczny spadek do poziomu 5,01%.

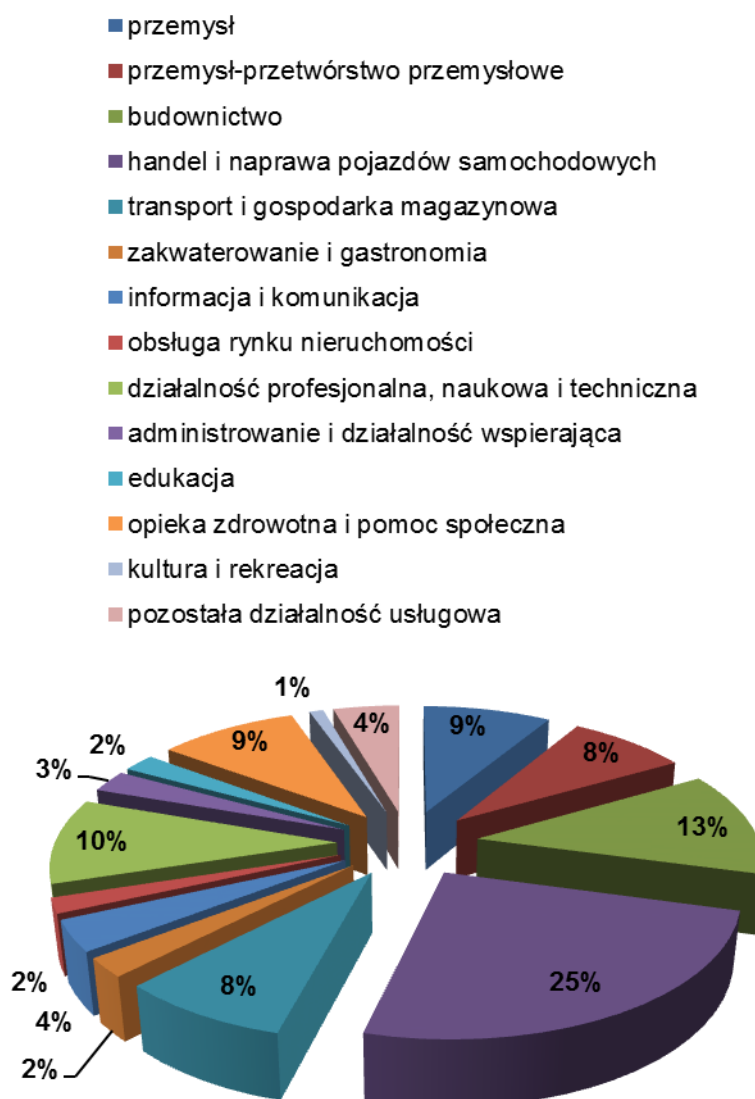
Jedną z przyczyn mniejszych możliwości innowacyjnych lubelskich przedsiębiorstw, jest fakt, iż większość podmiotów gospodarczych stanowią jednostki małe, zatrudniające do 9 osób, które nie posiadają odpowiedniego potencjału do wprowadzania innowacji w takim stopniu jak jednostki duże. W 2018 roku małe przedsiębiorstwa, zatrudniające do 9 osób stanowiły aż 96% ogółu podmiotów, przy czym udział ten nieznacznie zwiększył się w porównaniu z 2010 rokiem (95%). Pozytywne tendencje na przestrzeni lat 2010 - 2018 zaobserwowano w liczbie przedsiębiorstw zatrudniających od 0 do 9 i od 50 do 249 pracowników (Tabela 6). Podobnie w Polsce ten udział utrzymuje się na zbliżonym poziomie i w ostatnich latach jest mniej więcej stały.

Tabela 6. Liczba przedsiębiorstw w województwie lubelskim wg klas wielkości w 2010 r. i 2018 r.

Liczba przedsiębiorstw			
wg klas wielkości	2010 r.	2018 r.	Dynamika
ogółem	164 076	180 805	1,10
0-9	156 188	173 871	1,11
10-49	6 576	5 615	0,85
50-249	1 154	1 190	1,03
250-999	125	101	0,81
1000 i więcej	33	28	0,85

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS, 2019 r.

Wykres 16. Przedsiębiorstwa i pracujący wg podstawowego rodzaju działalności w 2017 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS, 2019 r.

Podmioty gospodarki narodowej pełnią bardzo ważną rolę w rozwoju gospodarczym regionu, przyczyniając się do lepszej alokacji zasobów, wprowadzają nowe produkty i usługi na rynek oraz tworzą nowe miejsca pracy. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Ich udział wyniósł prawie 75,3% ogółu podmiotów. Najwięcej, bo ponad 25%, podmiotów, prowadziło działalność w sekcji „Handel; naprawa pojazdów samochodowych”, a następnie „Budownictwo” „Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna” i „Przetwórstwo przemysłowe” (Wykres).

7. Cel strategiczny 4. Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmacnianie sieci współpracy wewnątrzregionalnej

Stan zaawansowania oraz stopień wykonania wskaźników celu strategicznego: funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmacnianie sieci współpracy wewnątrzregionalnej. Natomiast informacje o przebiegu oraz ocenie stanu wdrażania zawarto w szczegółowym opisie odnoszącym się do każdego z przyjętych wskaźników, które przedstawiono poniżej.

Podstawowym kierunkiem realizacji przedmiotowego celu strategicznego jest poprawa wewnętrznego skomunikowania regionu mająca na celu umożliwienie zwiększenia integracji regionu. Na układ drogowy na terenie województwa lubelskiego składają się następujące kategorie dróg o niższej wskazanej długości (według stanu na 2019 r.):

- drogi krajowe – ponad 1 tys. km
- drogi wojewódzkie – ponad 2,3 tys. km
- drogi powiatowe – ponad 9,2 tys. km
- drogi gminne – ponad 9,3 tys. km

W ramach poszczególnych kategorii dróg, przez odpowiednie jednostki, realizowane są zgodnie z posiadanymi kompetencjami oraz w oparciu o odpowiednie dokumenty strategiczne i operacyjne. Przykładem takiego dokumentu jest *Program Budowy Dróg Krajowych* w ramach, którego na terenie województwa lubelskiego dotychczas (w zakresie załącznika 1 i 1a) ²² zrealizowano następujące inwestycje:

Lp.	Nazwa zadania	Długość [km]	Lata realizacji [budowy]	Wartość kosztorysowa [mln zł]	Wydatki KFD od 01.01.2014 [mln zł]
1.	Budowa drogi S-17 Kurów - Lublin - Piaski	66,8	2010-2014	3 462,0	559,7
2.	Budowa drogi S-19 Międzyrzec Podlaski - Lubartów odc. obwodnica m. Kock i Woli Skromowskiej	7,9	2009-2011	210,5	0,00
3.	Budowa obwodnicy Hrubieszowa na drodze Nr 74	9,3	2011-2015	232,6	98,2
4.	Budowa drogi S19 Lublin - Rzeszów, odc. obwodnica Lublina w. "Dąbrowica" - w. "Konopnica"	9,8	2014-2016	x	454,1

²² 5. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 12 lipca 2017 r. w drodze Uchwały NR 105/2017

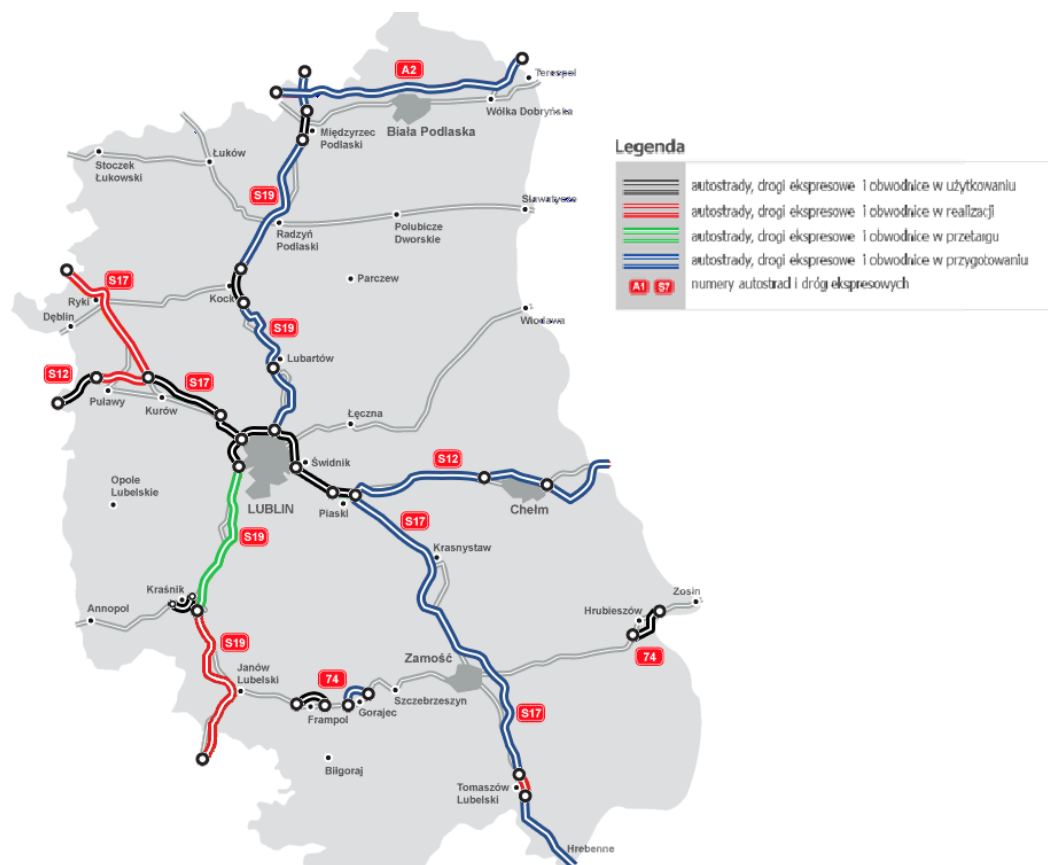
oraz dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 24 września 2019 r. w drodze Uchwały NR 108/2019

5.	Budowa drogi S12 Puławy – w. Kurów Zachód na S17	11,9	2014-2018	x	309,0
6.	Budowa drogi S17 Garwolin – Kurów	70,5	2014-2019	x	2 225,1
RAZEM				3 905,1	3 646,1

Na zaktualizowanej liście *Programu Budowy Dróg Krajowych na lata 2014-2023 (z perspektywą do 2025 r.)* znajduje się 13 projektów planowanych do realizacji na terenie województwa lubelskiego (Ryc. 24) a dzięki przyjętym zmianom limit finansowy inwestycji w ramach Programu Budowy Dróg Krajowych zwiększył się do 142,2 mld zł. Dodatkowe środki zostaną przeznaczone na budowę nowej drogi S12 z Lublina do Dorohuska na granicy z Ukrainą.

Lp.	Nazwa zadania	Długość [km]	Lata realizacji	Wydatki KFD na realizację [mln zł]
1.	Budowa autostrady A2 Siedlce - gr. państwa odc. Siedlce - Biała Podlaska (w. Cicibór)	63,5	2020-2024	2 945,1
2.	Budowa drogi S17 Piaski - Hrebenne	119,9	2021-2025	4 707,3
3.	Budowa drogi S19 Białystok – Lubartów, odc. gr. woj. podlaskiego - Łosice - gr. woj. lubelskiego	32,4	2021-2025	866,2
4.	Budowa drogi S19 Białystok – Lubartów, gr. woj. mazowieckiego i lubelskiego - Lubartów, w. Lubartów Północ	81,4	2020-2024	2 562,5
5.	Budowa drogi S19 odc. Lublin – Lubartów (w. Lublin Rudnik/bez węzła - w. Lubartów Północ)	23,8	2020-2024	917,3
6.	Budowa drogi S19 Lublin – Rzeszów, odc. Lublin - koniec obw. Kraśnika	41,9	2018-2021	1484,8
7.	Budowa drogi S19 Lublin – Rzeszów, odc. koniec obw. Kraśnika - w. Sokółów Młp. Północ	86,7	2017-2022	3 029,3
8.	Budowa obwodnicy Chełma w ciągu drogi S12	17	2021-2024	689,5
9.	Budowa obwodnicy Tomaszowa Lubelskiego w ciągu drogi S17	9,6	2017-2021	235,4
10.	Budowa drogi S12 Lublin - Dorohusk odc. Piaski - Dorohusk	62,4	2021-2025	2 488,3
11.	Budowa drogi S12 Radom - Lublin	65,7	x	1 842,4
RAZEM				21 768,1

Ryc. 22 Stan budowy dróg w województwie lubelskim

Źródło: GDDKiA, 2017

Szczególnie ważne znaczenie dla przyspieszenia rozwoju województwa lubelskiego ma podjęta decyzja kompleksowej realizacji szlaku „Via Carpatia”. Na terenie województwa lubelskiego jego część pokrywa się z drogą S19. Realizacja tego przedsięwzięcia stanowi kluczowy element sprzyjający wzmacnianiu powiązań transportowych o znaczeniu międzynarodowym, łączącym województwo lubelskie z krajami nadbałtyckimi na północy oraz z krajami na południu Europy.

W latach 2014-2019 zostało zrealizowanych 258 zadań inwestycyjnych w zakresie budowy i przebudowy 280 km dróg wojewódzkich o ogólnej wartości 1 809 680 048 zł, przy równomiernym zainwestowaniu środków JST i Województwa Lubelskiego:

Lata realizacji	Zakres rzeczowy	Ogólna wartość (w zł)	Wartość wg źródeł finansowania	
			środki JST (w zł)	środki Województwa Lubelskiego, UE, Budżetu państwa (w zł)
2014 r.	13,722 km, 1 most	43 813 741	3 431 620	40 382 121
2015 r.	55,118 km, 351 km trasy rowerowej, 1 most	239 178 117	1 500 000	237 678 117
2016 r.	86,901 km, 3 mosty	569 946 850	2 705 301	567 241 549
2017 r.	49,394 km, 1 most	206 922 075	1 469 850	205 452 225
2018 r.	40,492 km, 1 most	129 739 598	6 753 468	122 986 130
2019 r.	87,54 km, 1 most	589 549 665	2 415 998	587 133 667
RAZEM	323 km, 8 mostów, 351 km trasy rowerowej	1 779 150 047	18 276 238	1 760 873 809

Na poziomie regionu, kierunki rozwoju transportu zostały wyznaczone w *Programie Strategicznego Rozwoju Transportu Województwa Lubelskiego*, dokumencie przyjętym przez Zarząd Województwa Lubelskiego w dniu 28 czerwca 2016 r. w drodze Uchwały Nr CXII/2331/2016), aktualizowanego w 2017 i 2019 r.

Tabela 7. Przyjęte wskaźniki obrazujące stopień realizacji celu strategicznego 4 Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmacnianie sieci współpracy wewnątrzregionalnej

Nazwa wskaźnika	Województwo lubelskie											Polska										
	Wartość bazowa 2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/2010 r.)	Wartość docelowa 2020 r.	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2017 r.	2018 r.	Dynamika (ostatni dostępny rok/2010 r.)	
Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu: -do Lublina subregionalnych węzłów transportowych	min	x	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	81,5	b.d.	81,5	81,5	1	x	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	x
-do Lublina ze stolic powiatów		x	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	72,4	b.d.	72,4	72,4	1	x	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	x
Poziom wzajemnego zaufania	%	x	b.d.	b.d.	b.d.	51,6	b.d.	55,07	b.d.	53,8	1,04	x	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	x
Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce ²³	%	6,4	b.d.	5,9	b.d.	5,8	b.d.	6	b.d.	b.d.	0,94	6,7	100	b.d.	100	b.d.	100	b.d.	100	b.d.	b.d.	x
Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: - granica polsko-białoruska	tyś os.	3419	4006	4255	4265	4219	3763	3835	4350	4113	1,20	4425	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	x
- granica polsko-ukraińska		5817	5679	6448	7340	8137	9995	10796	10078	9107	1,57	5963	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.	x
Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem	%	0,8	0,9	1,5	3,8	4,4	5,3	18,7	23,5	22,9	28,63	3	6,9	8,0	10,4	10,4	12,5	13,7	13,7	14,1	12,7	1,8
Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15 +	%	55,9	56,6	56,5	56,6	56,3	56	55	54,9	55,4	0,99	58	55,3	55,5	55,9	55,9	56,2	56,2	56,2	56,4	56,3	1,01

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

²³ Zgodnie z metodologią GUS dane opracowywane są w cyklu dwuletnim.

7.1. Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu: do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych oraz do Lublina ze stolic powiatów

Dostępność komunikacyjna i transportowa jest jednym z kluczowych czynników rozwoju i warunkowana jest w tym sensie nie tylko odległością geograficzną, lecz również infrastrukturą komunikacyjną i transportową. Znaczenie dostępności komunikacyjnej i transportowej dla potencjału ekonomicznego miast jest niezwykle istotne, przy czym potencjał ekonomiczny miast w województwie lubelskim wynikający z dostępności komunikacyjnej i transportowej stanowi w dużej mierze funkcję odległości do Lublina – stolicy i najważniejszego węzła komunikacyjnego województwa. Wynika to faktu krzyżowania się w Lublinie głównych arterii komunikacyjnych, zarówno drogowych, jak i kolejowych.

Wskaźnik średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych oraz do Lublina ze stolic powiatów w 2017 roku wraz z jego wartością w roku 2018 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu	Wartość w 2017 r.	Wartość w 2018 r.
• do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych;	81,5	81,5
• do Lublina ze stolic powiatów.	72,4	72,4

W województwie lubelskim infrastruktura drogowa jest relatywnie słabiej rozwinięta, mimo iż następuje jej stopniowa poprawa. Słabość sieci komunikacyjnej wynika nie tylko z niższej niż średnia w kraju gęstości dróg publicznych, ale także z niskich parametrów technicznych tych dróg, które nie wszędzie są w pełni dostosowane do obecnego ruchu samochodowego. Wiele dróg charakteryzuje się złym stanem technicznym i znaczna ich część wymaga remontów. Wpływa to nie tylko na wydłużenie średniego czasu podróży, ale także na bezpieczeństwo w ruchu drogowym.

Średni czas dojazdu do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych wynosi 81,5 min., a ze stolic powiatów 72,4 min.

Rzeczywiste zapotrzebowanie na infrastrukturę transportową, będące pochodną rozmieszczenia potencjałów demograficznego i gospodarczego, jest najważniejszą przesłanką dla kształtowania układu sieci dróg różnego rzędu w województwie lubelskim.

Aktualnie długość dróg publicznych w regionie wynosi 38,1 tys. km, w tym ok. 23,5 tys. km dróg o nawierzchni twardej, 22,4 tys. km o nawierzchni twardej ulepszonej, z czego 102 km dróg ekspresowych i autostrad. Mieszkańcy regionu posiadają ponad 1 256 tys. zarejestrowanych samochodów osobowych, to oznacza wzrost ich liczby w stosunku do roku 2010 o ok. 39%.

Należy zaznaczyć, iż mimo wzrostu pojazdów o 1/3 w badanym okresie poprawie uległo bezpieczeństwo na drogach województwa lubelskiego. Liczba wypadków drogowych w przeliczeniu na 100 tys. ludności spadła z 83,5 do 57,4 (w Polsce wskaźnik ten wynosi

aktualnie 82,5).

7.2. Poziom wzajemnego zaufania

Zaufanie społeczne stanowi podstawowy składnik życia społecznego i jest obecne w każdym jego wymiarze. We wzroście wzajemnego zaufania upatruje się szansę na budowę społeczeństwa obywatelskiego opartego na samoorganizacji obywateli i podejmowaniu przez nich działań na rzecz rozwoju wspólnot lokalnych. Umiejętność współpracy stanowi istotny czynnik aktywizacji społecznej, a w konsekwencji rozwoju gospodarczego. Warunkiem wstępnym podejmowania wspólnych przedsięwzięć o różnym charakterze (gospodarczym, społecznym, edukacyjnym, kulturalnym) jest odpowiednio wysoki poziom zaufania pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi.

Wskaźnik poziomu wzajemnego zaufania w 2018 roku wraz z jego wartością w roku 2016 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Poziom wzajemnego zaufania (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość w 2018 r.
		55,07 pkt

Zgodnie z metodologią przeprowadzonego badania²⁴ przyjęto, że przez termin „kapitał społeczny” należy rozumieć uogólnienie zaufania do innych, tzw. obcych nam ludzi. Poprzez ten rodzaj zaufania, budowana jest forma wyobrażonej lub ideologicznej wspólnoty opartej o systemy kontraktów i szerszych umów społecznych.

Dotychczasowe dane z badań na temat poziomu zaufania są ograniczone i odnoszą się najczęściej do poziomu całego kraju. W związku z tym wystąpiła potrzeba przeprowadzenia badań w tym zakresie dla województwa lubelskiego. Celem badania Poziom wzajemnego zaufania w województwie lubelskim w 2018 r. było oszacowanie poziomu wzajemnego zaufania jako jednego z komponentów kapitału społecznego (zarówno pomostowego i spajającego). Celami szczegółowymi zaś: oszacowanie wartości 11 wskaźników kapitału pomostowego 4 wskaźników kapitału spajającego oraz oszacowanie syntetycznego wskaźnika poziomu zaufania.

W porównaniu do poprzedniej edycji badania z 2016 r. nastąpił spadek wskaźnika syntetycznego zaufania społecznego w województwie lubelskim (spadek z poziomu 55,07 pkt. do 53,77 pkt.). Największy wpływ na spadek wartości wskaźnika syntetycznego miało zmniejszenie się poziomu zaufania do większości ludzi w biznesie (o 18,44 pkt.) oraz zaufania władzy do obywateli (o 10,30 pkt.). Nieznacznie spadła wartość wskaźników zaufania do instytucji życia publicznego, zaufania obywateli do władzy i zaufania do większości ludzi w regionie.

Najczęściej używanym w badaniach empirycznych wskaźnikiem mierzącym poziom zaufania społecznego jest tzw. wskaźnik poziomu uogólnionego zaufania społecznego. Również w badaniach nad kapitałem społecznym w województwie lubelskim pierwszy z

²⁴Metodologia obliczania wskaźnika poziomu wzajemnego zaufania - Załącznik nr 2.

badanych wymiarów zaufania obejmował aspekt zaufania do innych ludzi. Wskaźnik poziomu uogólnionego zaufania zastosowano w pytaniu kwestionariuszowym: „Ogólnie rzecz biorąc, ludziom można ufać”. Do takiego stwierdzenia przychyliło się ponad 29% badanych w skali województwa, przy czym zdecydowana większość badanych prezentowała zachowawcze stanowisko (ponad 59% respondentów) i stała na stanowisku, że w stosunku do innych trzeba być na ogół ostrożnym.

34,5% mieszkańców województwa lubelskiego obdarzało zaufaniem osoby spoza najbliższego otoczenia, a dokładnie partnerów w interesach, zaś 22,5% uważało, że zaufanie to na ogół źle się kończy. 43% badanych nie potrafiło udzielić jednoznacznej odpowiedzi w tej kwestii.

Działalność instytucji życia publicznego mieszkańcy województwa ocenili z dużą dozą rezerwy i raczej sceptycznie. Większość respondentów twierdziła, że w sytuacji jakichkolwiek problemów instytucje te prawdopodobnie nie potrafiłyby odpowiednio zareagować czy też udzielić pomocy. Prawie 23% badanych w ogóle nie zwróciłaby się do nich po pomoc. Jednakże ponad połowa (63%) respondentów zwróciłaby się do instytucji życia publicznego, ale nie robiąc sobie zbyt dużych nadziei na pomoc. Zaledwie 14% ankietowanych stwierdziło, że instytucje są dobrze przygotowane i chętnie zwróciłby się do nich po pomoc.

Wśród różnych instytucji administracji publicznej największym zaufaniem cieszył się Prezydent/Burmistrz/Wójt, bowiem ponad 73% mieszkańców województwa lubelskiego wskazywało na zaufanie do tych osób. Na zbliżonym poziomie kształtował się poziom zaufania do instytucji Marszałka, Wojewody i Starosty (blisko 65%). W trakcie przeprowadzania bezpośrednich wywiadów ankietowani często podkreślali, że stopień ich zaufania wynikał z osobistej znajomości danej osoby.

Zdecydowana większość mieszkańców województwa lubelskiego w 2018 r. była zadowolona ze swojego miejsca zamieszkania (23% odpowiedź „bardzo zadowolony/a”; 52% „zadowolony/a”). 49% ankietowanych uważało, iż w miejscu w którym mieszkają panują dobre warunki do życia. 11% badanych traktowało swoje miejsce zamieszkania jako idealne. Blisko 19% respondentów o swoim miejscu zamieszkania wypowiadało się mniej entuzjastycznie, twierdząc że: „wiele rzeczy wymaga poprawy”, zaś zaledwie 4,5% twierdziło, że „gdyby tylko miał/a sposobność natychmiast by się wyprowadził/a”.

Ponad 56% ankietowanych uważało, że ich wpływ na rozwiązywanie problemów w miejscu zamieszkania jest mały (37% odpowiedź „raczej mały”; 19% odpowiedź „bardzo mały”). Z kolei niespełna 22% prezentowało odmienne zdanie. Uważali oni iż ich wpływ na rozwiązywanie problemów w miejscu zamieszkania jest decydujący (4% odpowiedź „bardzo duży”; 18% odpowiedź „raczej duży”). Blisko 13% deklarowało, że nie ma żadnego wpływu na rozwiązywanie problemów w swoim miejscu zamieszkania.

Stosunkowo dużym zaufaniem mieszkańców w województwie lubelskim cieszyły się wybrane organizacje pozarządowe (blisko 56%). Ponad 12% respondentów z województwa lubelskiego była bardzo optymistycznie nastawiona do działalności organizacji pozarządowych. Uważali oni, że większość organizacji pozarządowych z powodzeniem wykonałaby zadania publiczne, które w tej chwili realizowane są przez administrację różnych szczebli. Ponad 20% badanych uważało zaś, że organizacjom pozarządowym nie można powierzyć realizacji zadań publicznych, a 12% nie miało zdania na ten temat.

Prawie 41% mieszkańców województwa lubelskiego darzyła sympatią mieszkańców

swoich miejscowości zaliczanych do tzw. marginesu społecznego. 19% respondentów nie zajęło stanowiska w tej kwestii i udzieliło odpowiedzi „trudno powiedzieć”.

Ponad 3/4 mieszkańców województwa lubelskiego deklaroowało zaangażowanie się w działania na rzecz społeczności lokalnej. Z czego ponad 8% ankietowanych robiło to regularnie, 30% od czasu do czasu, a 41% rzadko podejmowało tego typu działania. Tylko blisko 21% respondentów nigdy nie podejmowało indywidualnie nieodpłatnych działań na rzecz innych osób lub społeczności lokalnej.

Ponad połowa respondentów z województwa lubelskiego nigdy nie uczestniczyła w konsultacjach organizowanych przez urząd gminy. Natomiast 1/4 ankietowanych deklaroowała uczestnictwo w tego typu spotkaniach „sporadycznie”. Z częstotliwością „od czasu do czasu” w formie aktywności społecznej, jaką są konsultacje organizowanych przez urząd gminy brało udział 16% mieszkańców województwa.

Podobnie wygląda sytuacja w przypadku formy aktywności społecznej, jaką są spotkania z radnymi. Ponad połowa respondentów nigdy nie brała udziału w tego typu aktywności (57%). Natomiast 1/4 ankietowanych uczestniczyła w tego typu spotkaniach „sporadycznie”. „Od czasu do czasu” w spotkaniach z radnymi brało udział 13% mieszkańców.

Nieco chętniej mieszkańcy województwa lubelskiego wyrażali swoją opinię poprzez podpisanie petycji bądź protestu. Ponad 2/3 ankietowanych deklaroowała, iż zdarzyło im się podpisywanie petycji lub protestu. Udziału w podpisywaniu petycji lub protestu nie brało około 1/3 mieszkańców województwa lubelskiego. Natomiast mieszkańcy województwa lubelskiego zdecydowanie niechętnie brali udział w demonstracjach. Była to według nich najmniej popularna forma partycypacji w życiu publicznym. Ponad 73% respondentów nigdy nie brało udziału w tej formie aktywności. Sporadyczny udział w demonstracjach deklaroowało 16,5 %, zaś „od czasu do czasu” w demonstracjach brało udział 7,5% respondentów. Największą aktywnością wykazywało się jedynie 3% ankietowanych.

Okolo 78% ankietowanych przynajmniej raz przekazało 1% podatku dla organizacji pożytku publicznego, z czego 48% robiło to „często”, 18% robiło to „od czasu do czasu”, a 12% „sporadycznie”. Tylko 22% mieszkańców regionu nie robiło tego nigdy.

Największa grupa (40%) ankietowanych z województwa lubelskiego deklaroowała, iż w ogóle nie brała udziału w aktywności społecznej jakim jest wolontariat. Co drugi ankietowany deklaroował jakiś rodzaj aktywności, z czego 12% robiło to „często”, zaś 18% „od czasu do czasu”, a 30% „sporadycznie”.

W skali województwa lubelskiego jakąkolwiek aktywność w spotkaniach organizowanych przez urząd gminy przejawiało 51% ankietowanych. Najbardziej bierni mieszkańcy województwa lubelskiego w stosunku do tej aktywności stanowili natomiast 49% wszystkich ankietowanych.

Sytuacja pod względem uczestnictwa mieszkańców w spotkaniach organizowanych przez parafię, wygląda bardzo podobnie, bowiem 50% respondentów z mniejszą lub większą częstotliwością uczestniczyła w tego typu spotkaniach. Jeśli chodzi o udział w pracach komitetu rodzicielskiego, sytuacja wygląda nieco gorzej, gdyż 59% ankietowanych nigdy nie uczestniczyła w tego typu aktywności.

Ponad 51% ankietowanych z województwa lubelskiego uważało, że przedstawiciele władz lokalnych podejmowali odpowiednie starania, aby ułatwić życie mieszkańcom i do

minimum ograniczyć wymogi biurokratyczne oraz działania kontrolne. Natomiast blisko 36% ankietowanych miało zdanie przeciwne, zaś tylko 13% mieszkańców nie potrafiło ocenić działalności władz lokalnych.

Analiza odpowiedzi na pytania dotyczące zaufania do najbliższych pokazała, iż zdecydowana większość (83%) mieszkańców województwa bez problemu powierzyłaby opiekę nad swoim dzieckiem w wieku niemowlęcym członkom swojej rodziny. 8% respondentów zrobiłoby to „niechętnie”, a 7% „tylko w ostateczności”. Zaledwie 2% osób nigdy nie zdecydowałoby się na powierzenie dziecka członkom swojej rodziny. Zdecydowana większość (77,5%) mieszkańców województwa lubelskiego była zdania, iż: „Naprawdę zaufać można tylko osobom najbliższym”. Przeciwnego zdania było 18,5% ankietowanych. 4% zapytanych nie miało zdania na ten temat.

Stosunkowo duży odsetek mieszkańców województwa lubelskiego chętnie podejmował działania społeczne dla dobra ogółu. W większości respondenci twierdzili, iż w ich miejscowości zdarzają się takie osoby (52%). Prawie 16% ankietowanych twierdziło, że w województwie lubelskim jest bardzo wiele takich osób, blisko 22% było zdania że takich osób jest niewiele, zaś 4% uważało, iż takich osób nie ma w ogóle. Natomiast 6% osób nie miało zdania na ten temat.

Ponad 65% respondentów z województwa lubelskiego stało na stanowisku, że ludzie pomagają sobie nawzajem i reagują na problemy innych. Z kolei prawie 22% było zdania, iż ludzie pozostają obojętni na problemy innych. Zdania na temat wzajemnej pomocy mieszkańców województwa lubelskiego w trudnych chwilach nie miało 13% respondentów.

Badanie przeprowadzone w 2018 r. wykazało, że 83% mieszkańców województwa lubelskiego była dumna z bycia mieszkańcem swojej miejscowości. Odmienną opinię prezentowało zaś 10% mieszkańców regionu, a 7% nie miało zdania w tej kwestii. Dumnych z bycia mieszkańcem „Krainy, ziemi, powiatu, w którym mieszka” było również 83% ankietowanych. W opozycji było 10% ankietowanych, a 7% było niezdecydowanych.

Poczucie dumy z faktu bycia mieszkańcem województwa lubelskiego stwierdzono u 77% ankietowanych. Natomiast ponad 14% ankietowanych twierdziło inaczej. Nie miało zdania na temat poczucia tożsamości z województwem lubelskim blisko 9% mieszkańców.

Ankietowanym najmniej problemu sprawiło udzielenie odpowiedzi na pytanie o to, czy są dumni z faktu bycia Polakami (zaledwie 3% udzieliło odpowiedzi „trudno powiedzieć”). Mieszkańcy województwa lubelskiego w 89% byli dumni z mieszkania w Polsce. Jedynie 8% ankietowanych czuło inaczej. Zdecydowana większość mieszkańców Lubelszczyzny była dumna z faktu mieszkania w Europie (42% odpowiedzi brzmiało „zdecydowanie tak” oraz 42% odpowiedzi „raczej tak”). Natomiast 9% mieszkańców województwa twierdziła coś innego. Nie miało zdania na ten temat 7% ankietowanych.

Uzyskane wyniki analizy statystycznej zostały wykorzystane do oszacowania wskaźników zaufania społecznego, a także wskazania wartości wskaźników syntetycznych. W celu obliczenia wskaźników zaufania społecznego, konieczne stało się przedstawienie uzyskanych odpowiedzi w postaci liczbowej (kwantyfikacja skali porządkowej). Dla każdego wariantu danej cechy przypisano kolejne liczby naturalne, z wyłączeniem zera. Im wyższa wartość, tym wyższy poziom zaufania społecznego. Z uwagi na zróżnicowane skale dla poszczególnych zmiennych przeprowadzono unitaryzację ich wartości. Następnie dla każdej zmiennej obliczono średnie z uzyskanych odpowiedzi, które następnie pomnożono przez

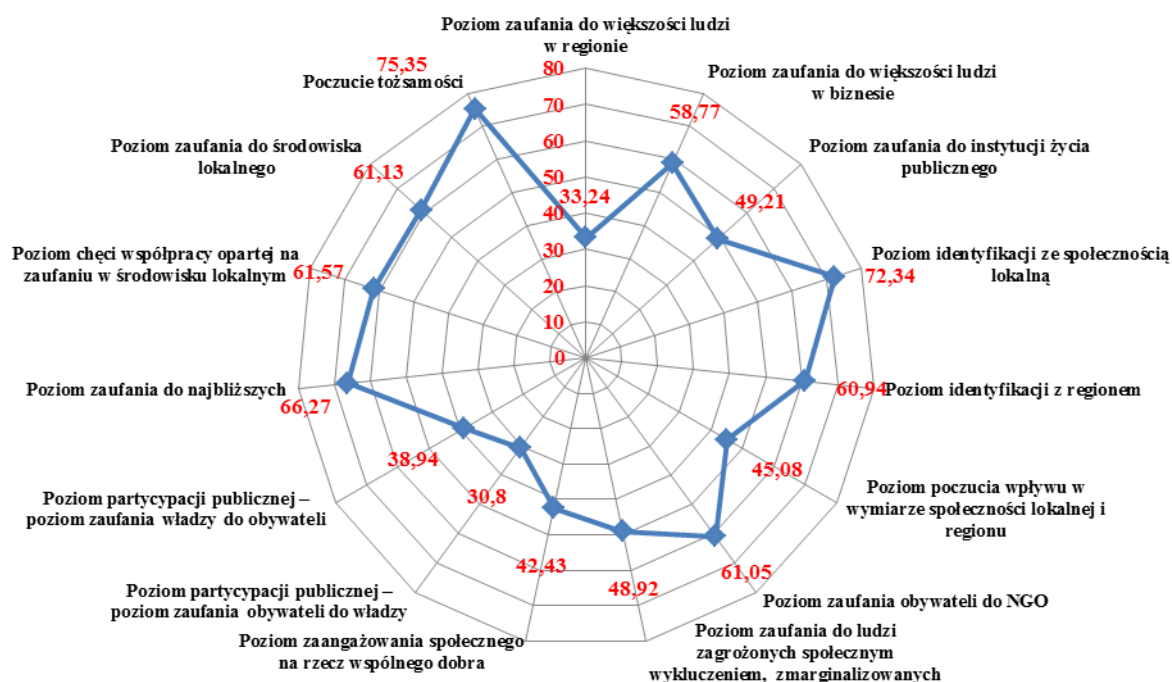
przyjęte wagi dla każdej zmiennej (pytania z ankiety). Ostatecznie wyliczono wartości dla poszczególnych wskaźników zaufania społecznego oraz dla wskaźnika syntetycznego. Należy podkreślić, że wartości wskaźników przedstawiono na skali od 0 do 100. Im wyższa wartość wskaźnika, tym wyższy poziom zaufania społecznego. Wyniki ankiety przedstawiono w Tabeli 8 i na Wykres 8.

Tabela 8 Wskaźniki zaufania społecznego w latach 2016 i 2018

Lp.	Wskaźniki zaufania społecznego	Wartość wskaźnika 2016	Wartość wskaźnika 2018	Zmiana
1	Poziom zaufania do większości ludzi w regionie	35,66	33,24	↓
2	Poziom zaufania do większości ludzi w biznesie	77,21	58,77	↓
3	Poziom zaufania do instytucji życia publicznego	49,99	49,21	↓
4	Poziom identyfikacji ze społecznością lokalną	71,13	72,34	↑
5	Poziom identyfikacji z regionem	53,47	60,94	↑
6	Poziom poczucia wpływu w wymiarze społeczności lokalnej i regionu	44,61	45,08	↑
7	Poziom zaufania obywateli do NGO	59,89	61,05	↑
8	Poziom zaufania do ludzi zagrożonych społecznym wykluczeniem, zmarginalizowanych	47,75	48,92	↑
9	Poziom zaangażowania społecznego na rzecz wspólnego dobra	40,58	42,43	↑
10	Poziom partycypacji publicznej – poziom zaufania obywateli do władzy	31,41	30,8	↓
11	Poziom partycypacji publicznej – poziom zaufania władzy do obywateli	49,24	38,94	↓
12	Poziom zaufania do najbliższych	71,97	66,27	↓
13	Poziom chęci współpracy opartej na zaufaniu w środowisku lokalnym	59,96	61,57	↑
14	Poziom zaufania do środowiska lokalnego	60,9	61,13	↑
15	Poczucie tożsamości	72,34	75,35	↑
Wskaźnik syntetyczny		55,07	53,77	↓

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

Wykres 17. Obliczone wartości dla wskaźników zaufania społecznego

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

7.3. Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce

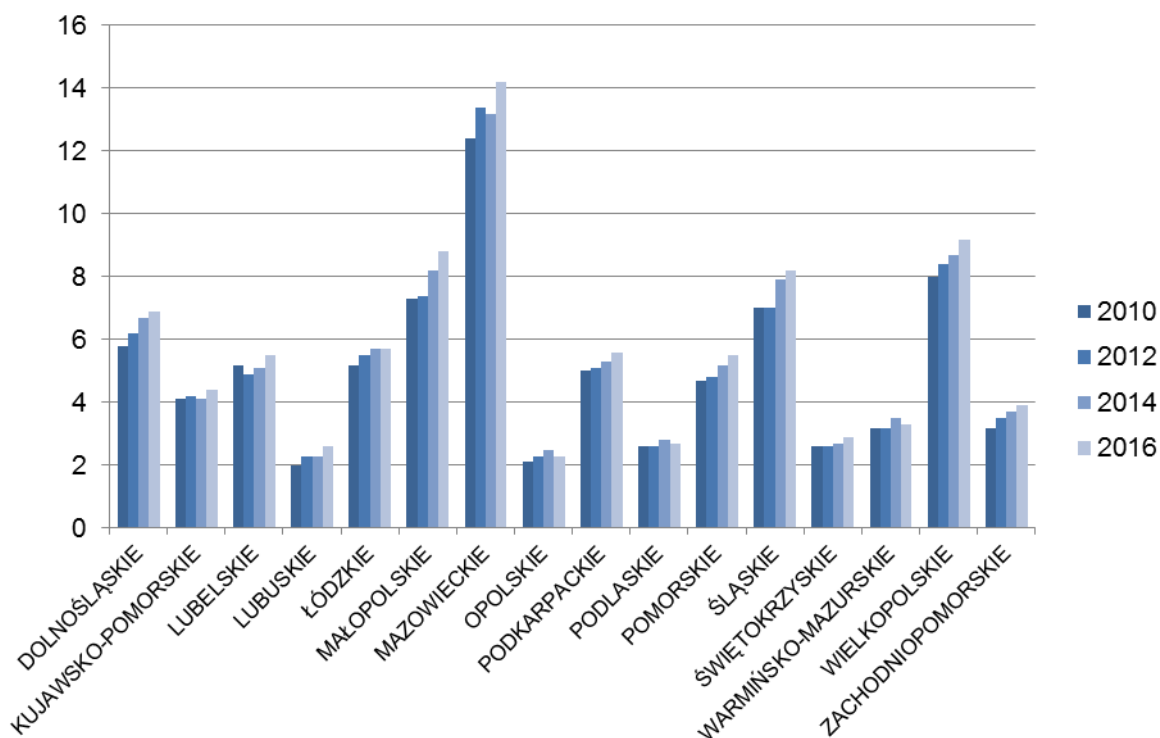
W społeczeństwach współczesnych wyróżnia się trzy podstawowe sektory, które działają autonomicznie, a jednocześnie uzupełniają się nawzajem w zakresie prowadzonej działalności. Trzeci sektor jest tzw. sektorem obywatelskim. Skupia on zarówno instytucjonalne, jak i nieformalne aktywności działaczy społecznych, realizujących różnorodne projekty nie nastawione na zysk, ale na polepszenie jakości życia we wspólnocie. Organizacje funkcjonujące w obrębie tego sektora nazywane są organizacjami non-profit lub organizacjami pozarządowymi (NGO'S – nongovernmental organizations), gdyż działają one obok sektora publicznego, często go wspierając i uzupełniając. W ramach trzeciego sektora jednostki funkcjonują w różnych formach prawnych oraz podejmują różnorodną działalność.

Wskaźnik odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce w 2016 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce (%)	Wartość w 2016 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		6,0

Odsetek podmiotów z sektora III w województwie lubelskim wynosił 6,4% w 2010 r., zaś 6 % w 2016 r. Spadek o 0,4 pkt. proc. w badanym okresie spowodował zmianę pozycji województwa lubelskiego w Polsce z 6 na 8 w roku 2016. Po analizie głównych dziedzin działalności organizacji, zdecydowanie największy udział w 2016 r. 28,1% miało „ratownictwo”, a dalej (lecz już sporo niższy udział): „pomoc społeczna i humanitarna”, „prawo i jego ochrona, prawa człowieka” (Ryc.). W skali kraju najczęściej organizacje non-profit działały w dziedzinie sportu, turystyki, rekreacji i hobby (29,1%).

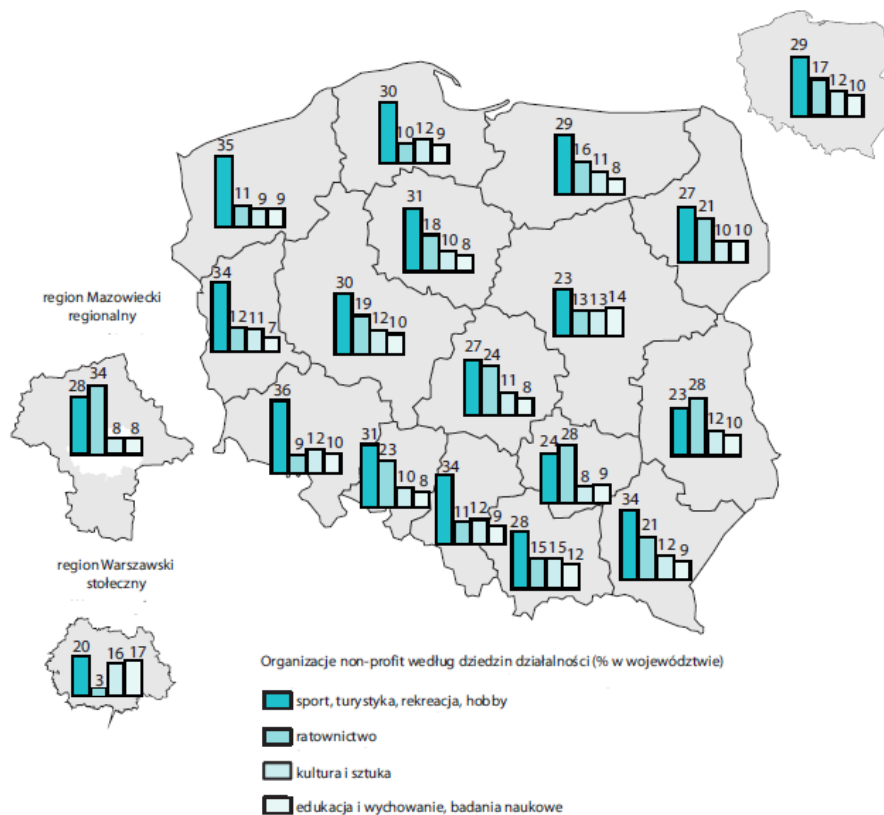
Wykres 18. Aktywne organizacje i stowarzyszenia sektora NON-PROFIT w podziale na lata i województwa (tys. szt.).

Źródło: Opracowanie własne DSiR GUS 2019

Liczba zarejestrowanych stowarzyszeń i fundacji różni się w zależności od regionu Polski – zdecydowanie najwięcej jest ich na Mazowszu, niemal 14,2 tysiące, w tym ponad połowa w samej Warszawie. Po ponad 9,3 tysiący organizacji jest zarejestrowanych w Wielkopolsce i Małopolsce, a na Śląsku oraz na Dolnym Śląsku – odpowiednio ponad i ponad 8 tysięcy.

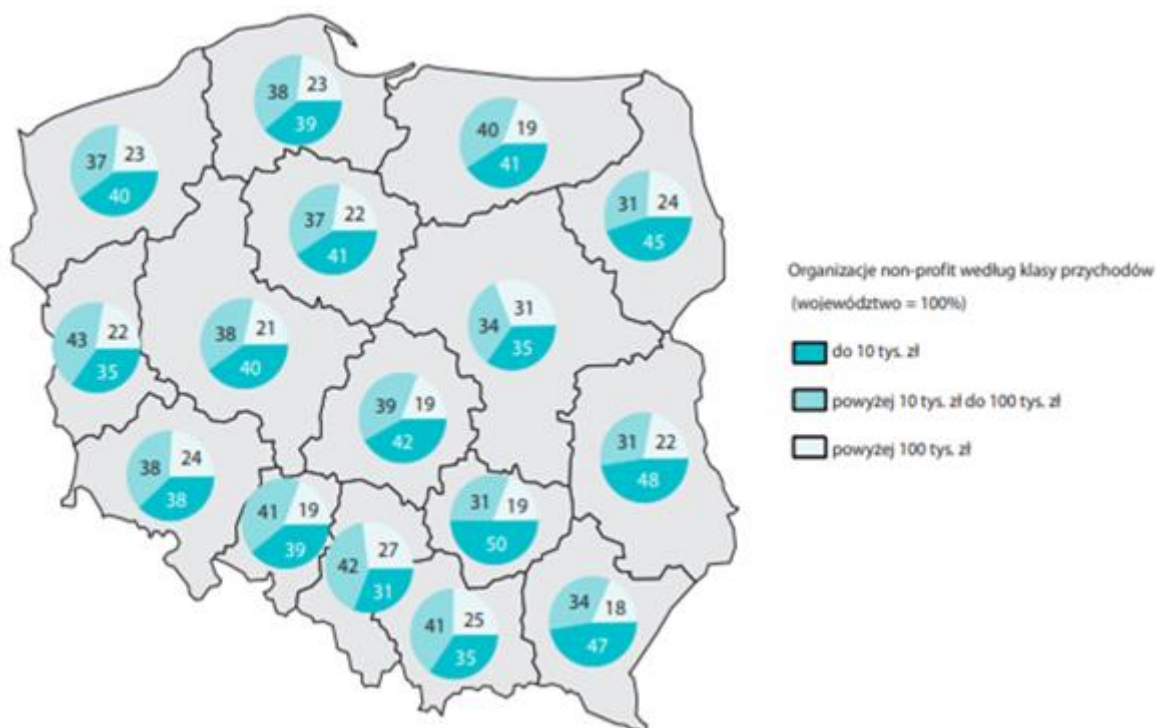
Ryc. 23 Odsetek organizacje non-profit według głównej dziedziny działalności w województwach i regionach w 2016 r. (uwzględniono cztery najczęściej wskazane dziedziny).

Źródło: Sektor non-profit w 2016 r. Stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy i zawodowy, GUS 2018 r.

W skali kraju większość organizacji non-profit (39,1%) osiąga relatywnie niskie przychody, nieprzekraczające w ciągu 2016 r. 10 tys. z. Roczne przychody 37,1% organizacji mieściły się w przedziale od 10 tys. z do 100 tys. z, a co czwarta organizacja osiągnęła przychód przekraczający 100 tys. zł. Ponadto szczególnie wysoki udział organizacji o niskich rocznych przychodach (do 10 tys. z) był w województwie świętokrzyskim (49,6%), a następnie lubelskim (47,6%) i podkarpackim (47,5%) (Ryc.).

Ryc. 24 Struktura organizacji non-profit według klasy przychodów w województwach i regionach w 2016 r.

Źródło: Sektor non-profit w 2016 r. Stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy i zawodowy, GUS 2018 r.

Głównym problemem w działalności organizacji non-profit były trudności w pozyskiwaniu środków finansowych (43,5%)²⁵. Najczęściej na tego typu barier wskazywały podmioty wśród organizacji z regionu Warszawskiego stołecznego (48,1%). Natomiast w województwach lubuskim i zachodniopomorskim ten problem występował najrzadziej (po około 38%). Drugi najczęściej wskazywana bariera działalności była niewystarczająca liczba chętnych do pracy społecznej, co szczególnie deklarowane było wśród organizacji z województwa opolskiego (34,5%). Często wskazywane w skali kraju problemy wynikające z przepisów i procedur prawnych (24,5%), odnotowano przede wszystkim wśród organizacji podkarpackich (31,1%). Istotne bariery wynikały także z problemów w kontaktach z administracją publiczną (18,5%), na co najczęściej wskazywały organizacje z regionu warszawskiego stołecznego (23,9%), a następnie województwa śląskiego (22,2%).

²⁵ Sektor non-profit w 2016 r. Stowarzyszenia, fundacje, społeczne podmioty wyznaniowe, samorząd gospodarczy i zawodowy, Warszawa, Kraków 2018, GUS

7.4. Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: granica polsko-białoruska i granica polsko-ukraińska

Przygraniczne położenie województwa lubelskiego powoduje, że granica wschodnia jest jednocześnie granicą państwową z Białorusią i Ukrainą oraz Unii Europejskiej. Województwo lubelskie na długości 296 km graniczy z Ukrainą, a na długości 170 km z Białorusią. Na obszarze województwa funkcjonuje 12 przejść granicznych. Są to:

- na granicy z Białorusią: Terespol (drogowe i kolejowe), Sławatycze (drogowe), Kukuryki (drogowe);
- na granicy z Ukrainą: Dorohusk (drogowe i kolejowe), Hrebenne (drogowe i kolejowe), Hrubieszów (kolejowe), Zosin (drogowe), Dołhobyczów (drogowe);
- Port Lotniczy Lublin – Świdnik.

Liczba przejść granicznych oraz jakość infrastruktury granicznej – mimo poprawy w tym zakresie – jest wciąż niewystarczająca, zwłaszcza wobec znaczącego i stale rosnącego ruchu granicznego, obserwowanego w największym stopniu w przypadku granicy polsko-ukraińskiej. Stanowi to czynnik utrudniający, a nawet hamujący rozwój kontaktów oraz transgranicznych powiązań społeczno-gospodarczych. Jest to tym bardziej istotne, że kolejnym impulsem dla znacznego wzrostu ruchu granicznego na granicy polsko-ukraińskiej okaże się z pewnością fakt zniesienia reżimu wizowego Unii Europejskiej dla obywateli Ukrainy, do którego doszło w czerwcu 2017 r.

Wskaźnik przekraczających granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: granica polsko-białoruska, granica polsko-ukraińska w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych (os.):	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
granica polsko-białoruska	4 113 230	4 425 100
granica polsko-ukraińska	9 107 234	5 963 000

W 2018 r. na przejściach granicznych w województwie lubelskim dokonano 13,2 mln odpraw osobowych i 4,9 mln odpraw środków transportu. Na granicy polsko-ukraińskiej obsłużono 67% odpraw osób oraz 59,6% odpraw pojazdów, podczas gdy na granicy polsko-białoruskiej odpowiednio 30,3 % i 40,4%.

W 2018 r. granicę polsko-białoruską przekroczyło 4 113 tys. osób, zaś granicę polsko-ukraińską przekroczyło 9 107 tys. osób. Zdecydowana większość przekroczeń skoncentrowana była na drogowych przejściach granicznych, gdzie dokonano odpraw 96,4% w ruchu osobowym i 99,4% w ruchu środków transportu. Spośród wszystkich przejść granicznych w województwie lubelskim, zarówno obcokrajowcy, jak i Polacy, najczęściej korzystali z przejścia w Dorohusku, gdzie odprawiono 3,03 mln osób i 1,1 mln pojazdów oraz w Hrebennem, gdzie odprawiono 3,02 mln osób i 987 tys. pojazdów.

Najczęstszym celem przyjazdu cudzoziemców do Polski było dokonanie zakupów (ok. 80%), następnie tranzyt, odwiedziny i praca. Jeżeli chodzi o Polaków, dominującym celem wyjazdu za granicę było również dokonanie zakupów (ok. 90%), a w dalszej kolejności odwiedziny i turystyka. Zarówno Polacy, jak i cudzoziemcy, w celu odwiedzin zdecydowanie częściej przekraczali granicę polsko-białoruską niż polsko-ukraińską. Z kolei w celu wyjazdu za pracę Polacy częściej przekraczali granicę polsko-białoruską, a cudzoziemcy przyjeżdżając do nas częściej przekraczali granicę polsko-ukraińską. Czas pobytu Polaków za granicą i cudzoziemców w Polsce wynosił z reguły jeden dzień, a tylko w niewielkim stopniu pobyt trwał dłużej.

W 2018 r. zanotowano spadek liczby obywateli polskich przekraczających granicę z Polski do Polski. Spadła również liczba odpraw cudzoziemców w kierunku do Polski a także z Polski.

W roku 2018 w województwie lubelskim dokonano 4,9 mln odpraw pojazdów, z czego 75,5% dotyczyło samochodów osobowych, 20,7% samochodów ciężarowych i 2,5% autobusów.

W 2018 roku z Portu Lotniczego Lublin – Świdnik skorzystało 459,2 tys. pasażerów, z tego dla 324,7 tys. osób dokonano odprawy celnej przez funkcjonariuszy Nadbużańskiego Oddziału Straży Granicznej (analogicznie w roku poprzednim było 430,3 tys. pasażerów, z tego dla 327,7 osób dokonano odprawy celnej przez funkcjonariuszy Nadbużańskiego Oddziału Straży Granicznej).

Wzrost ruchu granicznego na odcinku granicy, przebiegającej w województwie lubelskim związany jest m.in. z obowiązywaniem na granicy polsko-ukraińskiej reżimu Małego Ruchu Granicznego (MRG) wprowadzonego w 2009 r., zapewniającego znaczną swobodę w przekraczaniu granicy państwowej dla mieszkańców strefy przygranicznej. Wysoka dynamika ruchu granicznego pomiędzy Polską i Ukrainą jest również konsekwencją stale wzrastającej liczby obywateli Ukrainy podejmujących zatrudnienie w Polsce. Można domniemywać, iż kolejnym czynnikiem, który w kolejnych latach będzie wpływał na wzrost ruchu granicznego na granicy polsko-ukraińskiej, będzie wspomniane już zniesienie reżimu wizowego dla obywateli Ukrainy.

Wśród ponad 5 934 tys. cudzoziemców, którzy w 2018 r. przekroczyli granicę białorusko-polską oraz ukraińsko-polską (w kierunku do Polski), największą grupę stanowili cudzoziemcy przekraczający granicę z Ukrainą - 4 137 tys., tj. 70 % ogółu. Znaczny był również udział cudzoziemców przekraczających granicę z Białorusią – 1 748 tys. tj. 30%. W tym samym okresie granicę polsko-białoruską (w kierunku na Białoruś) przekroczyło 272,2 tys. natomiast granicę polsko-ukraińską (w kierunku na Ukrainę) – 333,1 tys. obywateli Polski. Oznacza to, że ruch graniczny ogranicza się w dużej mierze do obywateli obu krajów sąsiedzkich Polski, zaś udział Polaków jest w owych strumieniach niewielki.

7.5. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem

Wzrost gospodarczy, zmiany klimatyczne, stale rosnące zapotrzebowanie na energię oraz zapewnienie bezpieczeństwa jej dostaw są głównym motorem rozwoju czystej, przyjaznej środowisku energii. W szczególności niekorzystne zmiany klimatu, związane z emisją dwutlenku węgla i zanieczyszczeń, powietrza wytwarzanych w procesach spalania paliw kopalnych, do atmosfery, są największymi wyzwaniami ekonomicznymi i ekologicznymi dla całego świata w ciągu ostatnich lat. Rozwiązaniem tego problemu jest redukcja, a nawet rezygnacja z użycia paliw kopalnych do produkcji energii, w zależności od lokalnych zasobów energetycznych. Dlatego w celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju i poprawy jakości życia, istotna jest maksymalizacja udziału odnawialnych źródeł energii w strukturze produkcji energii.

Energia odnawialna pochodzi bowiem z niewyczerpywalnych i naturalnych źródeł wykorzystujących w procesie przetwarzania energię wiatru, promieniowania słonecznego, ciepła ziemi, czyli geotermalną, fal, prądów i pływów morskich, spadku rzek oraz energię pozyskiwaną z biomasy, biogazu, a także z biogazu powstałego w procesach odprowadzania lub oczyszczania ścieków lub rozkładu składowanych szczątków roślinnych i zwierzęcych. W przeciwieństwie do energii odnawialnej, paliwa kopalne tj. węgiel czy ropa tworzą zasoby nieodnawialne, zużywane w miarę upływu czasu.

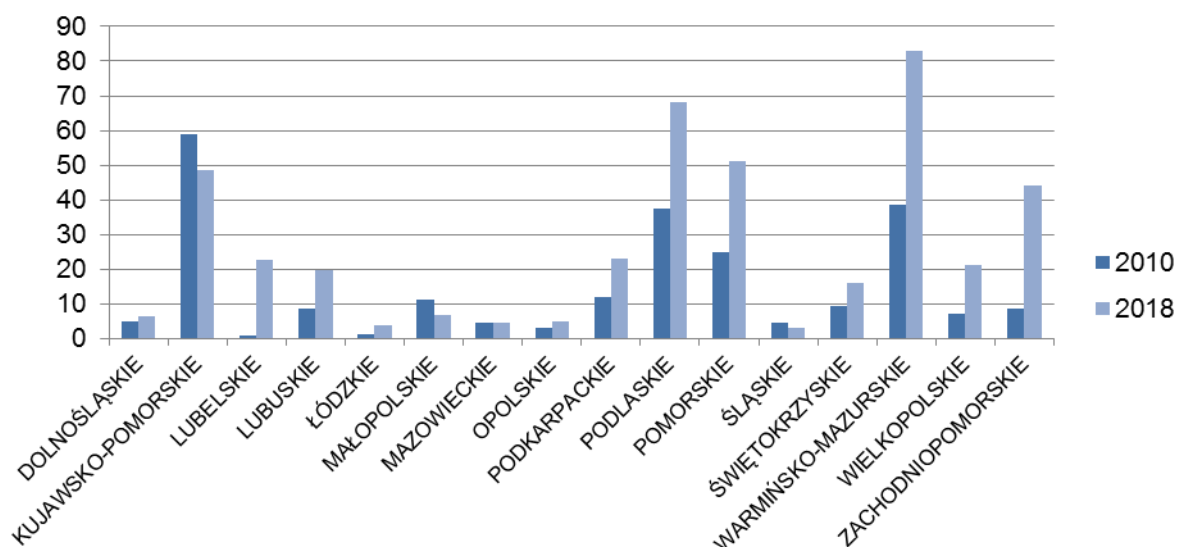
Wskaźnik udziału energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem (%)	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		22,9

Pozytywnym zjawiskiem zanotowanym w badanym okresie jest istotny wzrost udziału energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w województwie lubelskim. W 2010 r. udział ten wynosił 0,8% i wzrósł do 22,9% w 2018 roku, przy czym największy wzrost, bo aż o 22,1 pkt. proc. miał miejsce w ostatnim roku i wynosił 23,5% (Wykres 19).

W latach 2010-2018 w Polsce odsetek ten wzrósł z 6,9% na 12,7%, a zatem nie był to tak wyraźny wzrost, jak w przypadku Lubelszczyzny. W okresie tym, zmianie uległa także pozycja województwa w kraju z 16 na 7.

Wykres 19. Udział energii odnawialnej w produkcji energii odnawialnej ogółem w 2010 r. i 2018 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie danych GUS, 2019 r.

Duże możliwości wykorzystania stwarza szczególnie energia solarna (prawie całe województwo lubelskie znajduje się w obszarze uznawanym w Polsce za uprzywilejowany pod względem słonecznej potencjalnej energii użytecznej), a także biomasa. Prognozowane zasoby energii wód termalnych są znaczące, ale wymagają dodatkowego rozpoznania w celu potwierdzenia opłacalności ich wykorzystania. Możliwa do wykorzystania jest również energia wiatru. Jednak rozwój energetyki wiatrowej musi uwzględniać ograniczenia, jakie stwarza polskie ustawodawstwo, a także wnioski wynikające z ocen oddziaływania na środowisko oraz protesty społeczne. Najlepsze warunki dla pozyskania energii wiatrowej występują w północno-zachodniej i zachodniej części województwa. Zasoby hydroenergetyczne w województwie lubelskim nie są duże, jednak produkcja energii z wykorzystaniem wody może stanowić istotne źródło energii w skali lokalnej.

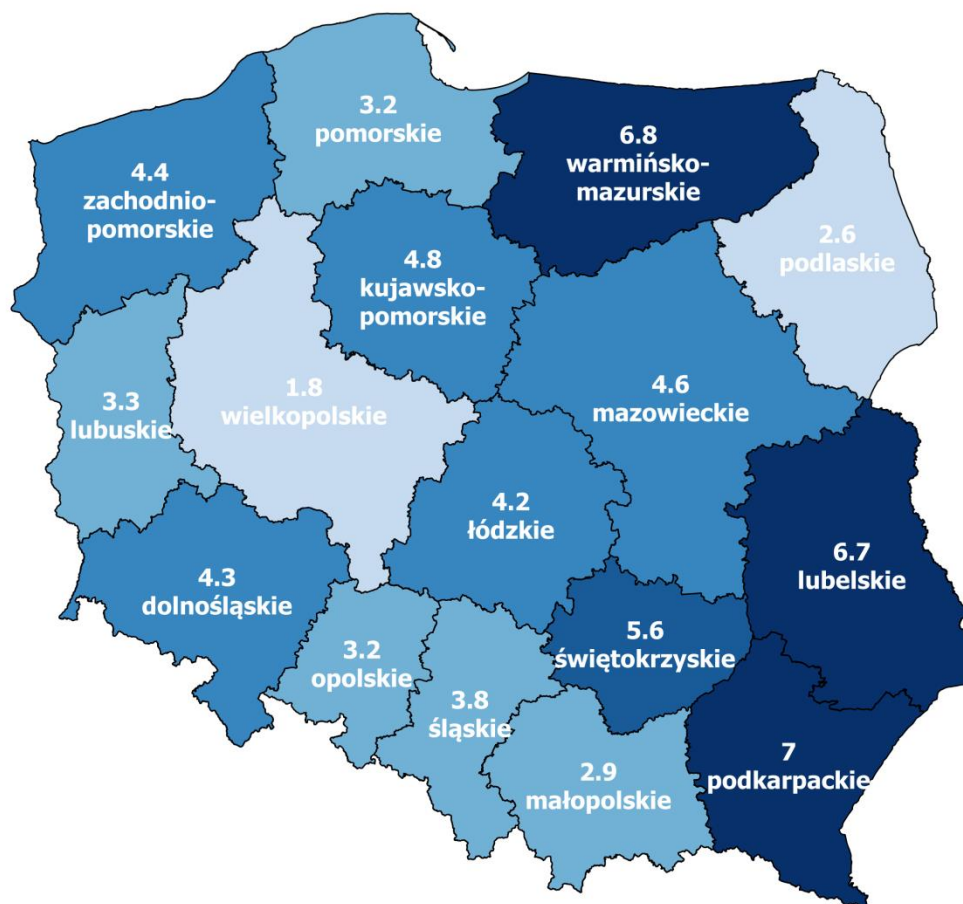
7.6. Współczynnik aktywność zawodowej w wieku 15+

To, jak duża część społeczeństwa pozostaje aktywna na rynku pracy, ma wpływ zarówno na osobistą kondycję finansową poszczególnych osób, jak i sytuację gospodarczą całego kraju lub regionu. Istnieje bowiem zależność pomiędzy poziomem aktywności zawodowej społeczeństwa, a stopniem jego rozwoju społeczno-gospodarczego. Im większą część populacji stanowią osoby nieaktywne zawodowo, tym większym obciążeniem obłożone są osoby pracujące.

Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15+ (%) w 2018 r. wraz z jego wartością docelową przyjętą w *Strategii* na rok 2020 przedstawiono w poniższym zestawieniu (ramka).

Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15 + (%)	Wartość w 2018 r.	Wartość docelowa w 2020 r.
		55,4

Ryc. 25 Współczynnik aktywności zawodowej wg BAEL [%] w 2018 r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR na podstawie STRATEG, 2019 r.

Liczba osób aktywnych zawodowo od kilku lat utrzymuje się na podobnym poziomie. Współczynnik aktywności zawodowej wg BAEL w % wskazuje, że niewiele ponad połowę osób w wieku 15 lat i więcej stanowią osoby pracujące i bezrobotne, zainteresowane podjęciem pracy. W 2010 r. stanowiły one 55,9%, w kolejnych latach było to nieznacznie więcej, po czym w roku 2018 wskaźnik osiągnął wartość na poziomie 55,4%. Dla porównania w tym samym okresie współczynnik aktywności zawodowej wg BAEL dla Polski rósł stopniowo z poziomu 55,3% w 2010 r. do 56,3% w roku 2018 (Ryc. 27). W badanym okresie zmianie uległa pozycja województwa lubelskiego w kraju pod względem tego wskaźnika z 6 na 9. Spadek ogólnego wskaźnika w województwie lubelskim był w znacznej mierze spowodowany spadkiem tego miernika na wsi (56,8% w 2010 r. i 55% w 2018 r.).

Na poziom aktywności zawodowej ludności wpływ mają zarówno czynniki demograficzne: model rodziny, stopa urodzeń w latach poprzednich, stopa zgonów, jak również ekonomiczno-społeczne: rozmiary produkcji, wydajność pracy, płace realne,

preferencje w zakresie kształcenia, możliwość znalezienia pracy.

8. Kierunki zmian w wartościach wskaźników monitoringowych (analiza)

W ramach prowadzonych prac monitoringowych przeprowadzono także analizę kierunków zmian w wartościach wskaźników realizacji celów *Strategii* oraz dokonano próby podsumowania oceny stopnia ich wykonania. Celem przeprowadzonego badania jest uzyskanie szerszego i pełniejszego obrazu tendencji zmian wskaźników pod kątem spełniania ich funkcji oraz ewentualnych koniecznych korekt. Analizy dokonano przy użyciu dwóch metod:

- Pierwsza z nich bada aktualny poziom wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej.²⁶
- Druga natomiast mierzy aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową.²⁷

Analiza została przeprowadzona na podstawie wartości wskaźników, zgromadzonych dla lat 2010-2018 (w miarę dostępności danych²⁸). Uzyskane wyniki zostały przedstawione w formie tabelarycznej (Tabela).

Przyjęty w *Strategii* zestaw wskaźników monitoringowych podzielono na dwie grupy. Pierwszą z nich są wskaźniki, dla których zakładaną w *Strategii* tendencją jest wzrost lub wartość wyższa niż wartość początkowa, uznano je za **stymulanty** – czyli wskaźniki, których wzrost wartości ma pozytywny na sytuację społeczno-gospodarczą województwa.

Do tej grupy zaliczono następujące wskaźniki:

- PKB per capita w PPS,
- PKB per capita,
- Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL,
- Odsetek pracujących w sektorach ekonomicznych: przemysł, budownictwo, usługi rynkowe, usługi nierynkowe,
- Wskaźnik urbanizacji,
- Średni czas dojazdu samochodem osobowym i koleją z Lublina do Warszawy, Krakowa, Rzeszowa i Radomia,
- Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu,
- Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej,
- Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem,
- Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem,
- Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych,

²⁶ aktualna wartość wskaźnika / wartość docelowa.

²⁷ (aktualna wartość wskaźnika – wartość bazowa) / (wartość docelowa – wartość bazowa).

²⁸ W przypadku braku danych za rok 2018, posłużono się najaktualniejszymi dostępnymi danymi

- Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i doszkalających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku,
- Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu,
- Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem w Polsce,
- Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego,
- Liczba MŚP na 10.000 ludności,
- Średni czas dojazdu samochodem osobowym poza godzinami szczytu: do Lublina z subregionalnych węzłów transportowych oraz ze stolic powiatów,
- Poziom wzajemnego zaufania,
- Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce,
- Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim według przejść granicznych: granica polsko-białoruska, granica polsko-ukraińska,
- Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem,
- Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15+.

W przypadku tych wskaźników, aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej powyżej 100% oraz aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową powyżej 1 uznane zostały za pozytywne. Oznacza to, że dany wskaźnik osiągnął już zakładaną wartość docelową, które oznaczono w tabeli kolorem zielonym. Za pozytywną sytuację uznano także taką, kiedy wskaźniki nie osiągnęły jeszcze wartości docelowej (lecz zbliżoną), ale zmierzają w pożądanym kierunku (kolor żółty w tabeli). W przypadku *stymulant* ma to miejsce gdy aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej jest niższy niż 100%, a aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową mieści się w przedziale (0,1).

Kolorem czerwonym w tabeli zaznaczone zostały wskaźniki, których wartości przyjmują kierunek zmian odwrotny od zamierzonego, co ma miejsce wówczas, gdy aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej osiąga wartość poniżej 100% oraz aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową przyjmuje wartości ujemne.

Wskaźniki, dla których w *Strategii* założono spadek lub wartości niższe od wartości początkowej, określono jako *destymulanty* – czyli wskaźniki, których spadek wartości jest pozytywny dla sytuacji społeczno-gospodarczej województwa. W tej grupie znalazły się następujące wskaźniki:

- Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL,
- Wskaźnik zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych,
- Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi,
- Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej.

W przypadku tego typu wskaźników aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej poniżej 100% oraz aktualny poziom realizacji dystansu

między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową powyżej 1 uznany jest za pozytywny i oznacza, że dany wskaźnik osiągnął już zakładaną wartość docelową (oznaczono w tabeli kolorem zielonym).

Pozytywny wymiar ma również sytuacja gdy wskaźniki nie osiągnęły jeszcze wartości docelowej, ale zmierzają w pożądanym kierunku (kolor żółty w tabeli), co w przypadku destymulant ma miejsce gdy aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej jest wyższy niż 100%, a aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową mieści się w przedziale (0,1).

Kolor czerwony w tabeli oznacza natomiast wskaźniki, których wartości przyjmują kierunek zmian odwrotny od zamierzonego, co ma miejsce gdy aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej osiąga wartość powyżej 100% oraz aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową przyjmuje wartości ujemne.

Przeprowadzenie niniejszej analizy i zastosowanie graficznej formy prezentacji wyników pozwala na szybką orientację w kierunkach zmian, które przybierają wskaźniki ujęte w systemie monitorowania celów *Strategii*, a tym samym daje możliwość szybkiej reakcji.

Tabela 9 Kierunki zmian w wartościach wskaźników monitoringowych, stanowiących element oceny realizacji celów Strategii

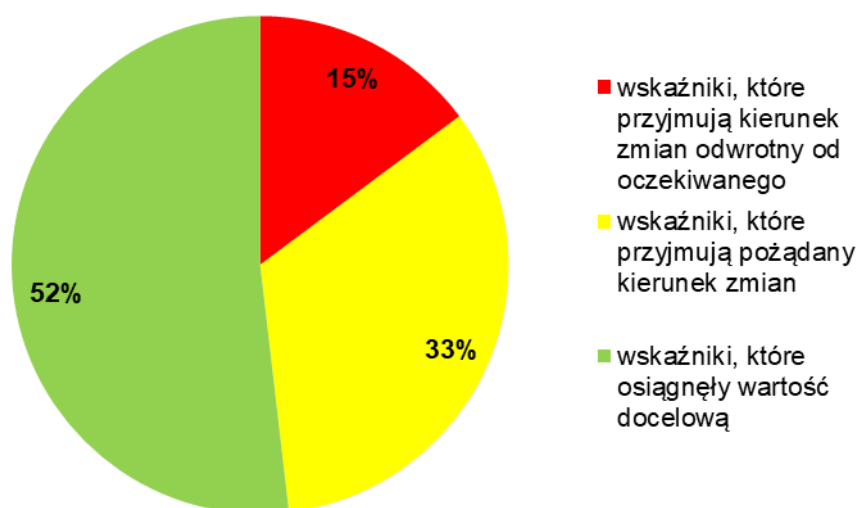
Nazwa wskaźnika		Wartość bazowa 2009/2010/2011	Aktualna (ostatnia dostępna) wartość wskaźnika	Wartość docelowa 2020 r.	Aktualny poziom realizacji wartości wskaźnika w relacji do wartości docelowej (%)	Aktualny poziom realizacji dystansu między wartością docelową wskaźnika a wartością bazową
PKB per capita w PPS (UE=100)* - poziom	%	41,00	48,00	48,00	100,0%	1,00
PKB per capita (PL=100)* - poziom	%	67,60	69,00	67,60	102,1%	x
Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 15-64 lat wg BAEL	%	59,90	64,90	61,40	105,7%	3,33
Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL* - poziom	%	10,30	6,30	9,00	70,0%	3,08
Struktura pracujących w poszczególnych sektorach ekonomicznych:						
- rolnictwo,	%	38,80	36,1	25,50	141,6%	0,20
- przemysł,	%	13,10	13,40	17,80	75,3%	0,06
- budownictwo,	%	4,50	4,70	6,80	69,1%	0,09
- usługi rynkowe,	%	25,30	27,30	31,60	86,4%	0,32
- usługi nierynkowe.	%	18,30	18,50	18,30	101,1%	x
Wskaźnik urbanizacji	%	46,50	46,50	50,20	92,6%	0,00
Dochody budżetów miast na prawach powiatu w odniesieniu do dochodów budżetów gmin i miast na prawach powiatu	%	40,30	40,20	42,00	95,7%	-0,06

Wartość dodana brutto na 1 pracującego w rolnictwie w odniesieniu do średniej krajowej	%	63,30	66,70	68,60	97,2%	0,64
Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ wg BAEL na wsi	%	8,70	6,70	7,90	84,8%	2,50
Udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem	%	0,09	0,32	0,16	200,0%	3,29
Różnica między odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci wodociągowej w ludności na wsi ogółem a odsetkiem ludności mieszkającej na wsi korzystającej z kanalizacji sieciowej	pkt. proc.	54,80	58,80	20,00	294,0%	-0,11
Odsetek ludności mieszkającej na wsi korzystającej z sieci gazowej w ludności na wsi ogółem	%	13,70	16,10	20,00	80,5%	0,38
Absolwenci szkół wyższych na kierunkach matematycznych, przyrodniczych, technicznych i medycznych (% absolwentów szkół wyższych ogółem) [3]	%	17,60	38,80	38,10	101,8%	1,03
Udział osób w wieku 25-64 lata uczących się i dokończających w ogólnej liczbie ludności w tym wieku (kształcenie ustawiczne)	%	5,00	6,60	6,00	110,0%	1,60
Udział nakładów na działalność badawczą i rozwojową w PKB regionu	%	0,67	0,88	0,86	0,0%	-3,53
Odsetek udzielonych patentów w regionie w liczbie patentów ogółem	%	5,20	5,80	6,00	96,7%	0,75
Gospodarstwa domowe wyposażone w komputer osobisty z dostępem do Internetu szerokopasmowego	%	43,30	67,30	52,70	127,7%	2,55
Liczba MŚP na 10.000 ludności	jedn. gosp.	746,00	854,00	808,00	105,7%	1,74
Odsetek podmiotów zaliczanych do III sektora w ogólnej liczbie podmiotów w Polsce	%	6,50	6,00	6,70	89,6%	-2,50
Przekraczający granicę państwa w województwie lubelskim:						
-granica polsko-białoruska	os.	4006061	4113230	4425100,00	93,0%	0,26
-granica polsko-ukraińska		5678791	9107234	5963000,00	152,7%	12,06
Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem	%	0,90	22,90	3,00	763,3%	10,48
Współczynnik aktywności zawodowej w wieku 15 +	%	56,50	55,40	58,00	95,5%	-0,73

Źródło: Opracowanie własne DSiR

W celu lepszego zobrazowania tendencji i kierunków zmian wskaźników, posłużono się kolorami. Zarówno kolor zielony, jak i żółty w obu przypadkach (stymulanty i destymulanty) oznacza pozytywny kierunek zmian. Aktualnie 52% wskaźników osiągnęło założone w Strategii wartości, 33% wskaźników przyjmuje pożądany kierunek zmian, natomiast 15% wskaźników posiada kierunek zmian odwrotny od oczekiwanego (Wykres 20).

Wykres 20. Stopień realizacji wartości docelowej wskaźników

Źródło: Opracowanie własne DSiR

9. Wykorzystanie funduszy UE w województwie lubelskim

9.1. Wykorzystanie Funduszy Europejskich w ramach perspektywy finansowej 2007-2013

W ramach wdrażania programów UE poprzez projekty realizowane były cele *Strategii*. W perspektywie finansowej 2007-2013 wartość całkowita zrealizowanych projektów w ramach dostępnych programów Polityki Spójności, wdrażanych w województwie lubelskim wyniosła 25,2 mld zł, natomiast wartość dofinansowania z UE osiągnęła kwotę 15,8 mld zł.²⁹

W strukturze zrealizowanych przedsięwzięć i projektów, pod względem wartości dofinansowania z UE, dominowały projekty realizowane w ramach programów RPO WL i POIŚ, które stanowiły odpowiednio 32% i 27% dofinansowania wszystkich projektów zrealizowanych w województwie lubelskim. Na kolejnych miejscach pod względem udziału w finansowaniu rozwoju regionu zajmowały PORPW - 18% i POKL - 16%. Pełne zestawienie wykorzystania funduszy PS w latach 2007-2013 zawiera Tabela 12 oraz Wykres 21

Tabela 10 Zestawienie wykorzystania Funduszy Europejskich wg. programów w ramach perspektywy finansowej 2007-2013 na terenie województwa lubelskiego

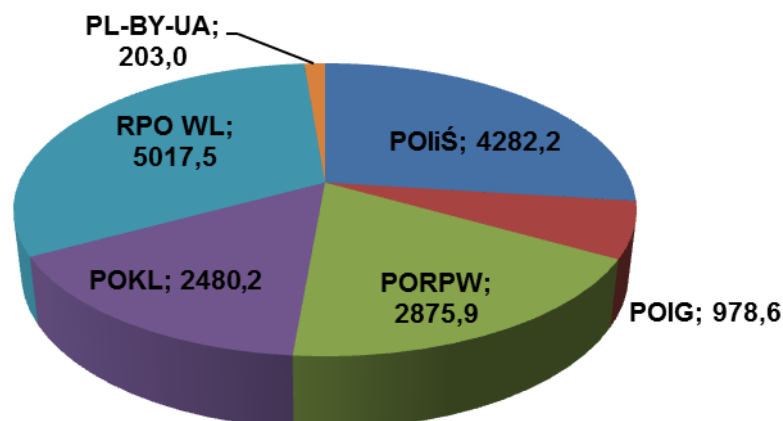
Nazwa Programu	Liczba zrealizowanych projektów	Wartość całkowita zrealizowanych projektów (mln PLN)	Wartość dofinansowania z UE ³⁰ (mln PLN)	Udział dofinansowania projektów poszczególnych programów w programach ogółem (%)
POIŚ	200	6970,2	4282,2	27%
POIG	499	1926,1	978,6	6%
PORPW	88	4177,1	2875,9	18%
POKL	3622	2942,6	2480,2	16%
RPO WL	3128	8992,0	5017,5	32%
PL-BY-UA	38	227,0	203,0	1%
Razem	7 575	25 235,0	15 837,4	100%

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 31.12.2018 r.

²⁹ XII Raport Stan Wdrażania Programów Operacyjnych w Województwie Lubelskim (stan na 30.06.2017 r.).

³⁰ UE – wartość dofinansowania ze środków europejskich.

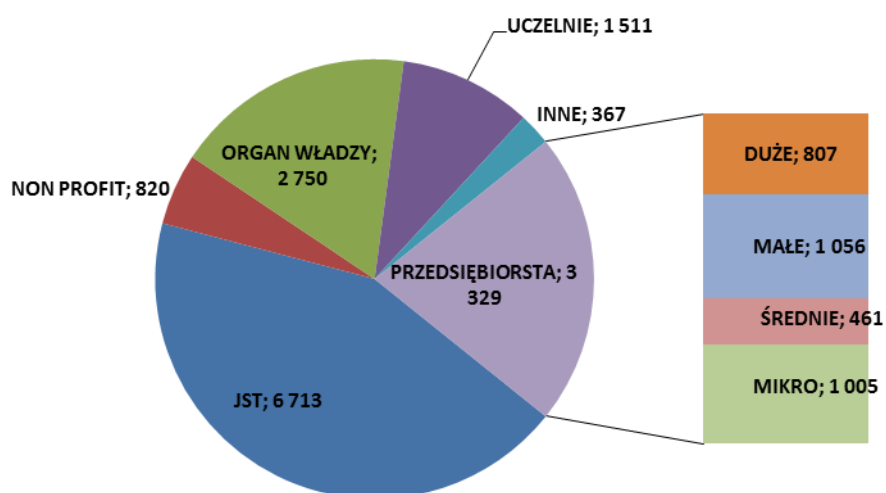
Wykres 21. Wartość dofinansowania z UE w ramach perspektywy finansowej 2007-2013 w podziale na poszczególne programy (w mln PLN)

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 31.12.2018 r.

Największymi beneficjentami pozyskanych środków w ramach perspektywy finansowej 2007 – 2013 były jednostki samorządu terytorialnego (JST), które uzyskały wsparcie w kwocie ponad 6,7 mld zł, co stanowi 43% wartości dofinansowania w ramach analizowanych Programów Operacyjnych. Obok JST, do głównych beneficjentów programów należały przedsiębiorstwa oraz organy władzy i administracji rządowej (Wykres 20).

Wykres 22. Wartość uzyskanego dofinansowanie z UE w ramach perspektywy finansowej 2007-2013 wg formy prawnej beneficjentów (w mln PLN)

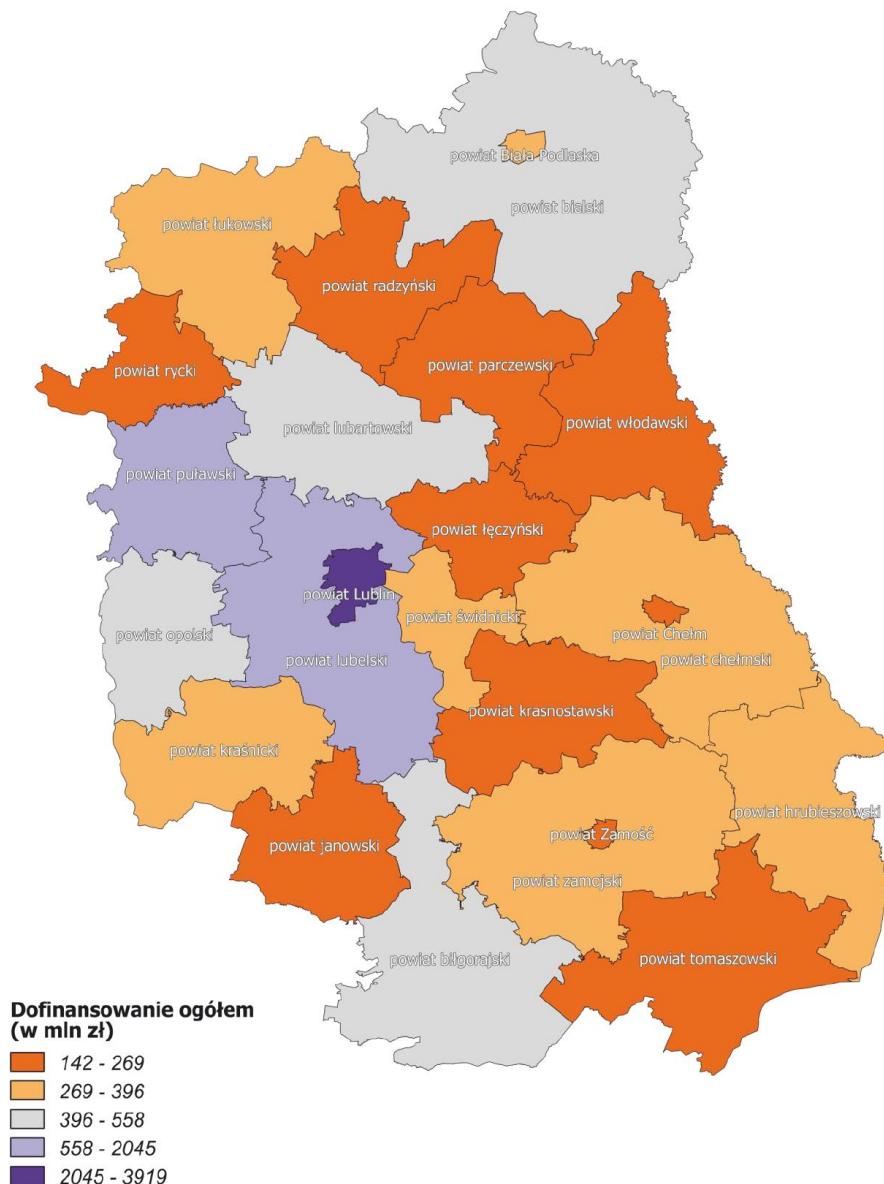

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 31.12.2018 r.

W ujęciu terytorialnym, największy udział zrealizowanych projekt odnotowano na terenie miasta Lublina oraz powiatów: lubelskiego i puławskiego (Ryc.). Sytuacja ta w znacznej mierze wynika z koncentracji w tych ośrodkach podmiotów i instytucji pełniących ponadlokalne funkcje gospodarcze i badawczo-rozwojowe, a także z realizacji na terenie

tych jednostek dużych inwestycji infrastrukturalnych finansowanych z programów krajowych (np. drogi krajowe, inwestycje w rozwój uczelni).

Ryc. 26 Wartość dofinansowania ogółem projektów z programów UE w ramach perspektywy finansowej 2007-2013 zrealizowanych na terenie powiatów województwa lubelskiego (w okresie 01.01.2007 – 31.12.2018) w mln zł

Źródło: Oprac. własne DPR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 30.06.2017r.

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 31.12.2018 r.

W ramach *Wspólnej Polityki Rolnej* łączna kwota dofinansowania ze środków UE, która trafiła do województwa lubelskiego wynosi, ok. 12,2 mld zł. W strukturze dofinansowania ze środków UE dominują płatności bezpośrednie w wysokości 6,4 mld zł oraz dofinansowanie z *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich* w kwocie 5,1 mld zł, a także 64,6 mln zł w ramach Programu Operacyjnego „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich” (PO RYBY).

9.2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego 2007-2013

RPO WL 2007-2013 jest najważniejszym dokumentem szczebla regionalnego służącym realizacji *Strategii* przy wykorzystaniu środków z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. RPO WL jest dokumentem operacyjnym, określającym zasady oraz główne kierunki i cele wykorzystania środków na wsparcie rozwoju regionu. Na realizację RPO WL na lata 2007-2013 Województwo Lubelskie otrzymało 1 192,84 mln Euro. Cel główny programu regionalnego wynika bezpośrednio z celu nadrzędnego *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006-2020*. Ze względu na przyjętą zasadę finansowania programu operacyjnego wyłącznie z jednego funduszu, RPO WL był narzędziem realizacji tych obszarów określonych w *Strategii*, które mogły być wspierane przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego.

W ramach perspektywy finansowej 2007-2013 z RPOWL, zrealizowano 3 128 projektów o łącznej wartości prawie 9,0 mld zł i wartości dofinansowania z UE na poziomie ponad 5 mld zł. W ramach RPO WL najwięcej projektów zrealizowanych zostało na terenie miasta Lublin (979), a następnie na terenie powiatów: lubelskiego (222), puławskiego (169), bialskiego (168) oraz łukowskiego (148). Zestawienie zrealizowanych projektów wg powiatów zawarto w Tabeli 11, zaś w układzie gmin na Ryc. 5.

Tabela 11 Liczba zrealizowanych projektów, wartość całkowita i wartość dofinansowania projektów w ramach RPO WL 2007-2013 (wg powiatów)

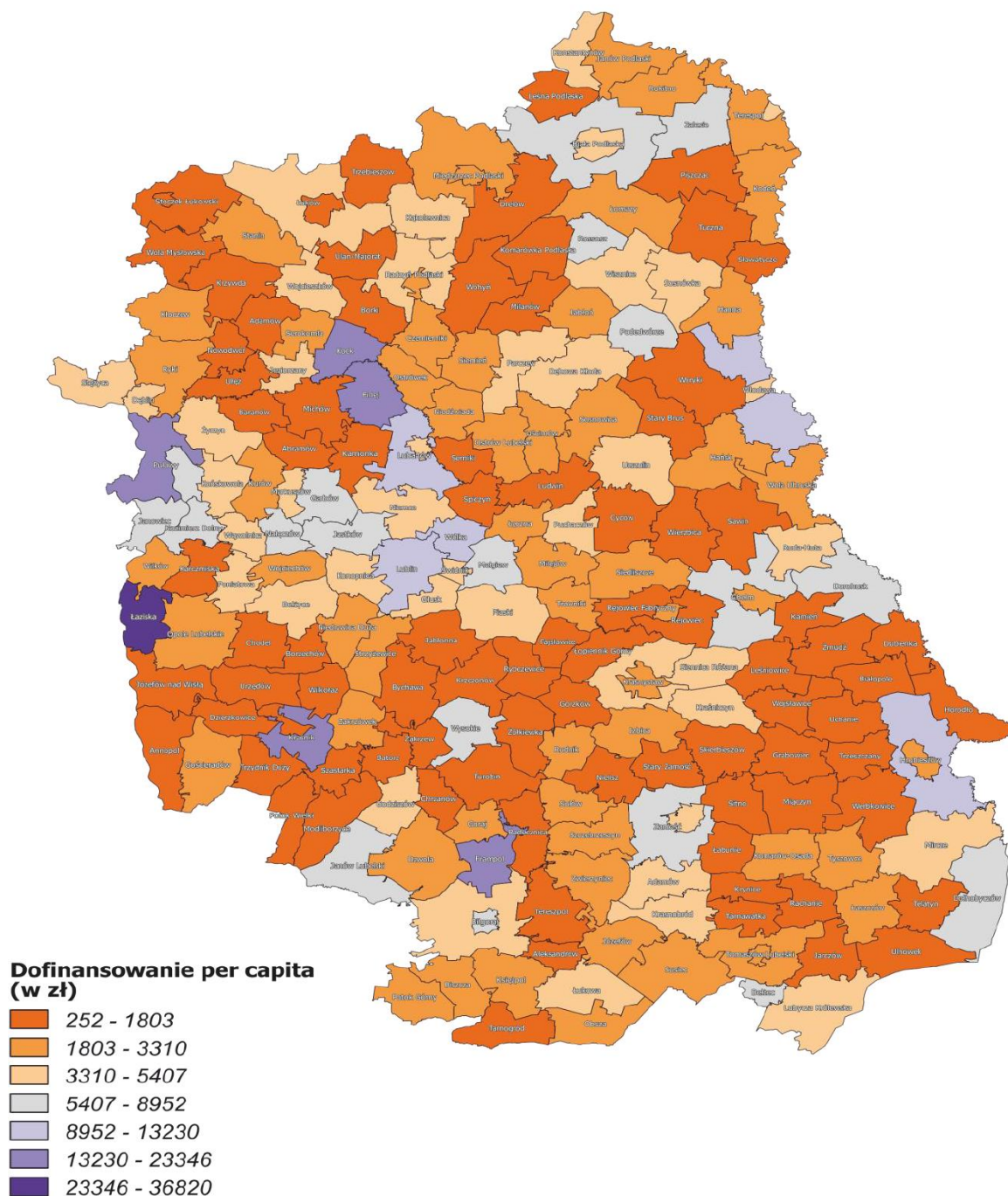
Nazwa Powiatu	Liczba zrealizowanych projektów	Wartość całkowita zrealizowanych projektów (mln PLN)	Wartość dofinansowania UE (mln PLN)	Wartość dofinansowania per capita (PLN)
Miasto Biała Podlaska	78	234,4	134,2	2 342
Miasto Chełm	78	116,7	65,8	1 033
Miasto Lublin	979	2423,9	1298,9	3 815
Miasto Zamość	103	234,3	136,6	2 113
bialski	168	417,6	225,1	2 003
biłgorajski	118	386,7	259,5	2 538
chełmski	78	177,8	101,6	1 284
hrubieszowski	52	147,7	102,8	1 577
janowski	56	190,2	124,6	2 674
krasnostawski	88	224,2	133,4	2 055

kraśnicki	102	236,5	140,3	1 446
lubartowski	141	349,9	193,2	2 163
lubelski	222	788,2	403,8	2 652
łęczyński	62	159,8	87,9	1 531
lukowski	148	291,6	166,1	1 533
opolski	71	139,2	82,4	1 360
parczewski	63	138,9	85,0	2 399
puławski	169	607,0	319,4	2 784
radzyński	58	176,1	125,5	2 092
rycki	96	231,6	120,4	2 112
świdnicki	136	518,4	238,4	3 289
tomaszowski	121	276,8	159,8	1 878
włodawski	83	260,5	153,1	3 918
zamojski	111	264,0	159,7	1 480
Ogółem³¹	3991	8992,0	5017,6	2 352

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 31.12.2018 r.

³¹ Kategoria „ogółem”, zawiera sumę wartości projektów zrealizowanych na terenie wszystkich powiatów za wyjątkiem kategorii „puste”, obejmującą projekty realizowane na terenie całego województwa.

Ryc. 5 Wartość dofinansowania na 1 mieszkańca projektów zrealizowanych z programów UE w ramach RPO w na terenie gmin województwa lubelskiego w okresie (01.01.2007 – 31.12.2018) w zł

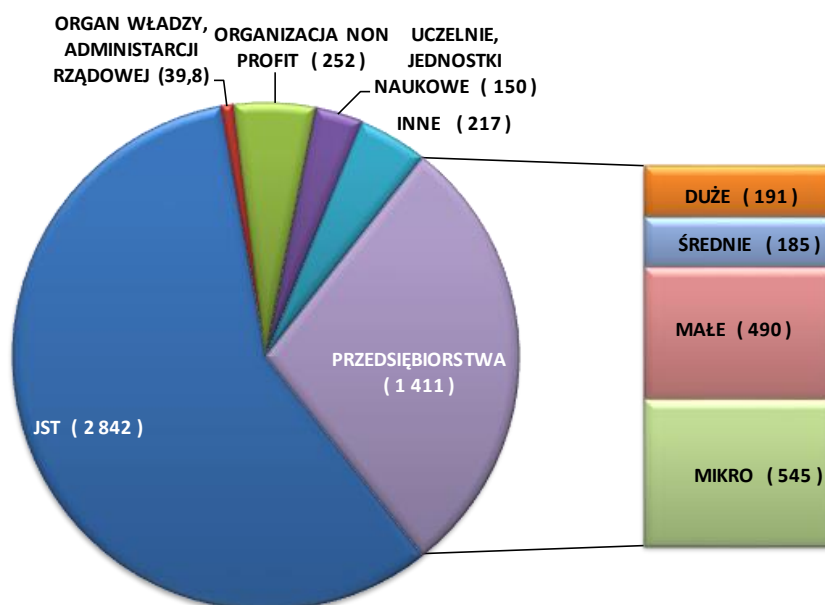
Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na dzień 3.12.2018 r.

Pod względem wartości wydatkowanych środków w ramach RPO WL najwięcej funduszy zostało wykorzystanych w mieście Lublin, gdzie całkowita wartość dofinansowania wyniosła 1,2 mld zł, zaś w dalszej kolejności w powiatach: lubelskim - 403,8 mln zł, puławskim - 319,4 mln zł, biłgorajskim – 259,5 mln zł, świdnickim – 238,4 mln zł, bialskim – 225,1 mln zł.

Najwyższą wartość dofinansowania dla zrealizowanych projektów w przeliczeniu na 1 mieszkańca zanotowano w powiecie włodawskim, gdzie wartość dofinansowania w przeliczeniu na 1 mieszkańca wyniosła 3,9 tys. zł, w mieście Lublin - 3,8 tys. zł oraz w powiatach: świdnickim 3,3 tys. zł, puławskim 2,8 tys. zł, janowskim i lubelskim po 2,7 tys. zł.

Największą wartość dofinansowania w ramach RPO uzyskały jednostki samorządu terytorialnego (JST) - 2,9 mld zł, co stanowiło 58% środków wykorzystanych w ramach tego Programu, natomiast 29% środków, tj. 1,4 mld zł, pozyskały przedsiębiorstwa, w szczególności mikro i małe, co w znacznej mierze wynika z przyjętych w PPO priorytetów wsparcia. Organizacje non profit pozyskały 252 mln zł zaraz po nich znajdowały się inne formy prawne, które pozyskały 217 mln zł dofinansowania ze środków UE oraz uczelnie i jednostki naukowe – 150 mln zł (Wykres 23).

Wykres 23. Wartość dofinansowania UE w ramach RPO WL 2007-2013 wg formy prawnej beneficjentów (mln PLN)

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie danych z KSI SIMIK, wg stanu na 31.12.2018 r.

Projekty, które otrzymały dofinansowanie z RPO WL, realizowano na terenie 212 gmin województwa lubelskiego, co stanowiło 99,5% wszystkich gmin. Tylko 1 gmina (Wola Mysłowska) nie uzyskała tej pomocy. Największe środki finansowe w ramach RPOWL zostały alokowane na terenie miast na prawach powiatu: Lublina (1 299 mln zł), Zamościa (137 mln zł) i Białej Podlaskiej (134 mln zł), a także Świdnika (123 mln zł) oraz Wólki (114 mln zł).

Największe dofinansowanie na 1 mieszkańca było na terenie gminy Wólka, w której ta wartość wyniosła 9 714 zł. Następne w kolejności pod tym względem były gmina wiejska

Włodawa i gmina wiejska Puławy, w których wartość dofinansowania na 1 mieszkańca wynosiła odpowiednio 9 714 i 7 966 zł. Średnie dofinansowanie na 1 mieszkańca w gminach, które korzystały z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego, wyniosło 2 357 zł.

9.3. Stan wykorzystania funduszy UE w ramach perspektywy finansowej 2014-2020

Według dostępnych danych na koniec I półrocza 2019 roku, z programów Polityki Spójności w ramach perspektywy finansowej 2014-2020 w województwie lubelskim realizowanych jest 4.010 projektów, których wartość ogółem wynosi 21,9 mld zł, zaś wartość dofinansowania UE osiągnęła kwotę 14,4 mld zł. Wartość dofinansowania UE w przeliczeniu na 1 mieszkańca wynosi natomiast 6,8 tys. zł.

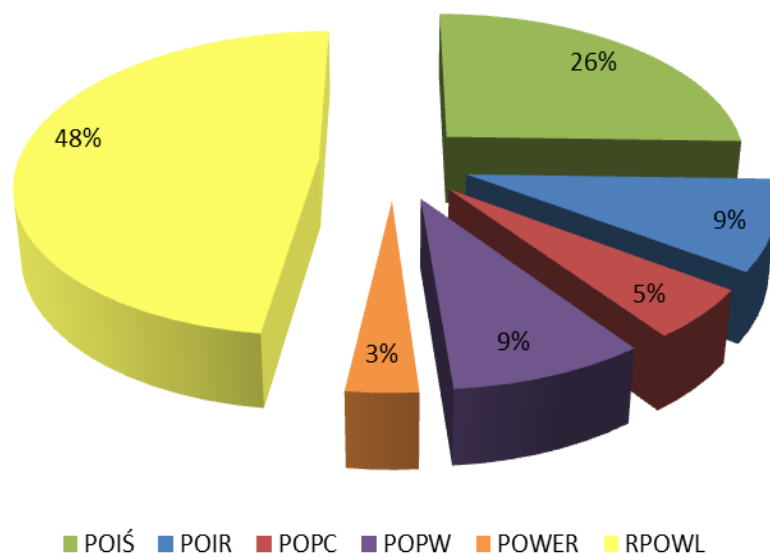
Tabela 12 Liczba projektów, wartość ogółem i dofinansowania w województwie lubelskim wg programów Polityki Spójności 2014-2020

Program Operacyjny	Liczba projektów	Wartość całkowita (PLN)	Wartość dofinansowania (PLN)	Wartość dofinansowania z UE (PLN)	Wartość dofinansowania UE per capita (PLN)	Udział poszczególnych programów w Polityki Spójności (%)
POIŚ	117	6 234 041 428,46	4 092 778 884,29	3 655 744 669,18	1 726,35	25,46%
POIR	265	2 312 770 064,94	1 358 924 179,11	1 352 107 418,20	638,50	9,42%
POPC	28	1 117 596 645,94	747 541 414,91	745 429 933,15	352,01	5,19%
POPW	211	1 770 835 728,06	1 288 400 513,77	1 253 035 653,04	591,72	8,73%
POWER	255	521 718 904,39	512 940 306,20	461 739 492,64	218,05	3,22%
RPOWL	3 134	9 915 802 822,38	7 196 717 009,54	6 888 787 884,38	3 253,08	47,98%
suma	4 010	21 872 765 594,18	15 197 302 307,81	14 356 845 050,58	6 779,71	100,00%

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL, 2019r.

W strukturze realizowanych przedsięwzięć i projektów, pod względem liczbowym zdecydowanie dominuje RPOWL z liczbą 3.134 podpisanych umów, co stanowi 78% wszystkich projektów realizowanych do tej pory w województwie lubelskim w ramach Polityki spójności 2014-2020. Pod względem wartościowym największy udział projektów zanotowano z programów RPOWL i POIŚ, a udział dofinansowania UE z tych programów stanowi odpowiednio 48% i 25% programów ogółem.

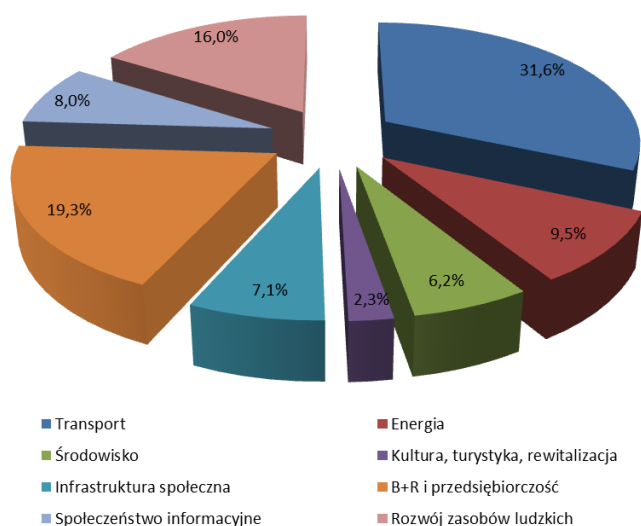
Wykres 24. Udział wartości dofinansowania UE projektów z poszczególnych programów operacyjnych w wartości dofinansowania UE Polityki Spójności 2014-2020 (%).

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL, 2019r.

Struktura projektów realizowanych w województwie lubelskim w ramach Polityki Spójności w podziale na obszary tematyczne pokazuje przeważający udział dofinansowania UE projektów realizowanych w ramach dziedziny Transportu (32%). Również wysoki udział odnotowano w obszarze B+R i przedsiębiorczość (19%) oraz w obszarze Rozwój zasobów ludzkich (16%)

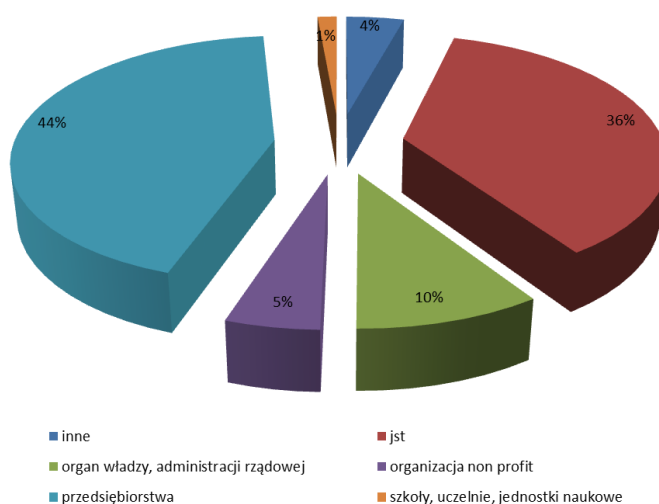
Wykres 25. Wartość dofinansowania UE projektów Polityki Spójności 2014-2020 w województwie lubelskim w podziale na obszary tematyczne.

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie danych SL2014

W strukturze beneficjentów realizujących projekty z Polityki Spójności 2014-2020 największy udział w wartości pozyskanego dofinansowania UE mają przedsiębiorstwa i jednostki samorządu terytorialnego (odpowiednio 44% i 36% wartości dofinansowania w ramach analizowanych Programów Operacyjnych). Zdecydowanie niższy udział odnotowano w grupach: organ władzy, administracji rządowej (10%), organizacja non profit (5%), inne (4%), oraz uczelnie i jednostki naukowe (1%).

Wykres 26. Wartość dofinansowania UE projektów Polityki Spójności 2014-2020 w województwie lubelskim wg formy prawnej beneficjentów.

Źródło: Opracowanie własne DSiR UMWL na podstawie danych SL2014

W ramach Wspólnej Polityki Rolnej, do której zaliczane są płatności bezpośrednie jako instrument wsparcia dochodów rolników w Unii Europejskiej, polscy rolnicy zostali objęci uproszczonym systemem dopłat. Wsparcie finansowe udzielane jest proporcjonalnie do powierzchni upraw i posiadanych zwierząt.

Budżet przeznaczony na realizację *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020* wynosi ok 13,6 mld euro, w tym środki UE (EFRROW) szacuje się na ok. 8,7 mld euro, natomiast środki publiczne na 4,9 mld euro. Należy zwrócić również uwagę, że w ramach wydatków EFRROW finansowane są także zobowiązania z lat 2004-2006 oraz zobowiązania z lat 2007-2013.

Do 30 czerwca 2019 r. w województwie lubelskim w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 podpisano 329 tys. umów lub wydano decyzji a ich łączna wartości stanowi 2,6 mld zł. Udział województwa lubelskiego wynosi 9,2% i lokuje region na 4 pozycji.

W województwie lubelskim wydano 869 tys. decyzji przyznających płatności bezpośrednie na kwotę 7,5 mld zł, co plasuje region na 2 miejscu pod względem ilościowym i na 3 miejscu pod względem wartości.

Według stanu na I półrocze 2019 roku, w ramach funduszy UE z perspektywy finansowej 2014-2020 do beneficjentów z województwa lubelskiego trafi łącznie 24,5 mld zł, z czego 14,4 mld zł w ramach Polityki Spójności oraz 10,1 mld zł w ramach Wspólnej Polityki Rolnej (2,6 mld zł z PROW i 7,5 mld zł płatności bezpośrednich).

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 to jeden z 16 Regionalnych Programów Operacyjnych, będący podstawowym dokumentem implementacyjnym dla *Strategii*. Celem programu jest podniesienie konkurencyjności regionu w oparciu o wewnętrzne potencjały, sprzyjające zwiększeniu spójności społecznej i terytorialnej. Regionalny Program dla Województwa Lubelskiego finansowany jest z dwóch źródeł: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Europejskiego Funduszu Społecznego. Wsparcie otrzymają kluczowe dla rozwoju województwa lubelskiego obszary: przedsiębiorczość, badania i innowacje, energetyka odnawialna, środowisko, rynek pracy, edukacja, pomoc społeczna, transport, kultura, ochrona zdrowia.

W RPO WL 2014-2020 w ramach naborów konkursowych uwzględnia się zastosowanie kryteriów wyboru związanych z:

- miejscem realizacji projektu na obszarze gmin objętych obszarami strategicznej interwencji (OSI) zapisanymi w *Strategii*. Dotyczy to m.in. działań w zakresie: terenów inwestycyjnych, OZE, transportu (drogowy, kolejowy oraz niskoemisyjny), gospodarki odpadami oraz wodno – ściekowej, dziedzictw kulturowego i naturalnego oraz turystyki przyrodniczej. W ramach tego kryterium przyznawane są projektom dodatkowe punkty.
- trafnością realizacji projektów uwzględniających inteligentne specjalizacje zapisane w Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Lubelskiego, która jest uszczegółowieniem *Strategii* w części poświęconej rozwojowi badań i innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji.

Od uruchomienia Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego 2014-2020 do 30 czerwca 2019 roku, według danych z systemu SL 2014, w województwie lubelskim podpisano z beneficjentami 3.134 umowy o dofinansowanie projektów o całkowitej wartości 9,9 mld zł, a wartości dofinansowania 7,2 mld zł, w tym 6,9 mld zł dofinansowania UE.

Projekty o najwyższej wartości ogółem realizowane są na terenie powiatu Lublin (1,6 mld zł) i na terenie kilku powiatów (1,2 mld zł), a w dalszej kolejności w powiatach: lubelskim (675 mln zł), puławskim (557 mln zł) i lubartowskim (525 mln zł).

Pod względem wartości dofinansowania UE kolejność przedstawia się podobnie. Dominują projekty realizowane na terenie kilku powiatów oraz w powiecie Lublin (po 1 mld zł), a na kolejnych pozycjach znalazły się powiaty: lubelski (483 mln zł), lubartowski (372 mln zł) i puławski (332 mln zł).

Pod względem ilościowym zdecydowanie najwięcej projektów realizowanych jest na terenie powiatu Lublin (490) oraz wśród projektów realizowanych na terenie kilku powiatów (410). Kolejne miejsca zajmują powiaty: lubelski (317), bialski i puławski (po 224), lubartowski (217) oraz świdnicki (220). Umowy o dofinansowanie projektów z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego 2014-2020 zostały już podpisane we wszystkich powiatach regionu.

9.4. Wpływ polityki spójności na ważniejsze wskaźniki makroekonomiczne w regionie

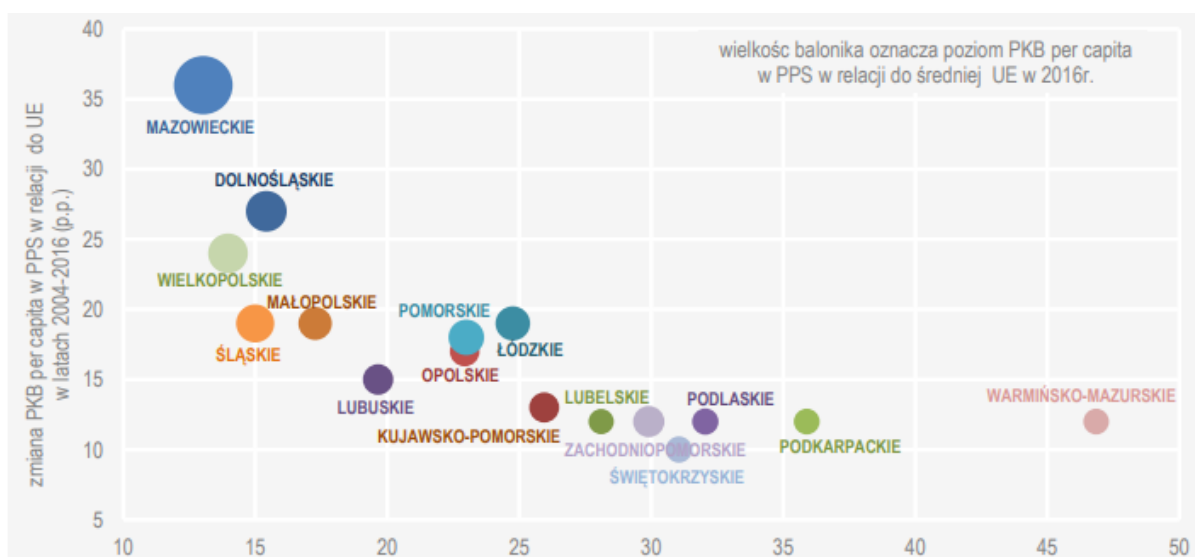
Dotychczasowy wpływ polityki spójności na rozwój społeczno-gospodarczy województwa lubelskiego i Polski jest jednoznacznie pozytywny. Fundusze europejskie w istotnym stopniu oddziaływały na wzrost gospodarczy, aktywność inwestycyjną i rynek pracy, a także na wewnętrzną i zewnętrzną równowagę gospodarki. Dzięki tym środkom następowało przyspieszenie wzrostu PKB, w efekcie czego w dużo mniejszym stopniu odczuwalne były skutki globalnego kryzysu finansowego. Wykorzystanie środków UE przyspieszyło także proces konwergencji gospodarki do krajów UE.

Pozytywne oddziaływanie polityki spójności na rozwój gospodarczy województwa lubelskiego przejawiało się przede wszystkim we wzroście poziomu PKB w cenach bieżących i wpłynęło pozytywnie na zmniejszenie dystansu dzielącego region od średniego poziomu PKB per capita w Polsce. Na dynamikę PKB per capita w województwie lubelskim kluczowy wpływ miały trzy zmienne: zmiany wydajności pracy, zmiany odsetka zatrudnionych oraz dynamika aktywności zawodowej ludności.

Biorąc pod uwagę środki w ramach polityki spójności przypadające na jednego mieszkańca oraz w relacji do PKB, łącznie w latach 2004-2017 w województwie lubelskim wyniosły one odpowiednio 10 028 zł i 2,7% PKB. Były to wartości wyższe od średnich w kraju (odpowiednio 9 934 zł na mieszkańca i 1,9% PKB), (Wykres 33 i 34).

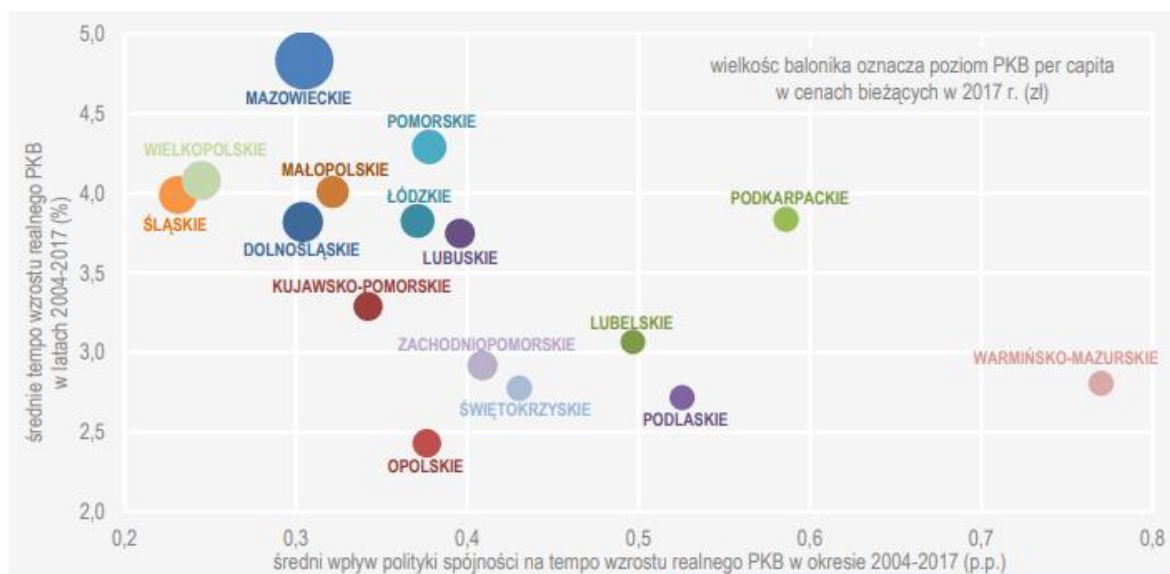
W 2016 r. PKB per capita (w PPS) w województwie lubelskim wynosił 47% średniej UE-28. W okresie 2004-2016 dystans pomiędzy lubelskim a UE-28 mierzony PKB na mieszkańca (w PPS) zmalał o 12 p.p., z czego ponad 28,1% (3,4 p.p.) było efektem realizacji polityki spójności. Zatem dzięki m.in. funduszom unijnym dystans w poziomie rozwoju gospodarczego dzielącego lubelskie od średniej UE-28 zmniejszył się w sposób dostrzegalny.

Wykres 27. Wpływ polityki spójności na poziom PKB per capita (w PPS) w relacji do UE-28 w latach 2004-2017

Źródło: Wpływ polityki spójności na rozwój społeczno-gospodarczy Polski i regionów w latach 2004-2017, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2018 r.

Wykres 28. Wpływ polityki spójności na tempo wzrostu realnego PKB w województwach w latach 2004-2017

Źródło: Wpływ polityki spójności na rozwój społeczno-gospodarczy Polski i regionów w latach 2004-2017, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa, 2018 r

Tempo procesu konwergencji zależy głównie od tempa wzrostu gospodarczego regionu. W okresie 2004-2017 10 lubelskie rozwijało się w średnim tempie 3,1% (w cenach stałych), z czego około 16,2% (0,5 p.p.) było efektem realizacji inwestycji współfinansowanych z funduszy unijnych. Finansowane środkami z UE nakłady infrastrukturalne oraz bezpośrednie wsparcie przedsiębiorstw przyczyniają się do znacznego ożywienia działalności inwestycyjnej. Jest to wyraźnie widoczne w przypadku województwa lubelskiego. Szacuje się, że w 2016 r. stopa inwestycji (relacja nakładów brutto na środki trwałe do PKB) była o 5,4 p.p. wyższa niż w scenariuszu zakładającym brak środków unijnych.

Inwestycje finansowane funduszami unijnymi stanowią znaczącą część inwestycji publicznych w województwie lubelskim – w 2016 r. ich udział wynosił aż 53,3% ogółu inwestycji publicznych w tym regionie (przy średniej dla kraju wynoszącej 43,2%).

Zdolność gospodarki regionu do rozwoju jest także determinowana m.in. przez relację pomiędzy środkami przeznaczanymi na spożycie i akumulację, której najbardziej istotnym komponentem są nakłady brutto na środki trwałe (NBnŚT). Wskaźnik ten od momentu akcesji do UE w woj. lubelskim wzrósł ponad trzykrotnie. Do tak znacznego ożywienia działalności inwestycyjnej w dużej mierze przyczyniły się finansowane środkami z UE nakłady infrastrukturalne oraz bezpośrednie wsparcie przedsiębiorstw.

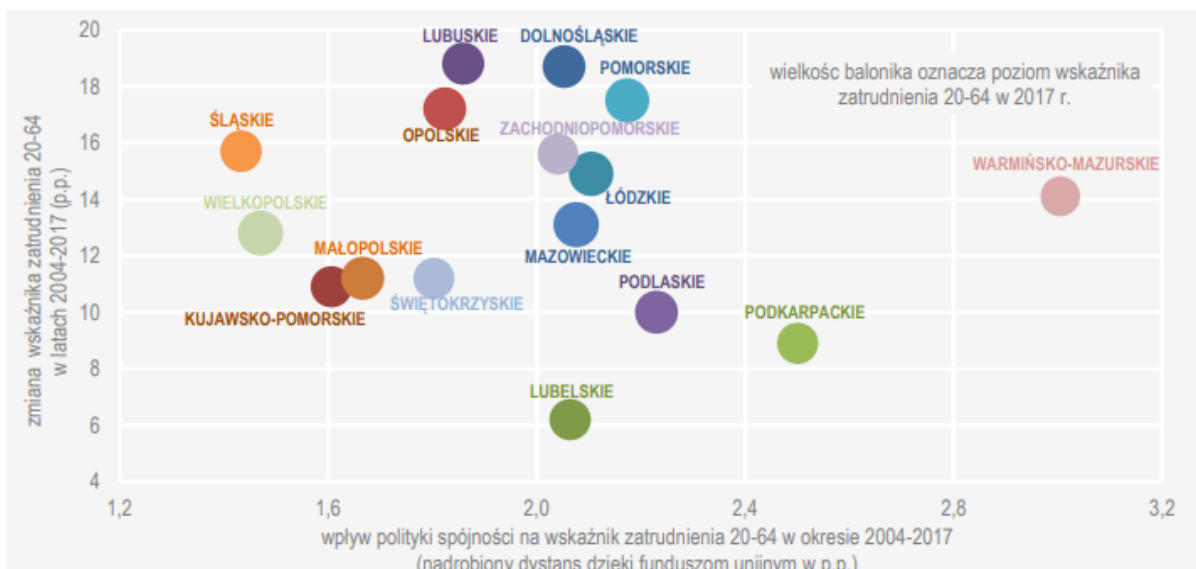
Wykorzystanie funduszy unijnych pozytywnie wpłynęło również na wskaźnik zatrudnienia w województwie lubelskim, poprzez tworzenie nowych miejsc pracy, poprawę kwalifikacji pracowników i ich lepszą adaptację do zmieniających się warunków na rynku pracy. Oprócz wpływu na ogólny poziom zatrudnienia, realizacja polityki spójności powoduje jednocześnie zmiany w jego strukturze sektorowej. Oddziaływanie funduszy UE na rynek pracy następowało w większym stopniu poprzez kanał popytowy zwiększając znaczenie sektora przemysłowego oraz budownictwa, a także sektora usługowego i równocześnie ograniczając udział rolnictwa w strukturze zatrudnienia.

W roku poprzedzającym wejście do UE (2003 r.) województwo lubelskie

charakteryzowało się wskaźnikiem zatrudnienia osób w wieku 20-64 wynoszącym 62%, natomiast w 2017 r. wartość tego wskaźnika wynosiła już 68,2%. Blisko 1/3 (2,1 p.p.) odnotowanego w tym okresie wzrostu była efektem oddziaływania funduszy unijnych.

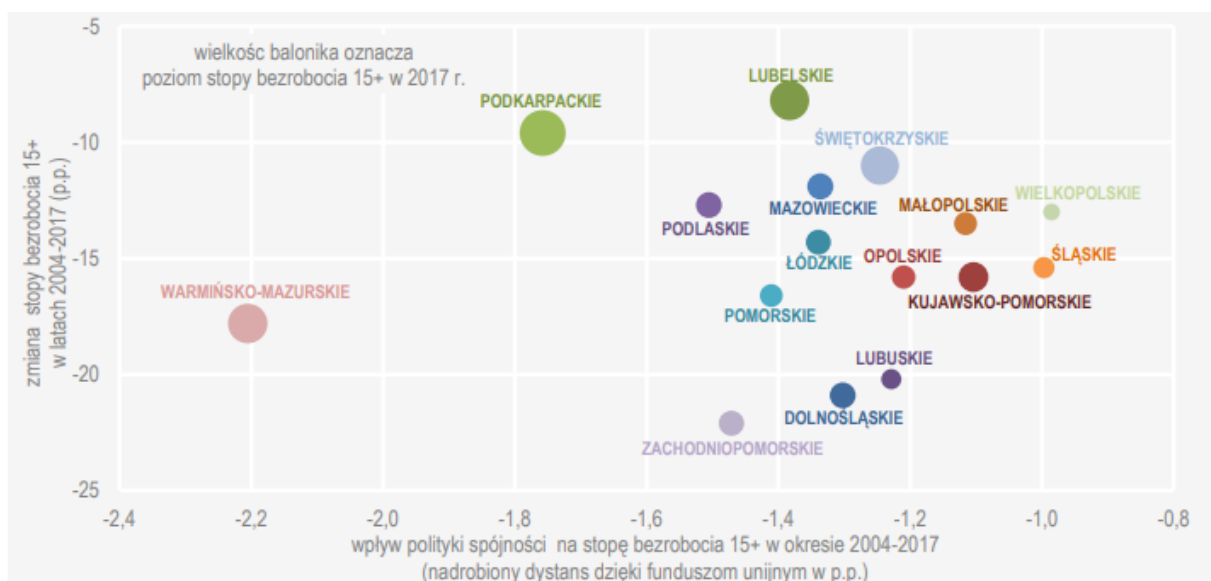
Pozytywny wpływ funduszy unijnych jest również widoczny w zmniejszaniu stopy bezrobocia. Stopa bezrobocia osób w wieku 15+ w województwie lubelskim w roku poprzedzającym wejście do UE (2003 r.) wynosiła 15,4%, a w 2017 r. tylko 7,2%. W dużej mierze do ograniczenia stopy bezrobocia przyczyniły się fundusze unijne – szacuje się, że efektem realizacji inwestycji współfinansowanych w ramach polityki spójności było obniżenie analizowanego wskaźnika o 1,4 p.p.

Wykres 29. Wpływ polityki spójności na wskaźnik zatrudnienia 20-64 w województwach w latach 2004-2017

Źródło: Wpływ polityki spójności na rozwój społeczno-gospodarczy Polski i regionów w latach 2004-2017, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa, 2018 r.

Wykres 30. Wpływ polityki spójności na stopę bezrobocia 15+ w województwach w latach 2004-2017

Źródło: Wpływ polityki spójności na rozwój społeczno-gospodarczy Polski i regionów w latach 2004-2017, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa, 2018 r.

Warto dodać, że procesy zachodzące na rynku pracy w wysokim stopniu determinują poziom i dynamikę rozwoju społecznego regionu. Poprawa sytuacji w zakresie popytu na siłę roboczą ogranicza szereg negatywnych konsekwencji związanych z długookresowym bezrobociem bądź biernością zawodową, takich jak: ubóstwo, patologie społeczne, apatia, poczucie zrezygnowania i bezradności, co z kolei przyczynia się do poprawy nastrojów społecznych w danym kraju/regionie i zwiększa jego atrakcyjność inwestycyjną. Większy stopień wykorzystania potencjału siły roboczej na danym obszarze zwiększa wolumen dóbr i usług wytwarzanych na jego terytorium, a tym samym jego realne bogactwo. Stąd też za istotny należy uznać wkład, jaki w poprawę sytuacji na rynku pracy ma polityka spójności.

Należy zaznaczyć, iż część inwestycji publicznych (m.in. budowa obiektów sportowych) nie niesie za sobą bezpośrednio efektów podażowych mających relatywnie proste przełożenie na rozwój gospodarczy (co można zauważyć m.in. w przypadku budowy autostrad). Z drugiej jednak strony, nie można jednoznacznie wykluczyć ich pozytywnego oddziaływania na gospodarkę, które jest uskuteczniane poprzez inny kanał niż popytowy. Warto mieć na uwadze chociażby wkład w poprawę jakości życia i tym samym optymalizację warunków inwestycyjnych na objętych wsparciem obszarach.

10. Przedsięwzięcia priorytetowe dla realizacji celów Strategii

Przyjęty systemem wdrażania *Strategii* wskazuje iż „realizacja *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020* zależna jest nie tylko od odpowiedzialnego za jej przygotowanie Zarządu Województwa Lubelskiego, ale również od działań partnerów społeczno-gospodarczych funkcjonujących w regionie, jak i poza nim”.³² Zarząd Województwa Lubelskiego dla wzmocnienia skuteczności interwencji podejmowanej w ramach realizacji celów *Strategii* podjął działania na rzecz operacjonalizacji projektowej tego dokumentu. Głównymi działaniami w tym zakresie były:

- Przedsięwzięcia priorytetowe wyłonione w wyniku naboru
- Kontrakt Terytorialny Województwa Lubelskiego

10.1 Przedsięwzięcia priorytetowe wyłonione w wyniku naboru:

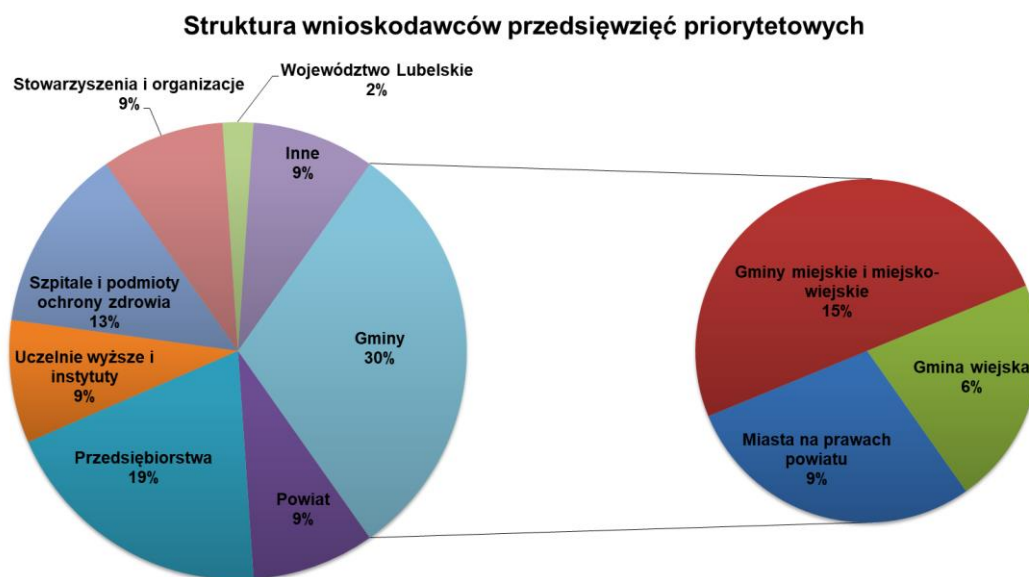
Zgodnie z przyjętym przez Zarząd Województwa Lubelskiego systemem, w otwartym naborze wyłoniona została lista przedsięwzięć priorytetowych³³, zawierająca 66 propozycji zgłoszonych przez różne regionalne podmioty i instytucje.

Na 66 przedsięwzięć wyłonionych w procedurze naboru składa się 220 projektów. W wyniku przeprowadzonego procesu monitorowania stwierdzono, że 78 projektów jest w trakcie realizacji (co stanowi 35% wszystkich projektów), 13 projektów już zrealizowano, a z 27 projektów zrezygnowano z realizacji. W przypadku 40 projektów podmiot odpowiedzialny za realizację nie przekazał informacji o stanie realizacji. Natomiast 5 projektów to projekty, które min. zostały odrzucone na etapie oceny wniosku o dofinansowanie lub zmieniła się struktura organizacyjna wnioskodawcy. Planowanych do realizacji jest 57 projektów co stanowi 25% wszystkich projektów. Przedsięwzięcia ujęte na liście zostały zgłoszone przez 46 różnych podmiotów, których strukturę przedstawia Wykres 31.

³² *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, s. 88.

³³ Przedsięwzięcie priorytetowe to zespół działań planowanych do realizacji o charakterze prorozwojowym (mających na celu zapewnienie długotrwałych korzyści rozwojowych dla regionu i tym samym posiadających istotny wpływ na poziom osiągania celów SRWL) oraz stanowiących potencjał do stworzenia konkretnego projektu lub grupy projektów na etapie wdrażania (w ramach konkretnych mechanizmów finansowania).

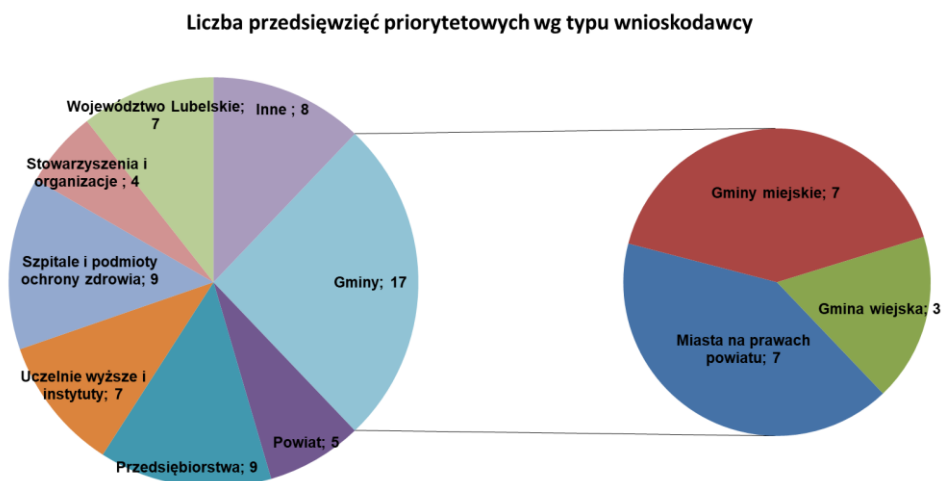
Wykres 31. Struktura wnioskodawców przedsięwzięć priorytetowych wyłonionych w procedurze naboru

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

Największą grupę wnioskodawców stanowią Jednostki Samorządu Terytorialnego, które złożyły 17 przedsięwzięć (Wykres 32).

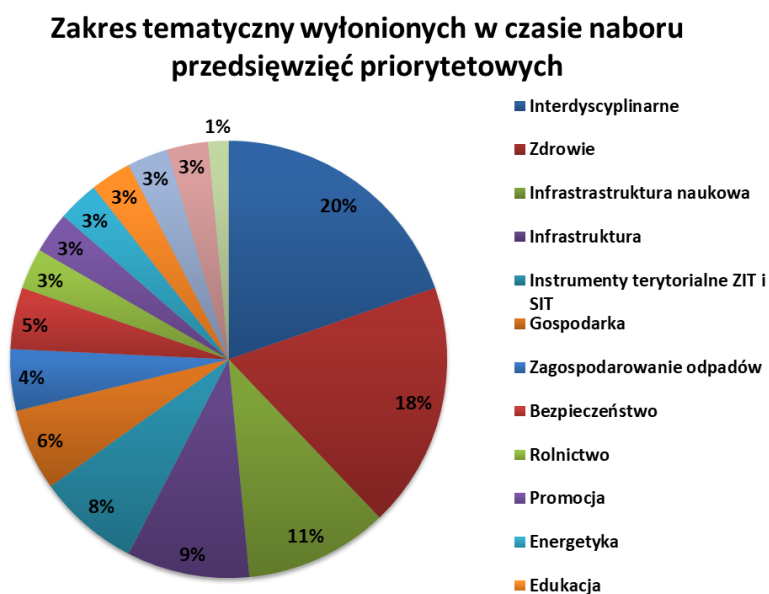
Wykres 32. Liczba przedsięwzięć priorytetowych wg typu wnioskodawcy

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

Spośród 66 wyłonionych w wyniku naboru przedsięwzięć najwięcej (20%) ma charakter interdyscyplinarny. Strukturę tematyczną przedsięwzięć priorytetowych przedstawiono na poniższym wykresie (Wykres 33).

Wykres 33. Zakres tematyczny wyłonionych w czasie naboru przedsięwzięć priorytetowych

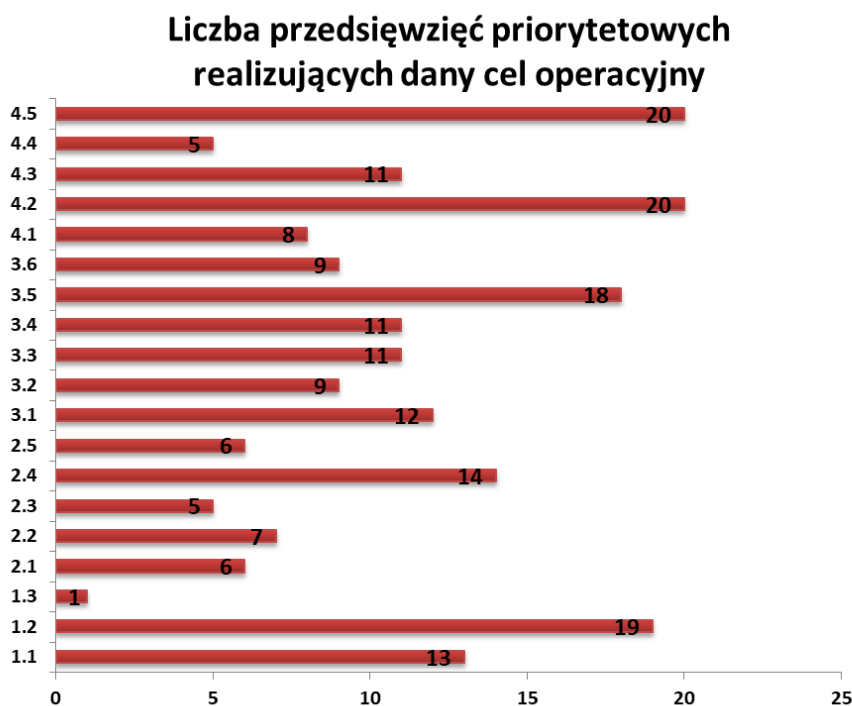
Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

Głównym kryterium wyboru był wynik oceny strategicznej pod względem możliwego wpływu na rozwój regionu oraz zgodności z celami strategicznymi i operacyjnymi *Strategii*. Wyniki analizy w tym zakresie zawarto w Macierzy 1, który przedstawia matrycę relacji zgodności między wyłonionymi przedsięwzięciami priorytetowymi oraz celami *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*.

Spośród wszystkich 66 przedsięwzięć, aż 39 można określić jako posiadające szeroki zakres tematyczny, czyli realizujące cele operacyjne przynajmniej z dwóch różnych celów strategicznych.

Wszystkie wybrane przedsięwzięcia wpisują się w cele strategiczne (Wykres 32). Natomiast do celów operacyjnych przypisana jest zróżnicowana liczba przedsięwzięć. Wyłonione przedsięwzięcia priorytetowe (w liczbie 20) wpisują się najczęściej w cel operacyjny 4.2. *Wspieranie włączenia społecznego oraz 4.5. Racjonalne i efektywne wykorzystywanie zasobów przyrody dla potrzeb gospodarczych i rekreacyjnych, przy zachowaniu i ochronie walorów środowiska przyrodniczego*. Przedsięwzięcia są także istotnym narzędziem realizacji celu 1.2. *Wspieranie ponadlokalnych funkcji miast* oraz 3.5 *Wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw oraz celu*.

Wykres 34. Liczba przedsięwzięć priorytetowych wpisujących się w dany cel operacyjny

Źródło: Opracowanie własne DSiR 2019 r.

* Cele Strategii:

- 1.1. Rozwijanie funkcji metropolitalnych Lublina
- 1.2. Wspieranie ponadlokalnych funkcji miast
- 1.3. Poprawa skomunikowania Lublina z obszarami metropolitalnymi Polski i zagranicy
- 2.1. Poprawa warunków dla wzrostu konkurencyjności i towarowości gospodarstw
- 2.2. Rozwój przetwórstwa rolnospożywczego
- 2.3. Wzmocnienie doradztwa rolniczego oraz promowanie i wspieranie inicjatyw współpracy rolników i mieszkańców wsi
- 2.4. Wspieranie przedsiębiorczości na wsi i tworzenia pozarolniczych miejsc pracy na obszarach wiejskich
- 2.5. Wyposażanie obszarów wiejskich w infrastrukturę transportową, komunalną, energetyczną
- 3.1. Wspieranie najbardziej perspektywicznych kierunków badań i komercjalizacji ich wyników regionu

- 3.2. Wspieranie kierunków kształcenia na poziomie wyższym szczególnie istotnych dla przyszłego rynku pracy regionu oraz mających unikatowe znaczenie w skali ponadregionalnej
- 3.3. Stworzenie systemu naukowego, eksperckiego i wdrożeniowego wsparcia na rzecz rozwoju wybranych sektorów gospodarki
- 3.4. Rozwijanie systemu kształcenia dostosowanego do specyfiki regionu
- 3.5. Wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw
- 3.6. Rozwój społeczeństwa informacyjnego
- 4.1. Poprawa wewnętrznego skomunikowania regionu
- 4.2. Wspieranie włączenia społecznego
- 4.3. Wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi i współpracy wewnątrzregionalnej
- 4.4. Przelamywanie niekorzystnych efektów przygranicznego położenia regionu
- 4.5. Racjonalne i efektywne wykorzystywanie zasobów przyrody dla potrzeb gospodarczych i rekreacyjnych, przy zachowaniu i ochronie walorów środowiska przyrodniczego

Wykres 35. Liczba przedsięwzięć priorytetowych wpisujących się w dany cel operacyjny

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

* Cele strategiczne:

1. Wzmacnianie urbanizacji regionu
2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich
3. Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowanie technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu
4. Funkcjonalna, przestrzenna społeczna i kulturowa integracja regionu

Największa liczba przedsięwzięć priorytetowych (49) wpisuje się w zakres interwencji przewidziany w 4 celu strategicznym, tj. *Funkcjonalna, przestrzenna społeczna i kulturowa*

integracja regionu, co stanowi 74 % wszystkich przedsięwzięć wyłonionych w wyniku naboru.

Przedsięwzięciem, które wpisuje się w największą liczbę celów operacyjnych, jest przedsięwzięcie pn. *Zintegrowany rozwój obszaru Doliny Zielawy poprzez realizację działań mających na celu wzrost konkurencyjności lokalnej gospodarki*. Obejmuje ono swoją tematyką aż 13 celów operacyjnych.

Strategia obok celów strategicznych i operacyjnych wskazuje siedem Obszarów Strategicznej Interwencji (OSI), stanowiących wyraz realizacji podejścia terytorialnego.

Macierz 2 przedstawia matrycę relacji zgodności między wyłonionymi przedsięwzięciami priorytetowymi, a Obszarami Strategicznej Interwencji.

10.2 Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubelskiego

Kontrakt Terytorialny dla Województwa Lubelskiego został zawarty pomiędzy Województwem Lubelskim, reprezentowanym przez Zarząd Województwa Lubelskiego i Ministrem Infrastruktury i Rozwoju w dniu 18 listopada 2014 r. W dniu 4 sierpnia 2015 r. został uzupełniony o Aneks nr 1, w którym uregulowane zostały wysokość, sposób i warunki dofinansowania RPO WL. Natomiast w dniu 30 maja 2017 r. został podpisany Aneks nr 2, którym wprowadzono m.in. nowe przedsięwzięcia w obszarze kultury i energetyki, a także zmieniono formułę załącznika 1b do KT oraz tryb i sposób jego uzgadniania.

Przewidywane szacunkowe zaangażowanie środków publicznych na działania w zakresie polityki rozwoju wskazane w KT	Środki z budżetu państwa wskazane w KT	Liczba przedsięwzięć w KT (ogółem, w podziale na obszary tematyczne)
26,3 mld zł	Ogółem: 350 714 467 PLN: - EFS: 172 313 119 PLN - rewitalizacja z EFRR: 107 476 314 PLN - inne z EFRR: 70 925 033 PLN Fundusz Pracy: 82,3 mln EUR	KT WLU obejmuje 47 przedsięwzięć: <ul style="list-style-type: none"> • B+R: 1; • Edukacja: 2; • Energetyka: 4; • ICT: 1; • Kultura: 6; • Inne: 1; • Sport: 1; • Środowisko: 2; • Transport: 22; • Zdrowie: 7

Źródło: Informacja o realizacji Kontraktu Terytorialnego w 2018 r., Ministerstwo Rozwoju Warszawa 2019, s.33

Przy uzgadnianiu wyżej wymienionego Aneksu w obszarze kultury zaktualizowano 3 przedsięwzięcia znajdujące się już w KT oraz dodano 5 następujących przedsięwzięć:

- *Rewitalizacja największego XVII-wiecznego barokowego kościoła oo. Franciszkanów w Polsce – Zamość*
- *Wschodniosłowiańskie dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny – renowacja, konserwacja i digitalizacja zabytkowych cerkwi, ich otoczenia i wyposażenia*
- *Rewitalizacja dziedzictwa kulturowego Krasnobrodu poprzez remont konserwatorski zespołu klasztornego i kościoła z fundacji królowej Marii Sobieskiej*
- *Muzeum 24. Pułku Ułanów w Kraśniku – rozwój infrastruktury dla kultury*
- *Rewitalizacja, modernizacja i adaptacja na cele kulturowe i turystyczne nieużytkowanych, zabytkowych budynków zespołu pałacowo-parkowego w Kozłowie (dwie oficyny, budynek stajni oraz częściowo budynek teatralni)"*

Natomiast w obszarze energetyki wprowadzono przedsięwzięcie *Rozwój klastrów energii*

w województwie lubelskim poprzez realizację projektów służących rozwojowi energetyki na poziomie lokalnym. W latach 2018 i 2019 w ramach tego przedsięwzięcia wpisane zostały 4 projekty pn.:

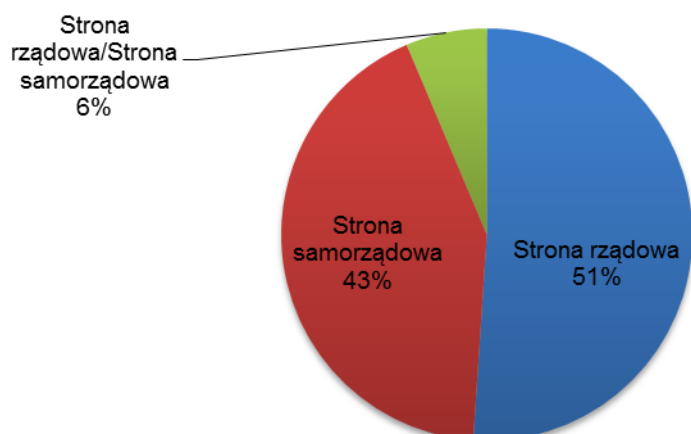
- Projekty realizowane w ramach Klastra Energii Dolina Zielawy
- Projekty realizowane w ramach Klastra Energii Południowe Podlasie
- Projekty realizowane w ramach Tomaszowskiego Klastra Energii
- Projekty realizowane w ramach Włodawskiego Zrównoważonej Energetyki i OZE

Ujęcie w KT wszystkich powyższych projektów zarówno z obszaru kultury jak i energetyki umożliwiło aplikowanie o środki z *Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020* oraz otrzymanie preferencji punktowych w ocenie projektów.

Liczba przedsięwzięć wpisanych do KT Województwa Lubelskiego wynosi 47, z czego 24 przedsięwzięcia znajdują się liście przedsięwzięć podstawowych oraz 23 znajdują się na liście przedsięwzięć warunkowych, których realizacja uzależniona jest między innymi od dostępności środków finansowych.

Strona rządowa odpowiedzialna jest za realizację 24 przedsięwzięć, składających się z 36 projektów z których w trakcie realizacji bądź zrealizowanych jest 63% projektów. Za realizację 3 przedsięwzięć odpowiedzialna jest strona rządowa i samorządowa (13 projektów). Strona samorządowa wskazana jest w przypadku 20 przedsięwzięć na które składa się 30 projektów. Połowa z nich została już zrealizowana bądź jest w fazie realizacji.

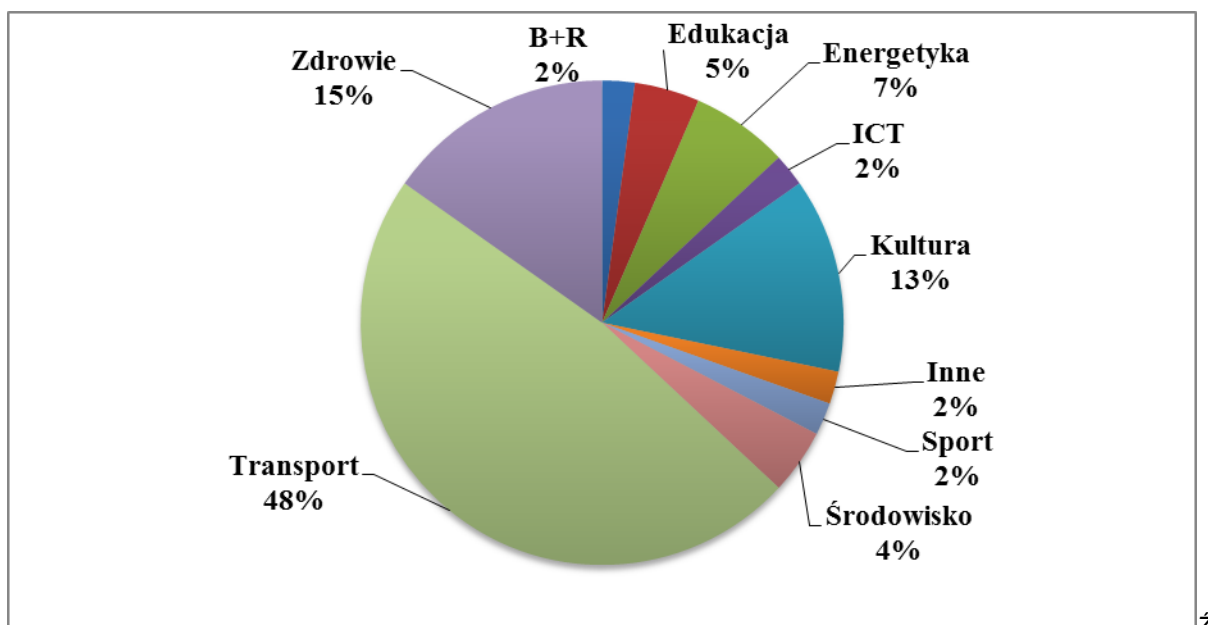
Wykres 36. Przedsięwzięcia wpisane do KT dla Województwa Lubelskiego – właściwości stron

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

Spośród wpisanych do KT przedsięwzięć dominują przedsięwzięcia z obszaru transportu – ok. 48%. W ramach tego obszaru przewidziano realizację przedsięwzięć zgodnych z *Dokumentem Implementacyjnym do Strategii Rozwoju Transportu, Programem Budowy Dróg Krajowych* oraz *Wieloletnim Programem Inwestycji Kolejowych*, jak również realizację inwestycji w zakresie dróg wojewódzkich zgodnych z opracowanym planem inwestycyjnym w ramach warunkowości ex- ante do RPO. Kolejną grupę stanowią przedsięwzięcia z obszaru zdrowia (ok. 15%) oraz kultury (ok. 13%). W ramach obszaru zdrowia przewidziano m.in. dostosowanie podmiotów leczniczych do wymaganych standardów postępowania medycznego, natomiast w obszarze kultury zakładano m.in. działania w zakresie ochrony zabytków. Przedsięwzięcia w podziale na obszary tematyczne przedstawiono na Wykresie 36.

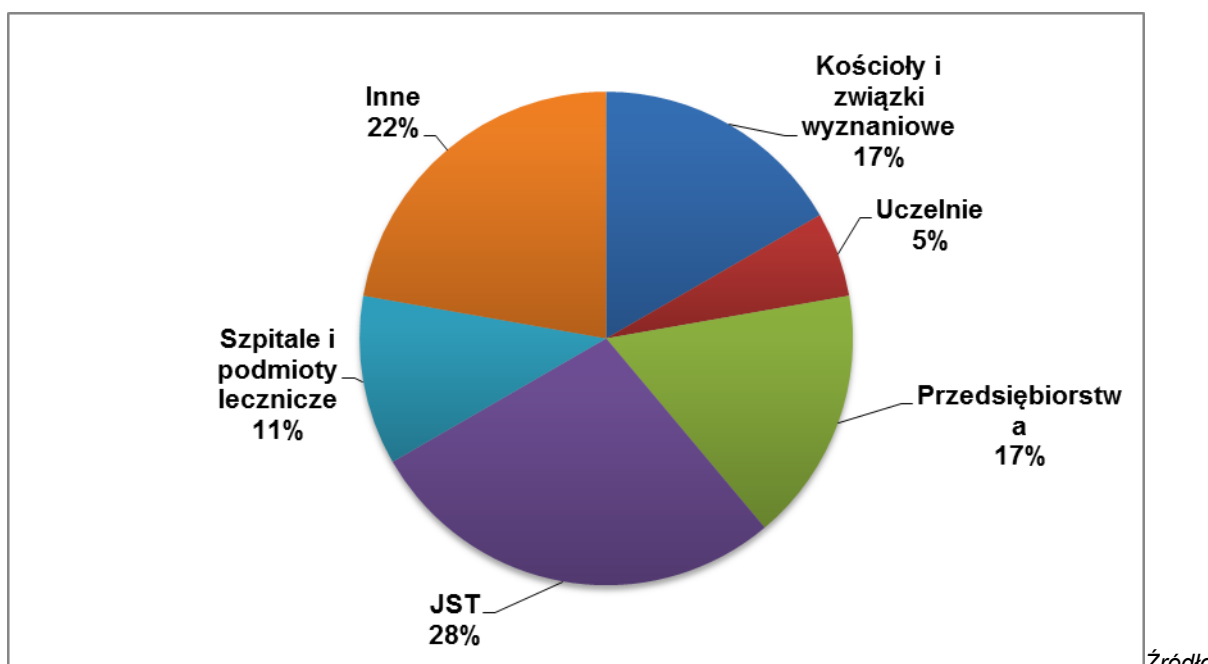
Wykres 37. Liczba przedsięwzięć w KT w podziale na obszary tematyczne

ródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

Wśród przedsięwzięć za których realizację odpowiedzialna jest strona samorządowa oraz strona rządowa i samorządowa największą grupę stanowią jednostki samorządu terytorialnego ok. 28% oraz podmioty zaliczane do grupy „inne”- 22% (Wykres 37). Do tej kategorii należą m.in. wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne oraz jednostki organizacyjne Miasta Lublin.

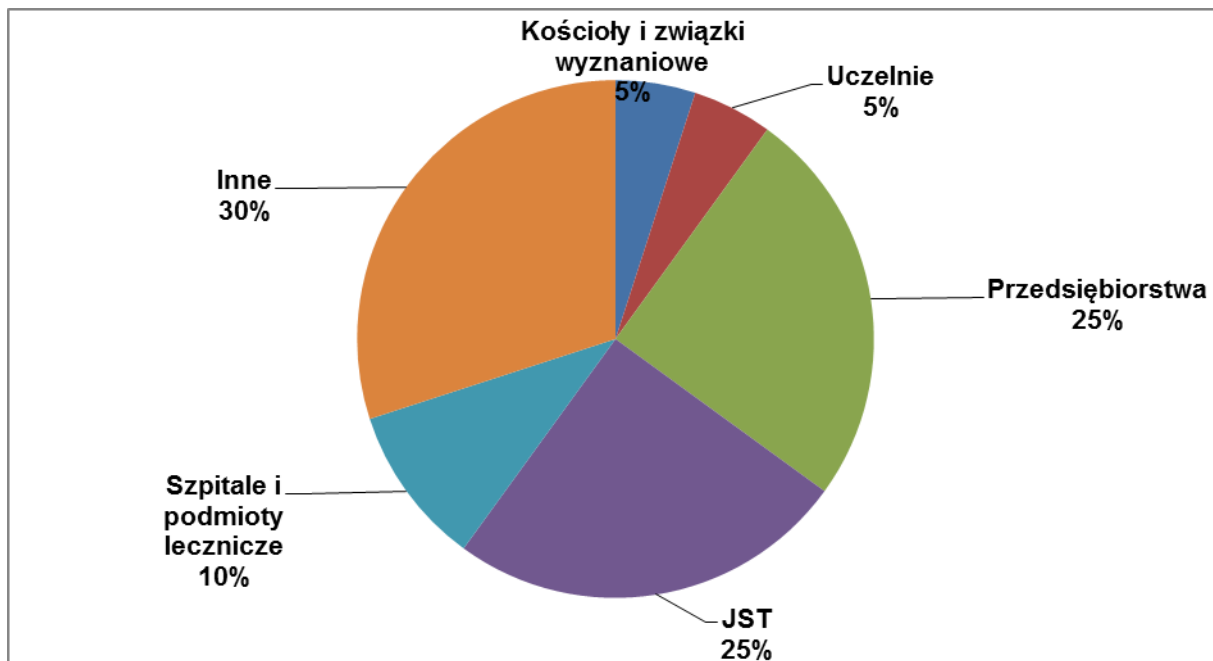
Wykres 38. Struktura podmiotów odpowiedzialnych za realizację przedsięwzięć/ projektów

: Opracowanie własne DSiR, 2019 r.

Wśród przedsięwzięć wpisanych do KT dla których jako stroną właściwą wskazano stroną samorządową oraz stroną rządową i samorządową, najczęściej przedsięwzięć należy do grupy: inne oraz JST i przedsiębiorstw.

Wykres 39. Liczba przedsięwzięć według typów podmiotów odpowiedzialnych za realizację przedsięwzięć

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

Analiza spójności przedsięwzięć kontraktowych z celami Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku) wskazuje, że największa liczba przedsięwzięć (21) jest spójna z celem operacyjnym 4.1. *Poprawa wewnętrznego skomunikowania regionu*. Nieco mniej przedsięwzięć realizuje cel operacyjny 1.3 *Poprawa skomunikowania Lublina z obszarami metropolitalnymi Polski i zagranicy* (16) oraz 1.1 *Rozwijanie funkcji metropolitalnych Lublina* (12).

W Kontrakcie Terytorialnym dla Województwa Lubelskiego³⁴ znajduje się dodatkowo 7 projektów z zakresu infrastruktury B+R mogących kwalifikować się do ewentualnego wsparcia ze środków Europejskiego Funduszy Rozwoju Regionalnego w ramach priorytetu inwestycyjnego 1a w RPO. Z pośród 6 projektów znajdujących się na liście 2 otrzymały dofinansowanie z Programu. W związku z przeprowadzeniem przez Zarząd Województwa Lubelskiego kolejnego naboru wniosków o dofinansowanie projektów w ramach *Działania 1.1 Regionalna infrastruktura badawczo-rozwojowa* trwa ocena wniosków.

³⁴ Załącznik nr 5b do KT *Informacja o projektach kwalifikujących się do wsparcia ze środków EFRR w ramach priorytetu inwestycyjnego 1a w RPO*.

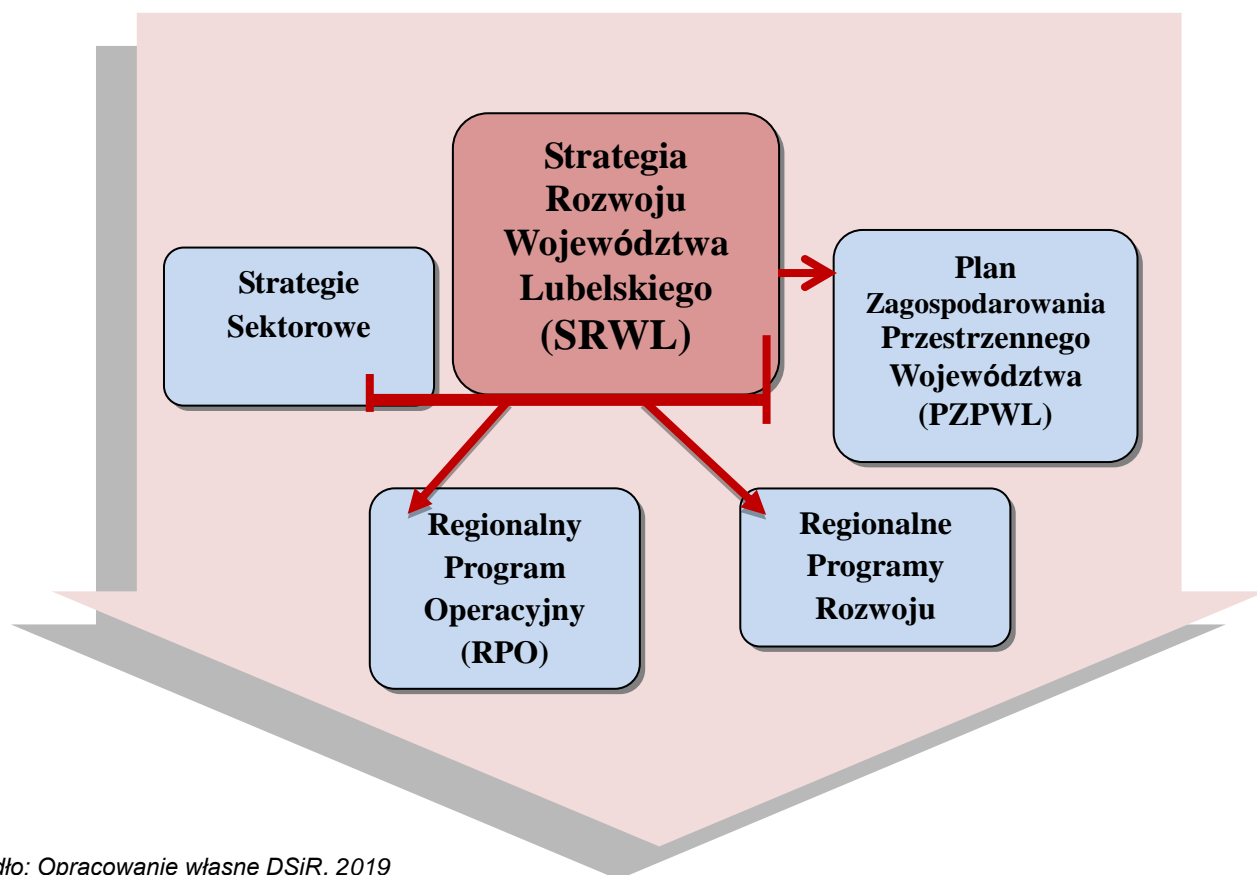
11. System regionalnych dokumentów strategicznych

Efektywne prowadzenie polityki rozwoju wymaga podejmowania działań zgodnie z celami i kierunkami działań wynikającymi z opracowanych i przyjętych wszystkich dokumentów programowych będących **częścią systemu programowania regionalnego** (Schemat 1).

Takie systemowe podejście w zakresie planowania strategicznego ma na celu:

- zapewnienie hierarchicznej spójności opracowywanych dokumentów strategicznych,
- wzmocnienia koordynacji i skuteczności współpracy w ramach UMWL i jednostek podległych,
- poprawę efektywności wydatkowania publicznych środków finansowych,
- poprawę synergii działań
- stworzenie systemu monitorowania procesów rozwojowych.

Schemat 1. Architektura regionalnych dokumentów strategicznych

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

Częścią systemu monitorowania procesów rozwojowych w regionie w szczegółowym wymiarze jest prowadzenie ocen i analiz na poziomie przyjętych programów tematycznych.

Zgodnie z systemem wdrażania zawartym w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* przyjęty został trzyszczeblowy podział dokumentów strategicznych:

1. Dokumenty strategiczne o charakterze średniookresowym

W ramach tej kategorii aktualnie obowiązują następujące dokumenty:

- Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.),

- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (dokument przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 30 października 2015 r. drodze uchwały Nr XI/162/2015) – zgodnie z zapisami dokumentu monitoring jego realizacji jest przeprowadzany co najmniej raz w czasie kadencji Sejmiku Województwa Lubelskiego.

2. Strategie sektorowe

Dokumenty tego rodzaju są komplementarne do Strategii, określają uwarunkowania, cele oraz kierunki rozwoju w danym obszarze społeczno-gospodarczym lub geograficznym, i stanowią uszczegółowienie celów Strategii.

W ramach tej kategorii aktualnie obowiązują następujące dokumenty:

- Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego do 2020 roku
- Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020
- Strategia Współpracy Transgranicznej Województwa Lubelskiego, Obwodu Lwowskiego, Obwodu Wołyńskiego i Obwodu Brzeskiego na lata 2014–2020

3. Regionalne sektorowe plany i programy rozwojowe

Są to dokumenty będące zasadniczym narzędziem realizacji Strategii, w których następuje uszczegółowienie działań niezbędnych dla realizacji celów Strategii, odnoszących się do przestrzeni, poszczególnych sektorów, dziedzin oraz konkretnych obszarów. W ramach tej kategorii aktualnie obowiązują 42 następujące dokumenty:

- Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015–2018
- Program Strategiczny Ochrony Zdrowia Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020
- Program profilaktyki chorób odstresowych na terenie województwa lubelskiego na lata 2017–2019
- Program profilaktyki wad postawy i zaburzeń rozwoju ruchu wśród uczniów w wieku 10-14 lat z terenu województwa lubelskiego na lata 2018–2020
- Program wykrywania zakażeń *Borrelia burgdorferi* wśród mieszkańców województwa lubelskiego ze szczególnym uwzględnieniem grup ryzyka jako profilaktyka boreliozy z Lyme na lata 201–2019
- Program profilaktyki nadwagi i otyłości wśród uczniów klas IV-VI szkół podstawowych z terenu województwa lubelskiego na lata 2017–2020
- Program profilaktyki wczesnego wykrywania zaburzeń słuchu, głosu i mowy wśród uczniów klas I szkół podstawowych z terenu województwa lubelskiego na lata 2018–2021
- Program prozdrowotny w zakresie zapobiegania chorobom kręgosłupa oraz fizjoprofilaktyki dotyczącej ergonomii pracy na lata 2017–2021 (kontynuacja programu realizowanego w latach 2012-2015) w 2018 roku.
- Program profilaktyki zakażeń pneumokokowych w oparciu o szczepienia przeciwko pneumokokom w województwie lubelskim w latach 2016-2021
- Program profilaktyki raka skóry dla mieszkańców województwa lubelskiego na lata 2018-2021 (kontynuacja programu realizowanego w latach 2014–2017)
- Program profilaktyki zaburzeń depresyjnych wśród młodzieży w wieku 16 - 18 lat z terenu województwa lubelskiego na lata 2020–2025

- Program profilaktyki zakażeń pneumokokowych w oparciu o szczepienia przeciwko pneumokokom w województwie lubelskim na lata 2020–2025
- Regionalny Program Ochrony Zdrowia Psychicznego dla województwa lubelskiego na lata 2018 –2022.
- Program wyrównywania szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu oraz pomocy w realizacji zadań na rzecz zatrudnienia osób niepełnosprawnych na lata 2014-2020
- Wojewódzki Program Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2017-2020
- Wojewódzki Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na lata 2017-2020
- Wojewódzki Program na Rzecz Osób Starszych na lata 2016-2020
- Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2017–2020
- Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubelskim na lata 2013-2020 (program został przekształcony w Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w województwie lubelskim do 2020 roku)
- Wojewódzki Program Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej w Województwie Lubelskim na lata 2014-2020
- Regionalny Program Pomocy Społecznej i Włączenia Społecznego na lata 2016-2020
- Wojewódzki program poszerzenia, zróżnicowania i unowocześniania pomocy i oparcia społecznego dla osób z zaburzeniami psychicznymi w zakresie pomocy i oparcia społecznego na lata 2018-2022.
- Program usuwania wyrobów zawierających azbest dla terenu województwa lubelskiego na lata 2016-2032 ochrony środowiska województwa lubelskiego na lata 2016-2019 z perspektywą do roku 2023
- Program ochrony środowiska województwa lubelskiego na lata 2016-2019 z perspektywą do roku 2023
- Plan gospodarki odpadami dla województwa lubelskiego 2022
- Program ochrony środowiska przed hałasem dla województwa lubelskiego dla terenów poza aglomeracjami, położonych wzdłuż odcinków dróg
- Program ochrony powietrza dla strefy lubelskiej ze względu na przekroczenia poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM10 z uwzględnieniem pyłu PM2,5
- Program ochrony powietrza dla strefy - aglomeracja lubelska ze względu na przekroczenia poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM10 z uwzględnieniem pyłu PM 2,5
- Program ochrony powietrza dla strefy - aglomeracja lubelska ze względu na przekroczenie poziomu docelowego benzo(a)pirenu
- Program ochrony powietrza dla strefy lubelskiej z wyłączeniem planu działań krótkoterminowych ze względu na przekroczenie poziomu docelowego benzo(a)pirenu
- Program Strategicznego Rozwoju Transportu Województwa Lubelskiego
- Planu rozwoju sieci dróg wojewódzkich Województwa Lubelskiego na lata 2012–2020
- Program rozwoju turystyki w województwie lubelskim do 2020 roku z perspektywą do 2030 r.
- Regionalny Plan Działań na rzecz Zatrudnienia na 2017 rok
- Regionalny Plan Działań na rzecz Zatrudnienia na 2018 rok

- Wykaz zawodów, za które może być dokonywana refundacja wynagrodzeń i składek na ubezpieczenia społeczne młodocianych pracowników zatrudnionych na podstawie umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego.
- Wykaz zawodów, za które może być dokonywana refundacja wynagrodzeń i składek na ubezpieczenia społeczne młodocianych pracowników zatrudnionych na podstawie umowy o pracę w celu przygotowania zawodowego
- Podział środków Funduszu Pracy dla samorządów powiatowych województwa lubelskiego na finansowanie działań realizowanych w ramach Krajowego Funduszu Szkoleniowego w 2018 roku. Uchwała Zarządu Województwa Lubelskiego Nr CCXXXVI/4646/2017 z dnia 12 grudnia 2017 r.
- Podział środków Funduszu Pracy dla samorządów powiatowych województwa lubelskiego na finansowanie działań realizowanych w ramach Krajowego Funduszu Szkoleniowego w 2019 roku.
- Program prac scaleniowych dla Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020
- Program Rozwoju Energetyki dla Województwa Lubelskiego
- Program Rozwoju Odnawialnych Źródeł Energii dla Województwa Lubelskiego

Ze względu na specyfikę i różne obszary tematyczne których dotyczą wyżej wymienione dokumenty, bezpośrednio odpowiedzialne jednostki i komórki organizacyjne Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w Lublinie prowadzą odrębne procesy monitoringu oraz oceny poziomu ich realizacji, w oparciu o ustalone i przyjęte zasady oraz oddzielny system wskaźników.

Wnioski i Rekomendacje

W wyniku dokonanej okresowej oceny procesów rozwojowych w okresie wdrażania *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)* rekomenduje się wykorzystanie ustaleń i wniosków z *Raportu* na rzecz wzmocnienia działań, zarówno w wymiarze operacyjnym jak i w decyzjach i działaniach systemowych oraz długofalowych.

1. W grupie działań operacyjnych dedykowanym poszczególnym celom wskazuje się w szczególności na potrzebę:
 - Wspierania rozwoju przedsiębiorczości, innowacyjności i konkurencyjności firm z województwa lubelskiego oraz wspieranie procesów współpracy i sieciowania przedsiębiorstw z sektora MŚP.
 - Wspieranie procesów rozwoju miast i miejskich obszarów funkcjonalnych, w tym w szczególności w zakresie:
 - Poprawy mechanizmów współpracy z instytucjami, organami administracji publicznej i zarządcami infrastruktury technicznej przy realizacji lokalnych polityk rozwoju.
 - Utworzenia instytucjonalnej formy wdrażania przedsięwzięć zintegrowanych (w formule stowarzyszenia miast subregionalnych z udziałem Samorządu Województwa Lubelskiego), służącej synchronizowaniu współpracy dla uzyskania efektu synergii, skutecznej realizacji zamierzeń rozwojowych oraz zwiększeniu efektywności wykorzystania środków pomocowych.
 - Rozszerzenia instrumentów finansowania działań rewitalizacyjnych, działań partnerskich i budowania platformy współpracy przedsiębiorców, działań obejmujących inwestycje celu publicznego o znaczeniu regionalnym, w tym wykupu gruntów pod ich lokalizację.
 - Wspomaganie w dalszym ciągu procesów zmian strukturalnych w rolnictwie w kierunku specjalizacji w najbardziej opłacalnych sektorach agrobiznesu, działań na rzecz np. scalania gruntów w celu powiększenia obszarów gospodarstw oraz pracach związanych z zagospodarowaniem poscaleniowym (np. budowa/przebudowa dróg lokalnych).
 - Wzmocnienia współpracy pomiędzy podmiotami na rzecz rozwoju nowych produktów i usług w oparciu o lokalne surowce rolne oraz wsparcie działalności gospodarczej w sektorze przetwórstwa rolno-spożywczego, w tym wspieranie sieci powiązań producentów rolnych i przedsiębiorstw przetwórstwa rolno-spożywczego, poprzez np. inicjatywy na rzecz powstawania i rozwoju grup producenckich.
 - Wspierania samorządów lokalnych w budowaniu i modernizacji sieci infrastruktury komunalnej na obszarach wiejskich.
 - Wzmocnienia współpracy placówek badawczych i rozwojowych oraz kulturalnych z silnymi ośrodkami w kraju i za granicą (tworzenie sieci współpracy). Wspierania placówek transferu technologii i ich sieciowych powiązań wewnątrz regionu, a także z otoczeniem krajowym i międzynarodowym. Wzmacniania roli funkcji instytucji otoczenia biznesu, w tym instytucji transferu technologii i innowacji.
 - Dalszej współpracy w zakresie lepszego zagospodarowania i uzbrojenia terenów inwestycyjnych i stref rozwoju przedsiębiorczości.

- Kontynuacji prac w zakresie zwiększania dostępności transportowej województwa poprzez budowę i modernizację sieci drogowej wszystkich kategorii oraz rozbudowę i modernizację sieci kolejowej. Rozwijania infrastruktury drogowej i modernizacja kluczowych dróg wojewódzkich mające na celu wzmocnienie powiązań wewnętrznych i rozwijanie na terenie województwa funkcji gospodarczych.
 - Kontynuacji działań oraz poszukiwanie źródeł wsparcia na rzecz rozwoju produkcji energii ze źródeł odnawialnych.
 - Wsparcia działań na rzecz zwiększenia liczby miejsc pracy, inwestowania w kapitał ludzki oraz zmniejszenia bezrobocia, a także tworzenia nowych, trwałych oraz wysoko opłacanych miejsc pracy, pozwalających na ograniczanie migracji, szczególnie kadr wykwalifikowanych.
 - Wzmocnienia udziału podmiotów oraz jednostek organizacyjnych z terenu województwa lubelskiego w procesach monitorowania *Strategii* poprzez systematyczne gromadzenie i przekazywanie informacji o podejmowanych działaniach zwłaszcza związanych z realizowanymi programami tematycznymi oraz ich włączenia ich w zintegrowany system monitorowania polityki rozwoju województwa lubelskiego.
2. Rekomenduje się także przegląd i weryfikację niektórych wskaźników do monitorowania realizacji *Strategii*, ze względu na:
- wprowadzone zmiany w statystyce publicznej oraz zaprzestanie generowania porównywalnych dotąd danych, m.in. w zakresie:
 - zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych – zmiany metodologiczne - od 2012 r. wartości wskaźnika zagrożenia ubóstwem w podziale na województwa nie są prezentowane ze względu na zmniejszającą się próbę (w kolejnych latach ma miejsce rezygnacja części gospodarstw domowych z udziału w badaniu) i w związku z tym występuje znaczny błąd standardowy,
 - udział gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem – zmiana metodologii: wskaźnik ten będzie mierzony w cyklu 3-letnim, więc z uwagi na fakt, że raport monitoringowy przygotowywany jest w cyklu 2-letnim zasadne jest wskazanie innego wskaźnika dostępnego w cyklu corocznym
 - średniego czasu dojazdu – brak ogólnodostępnych źródeł danych,
 - poziomu wzajemnego zaufania – brak ogólnodostępnych źródeł danych,
 - wysokie zaawansowanie wykonania części wskaźników.
3. Działania w kierunku ograniczenia negatywnych dla rozwoju regionu konsekwencji niekorzystnych zmian demograficznych obejmujących depopulację i starzenie się społeczeństwa. Z uwagi na to celowe jest przygotowanie dokumentu określającego kompleksową politykę regionu w zakresie działań odpowiadających za niekorzystne, pogłębiające się procesy demograficzne.
4. Istotnym ograniczeniem w oddaniu pełnego obrazu i poziomu rozwoju regionu oraz zachodzących procesów rozwojowych jest niedostosowany system dostępu do bieżących danych niezbędnych w pracy nad oceną aktualnej sytuacji. Obowiązujący w Unii Europejskiej system gromadzenia i opracowywania danych o rozwoju regionów (EUROSTAT) działa ze znaczącym opóźnieniem (ok. 2 lat)

w stosunku do bieżących potrzeb. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku danych przetwarzanych przez Główny Urząd Statystyczny i inne instytucje Centralne.

5. W okresie obowiązywania *Strategii* dokonane zostały zmiany systemowe w programowaniu na poziomie krajowym, w tym w szczególności:
 - przyjęcie *Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* (SOR) oraz *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030* (KSRR). Dokumenty te wyznaczają podstawowe zasady i cele strategiczne polityki regionalnej państwa;
 - a także zmiany istniejących uregulowań prawnych, a w szczególności zmian ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
6. W związku z przyjęciem przez Sejmik Województwa Lubelskiego uchwały Nr IV/96/2019 z dnia 11 marca br. trwają prace nad aktualizacją *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku)*. Jedną z przesłanek aktualizacji SRWL zidentyfikowanych na poziomie regionalnym są wyniki ewaluacji śródkresowej przeprowadzonej w 2018 r. Zgodnie z *Raportem końcowym z badania ewaluacyjnego Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)* obowiązujący system monitorowania spełnia swoją funkcję. Jednakże należałoby poddać weryfikacji część wskaźników, głównie ze względu na trudności z dostępem do danych. Szczegółowe wnioski i rekomendacje w tym zakresie zostały zawarte w ww. *Raporcie* i będą przedmiotem analizy w toczącym się obecnie procesie aktualizacji SRWL.
7. Niniejszy raport zawiera oceny oraz formułuje wnioski nie tylko dotyczące stanu realizacji obecnie obowiązującej *Strategii*, ale także pod kątem trwającego procesu aktualizacji *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, w wymiarze LUBELSKIE 2030, zwłaszcza w kontekście nowego podejścia do strategicznego planowania rozwoju, obejmującego zarówno zakres merytoryczny jak i organizacyjny, w tym przede wszystkim w odniesieniu do: części projekcyjnej (obejmującej wizję, cele, kierunki działań), struktury dokumentu *Strategii*, systemu monitorowania, mechanizmów wdrażania.

W części projekcyjnej *Strategii*:

- konieczność zmiany paradygmatu rozwoju, tzn. przejście z modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego na model zrównoważony terytorialnie, co skutkuje równoważeniem wsparcia rozwoju ośrodka wojewódzkiego, ośrodków subregionalnych, średnich i małych miast oraz obszarów wiejskich;
- planowanie rozwoju gospodarczego powinno opierać się na koncepcji budowania łańcuchów wartości;
- wizja, cele i kierunki działań powinny zostać zweryfikowane z uwzględnieniem:
 - uwarunkowań wynikających z polityki UE (5 nowych celów Polityki Spójności, Wieloletnie Ramy Finansowe)
 - uwarunkowań wynikających z krajowych dokumentów strategicznych (*Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030*)

- zmian w regulacjach prawnych (zmiany ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz prace nad zmianą przepisów w zakresie planowania i zagospodarowania przestrzennego);

W strukturze dokumentu *Strategii*:

- jednoznaczne powiązanie wymiaru terytorialnego z celami rozwoju,
- uzupełnienie dokumentu *Strategii* w zakresie struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa,
- ze względu na kompetencje samorządu województwa oraz innych podmiotów realizujących działania rozwojowe w regionie, rekomenduje się wyodrębnienie działań w obszarach wpływających na realizację priorytetów regionalnych

W systemie monitorowania:

- weryfikacja wskaźników monitoringowych jako konsekwencja nowoprzyjętych celów i kierunków rozwoju województwa.
- należy poddać weryfikacji część wskaźników, głównie ze względu na trudności z dostępem do danych (dotyczy przede wszystkim wskaźnika zagrożenia ubóstwem relatywnym po uwzględnieniu w dochodach transferów społecznych, udziału gospodarstw wielkopowierzchniowych w gospodarstwach ogółem, średniego czasu dojazdu oraz poziomu wzajemnego zaufania).

W mechanizmach wdrażania i organizacji współpracy:

- potrzeba aktywnej współpracy pomiędzy Rządem i Samorządem Województwa Lubelskiego, która zapewni spójność polityki regionu z polityką krajową;
- dostosowanie zakresu interwencji regionalnej do realnych możliwości i kompetencji samorządu województwa;
- poprawa mechanizmów współpracy z instytucjami, organami administracji publicznej i zarządcami infrastruktury technicznej przy realizacji lokalnych polityk rozwoju;
- utworzenie instytucjonalnej formy wdrażania przedsięwzięć zintegrowanych (w formule stowarzyszenia miast subregionalnych z udziałem Samorządu Województwa Lubelskiego), służącej synchronizowaniu współpracy dla uzyskania efektu synergii, skutecznej realizacji zamierzeń rozwojowych oraz zwiększeniu efektywności wykorzystania środków pomocowych;
- rozszerzenie instrumentów finansowania działań rewitalizacyjnych, działań partnerskich i budowania platformy współpracy przedsiębiorców, działań obejmujących inwestycje celu publicznego o znaczeniu regionalnym, w tym wykupu gruntów pod ich lokalizację;
- dla zwiększenia efektywności działań rozwojowych należy zapewnić aktywną i trwałą współpracę w ramach partnerstw ponadlokalnych (samorządy gminne, samorządy powiatowe, inni interesariusze), co sprzyjać będzie generowaniu projektów sieciowych i zintegrowanych;
- zapisy SRWL dotyczące celów rozwoju oraz ukierunkowania terytorialnego działań powinny bezpośrednio przekładać się na kierunki oraz sposób wydatkowania środków z RPO WL - zgodnie z zapisami nowego KSRR 2030, przy określaniu zakresu interwencji regionalnej niezbędne jest wskazanie realnych środków i mechanizmów wsparcia.

Załączniki

Załącznik nr 1. Metoda obliczania wskaźników dostępności komunikacyjnej określonych w Strategii

Dostępność w ruchu drogowym

1. Dostępność czasowa jednej miejscowości z innej miejscowości, to średni czas przejazdu samochodem osobowym w dobrych warunkach pogodowych, w dniu roboczym, poza godzinami szczytu, tj. w godz. 9.00-12.00, po trasie o najkrótszym czasie przejazdu samochodem osobowym pomiędzy tymi miejscowościami, obliczany przy przyjęciu założenia, że czas przejazdu z miejscowości A do miejscowości B równa się czasowi przejazdu z miejscowości B do miejscowości A, na podstawie odległości między siedzibami jednostek samorządu terytorialnego położonymi w tych miejscowościach, a w szczególności:
 - między siedzibami starostw powiatowych, w przypadku obliczania dostępności miejscowości położonych na terenie województwa lubelskiego ujmowanego, jako terytorialny system społeczny oraz
 - między siedzibą Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego a siedzibami odpowiednio: urzędów marszałkowskich województwa mazowieckiego, małopolskiego i podkarpackiego oraz siedzibą miasta na prawach powiatu Radom, w przypadku obliczania dostępności z Lublina, odpowiednio, Warszawy, Krakowa, Rzeszowa i Radomia.
2. Subregionalnymi węzłami transportowymi, inaczej ośrodkami subregionalnymi są miasta Lublin, Zamość, Biała Podlaska, Chełm oraz Puławy, a położone w nich siedziby starostw powiatowych są miejscami, w stosunku, do których obliczany jest czas przejazdu do tych miejscowości, jako ośrodków subregionalnych lub od których obliczany jest dojazd do Lublina.
3. Do obliczeń wskaźników dostępności czasowej przyjęto średnie prędkości w zależności od kategorii drogi określone w Tabeli 13.

Tabela 13. Przyjęta średnia prędkość w zależności od rodzaju drogi³⁵

Rodzaj drogi	Autostrada	Droga ekspresowa	Dwujezdniowa droga krajowa	Jednojezdniowa droga krajowa	Droga wojewódzka	Pozostałe drogi/miasto
Przyjęta średnia prędkość [km/godz.]	130	100	80	65	55	40
Przyjęta średnia prędkość [km/min]	2,167	1,667	1,333	1,083	0,917	0,667

Źródło: Opracowanie własne DSiR, 2019

4. Wskaźniki dostępności komunikacyjnej w ruchu drogowym monitorujące *Strategii* zostały obliczone na podstawie bazy danych obiektów topograficznych BDOT 10k (dla miast położonych w województwie lubelskim) oraz Google Maps (dla miast z innych województw od granicy z województwem lubelskim). Analizy wykonano

³⁵ Za prędkość średnią na autostradzie przyjęto prędkość określoną w pracy: Czynniki i ograniczenia rozwoju miast województwa pomorskiego - w świetle relacji przestrzennych i dostępności komunikacyjnej, (pr. zb. pod red. Roberta Guzika), Centrum Studiów Regionalnych UniRegio, Kraków 2011, s. 29. Za średnie prędkości na pozostałych kategoriach dróg przyjęto prędkości określone w opracowaniu: Guzik R., Zborowski A., Koloś A., Micek G., Gwóźdź K., Trzepacz P., Chaberko T., Kretowicz P., Ciechowski M., Dej M., Grad N., 2010, Dostępność komunikacyjna oraz delimitacja obszarów funkcjonalnych, w: Domański B., Noworól A., Małopolskie miasta - funkcje, potencjał i trendy rozwojowe, Małopolskie Obserwatorium Polityki Rozwoju, Kraków, s. 88-134, analogicznie jak w pracy Andrzeja Jakubowskiego, Dostępność transportowa i komunikacyjna w: Potencjał ekonomiczny miast województwa lubelskiego w latach 2000-2010, (pr. zb.), Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2011, str. 129.

w oprogramowaniu ArcGIS.

Dostępność w ruchu kolejowym

W przypadku połączeń kolejowych średni czas przejazdu, to obliczony na podstawie rozkładów jazdy PKP w okresie 2017/2018 zamieszczonych na stronie <http://rozklad-pkp.pl>, średni czas połączeń od godz. 0001 do godz. 2400, ze stacji Lublin Główny do danej miejscowości, tj. do stacji Warszawa Centralna, Kraków Główny, Rzeszów Główny oraz Radom. W dniu dokonania obliczeń, tj. 2017-11-16 jedynie z Lublina do Rzeszowa funkcjonowały połączenia bezpośrednie. Z Lublina do Warszawy Centralnej na 12 połączeń 7 to połączenia bezpośrednie. Lublina do Krakowa i Lublina do Radomia występowały jedynie połączenia z przesiadkami.

Załącznik nr 2. Metodologia obliczania wskaźnika poziomu wzajemnego zaufania

Przedmiot i kontekst badania

Obowiązek oszacowania wskaźnika *poziom wzajemnego zaufania* wynika z zapisów w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020*, przyjętej uchwałą Nr XXXIV/559/2013 w dniu 24 czerwca 2013 roku przez Sejmik Województwa, w której zawarte zostały merytoryczne podstawy procesu oceny poziomu realizacji *Strategii*.

W *Strategii* wskazano na umiejętność współpracy jako istotny czynnik aktywizacji społecznej, a w konsekwencji rozwoju gospodarczego. Warunkiem wstępnym podejmowania wspólnych przedsięwzięć o różnym charakterze (gospodarczym, społecznym, edukacyjnym, kulturalnym) jest odpowiednio wysoki poziom zaufania pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi. W związku z tym, w obowiązującym systemie monitorowania *Strategii* przyjęto wskaźnik poziomu wzajemnego zaufania jako jeden ze wskaźników monitorowania celu 4 *Strategii*, którym jest "funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmacnianie sieci współpracy wewnątrzregionalnej". Na potrzeby badania przyjęto, że przez termin „kapitał społeczny” należy rozumieć uogólnienie zaufania do innych, tzw. obcych nam ludzi. Poprzez ten rodzaj zaufania, budowana jest forma wyobrażonej lub ideologicznej wspólnoty opartej o systemy kontraktów i szerszych umów społecznych. W krajach, gdzie uwarunkowania historyczne, kulturowe i geograficzne sprzyjały tworzeniu się wspólnot konsensualnych (jak np. w Skandynawii czy Ameryce Północnej) zgeneralizowane zaufanie do obcych, tj. kapitał społeczny, stworzyły podstawę dla ukształtowania się instytucji publicznych i nowoczesnej relacji państwo – obywatele. Innymi słowy, społeczne zaufanie jest najważniejszym czynnikiem legitymizacji państwa i jego instytucji na wszystkich szczeblach organizacyjnych. Natomiast w społecznościach, w których dominują zaufania zindywidualizowane, a relacje społeczne są konkretne, z uwagi na fakt bezpośrednich styczności członków tych społeczności, legitymizacja instytucji ma charakter tożsamościowy, organizowany poprzez wspólnotę kulturową, dla której czynnikiem stabilizującym jest jeden czas i wspólna przestrzeń. Ten rodzaj zaufania, kapitału spajającego, jest typowy dla społeczności o silnych cechach tradycyjnych. Przy czym zarówno pierwszy przypadek, utożsamiany z nowoczesnością, jak i drugi typowy dla społeczeństw tradycyjnych, niesie głębokie pokłady zdolności kooperacyjnych ich członków.

Dotychczasowe dane z badań na temat poziomu zaufania są ograniczone i odnoszą się najczęściej do poziomu całego kraju. W związku z tym wystąpiła potrzeba przeprowadzenia badań w tym zakresie dla województwa lubelskiego.

Cele badawcze

Celem badania było oszacowanie poziomu wzajemnego zaufania jako jednego z komponentów kapitału społecznego (zarówno pomostowego jak i spajającego).

Celami szczegółowymi zaś:

1. Oszacowanie wartości 11 wskaźników kapitału pomostowego.
2. Oszacowanie wartości 4 wskaźników kapitału spajającego.
3. Oszacowanie syntetycznego wskaźnika poziomu zaufania służącemu monitorowaniu celu 4 Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020.

Opis wykorzystanych technik i narzędzi badawczych

Badania ankietowe bezpośrednie PAPI

Badania ankietowe bezpośrednie PAPI (ang. *Paper and Pencil Interview*). Jest to najbardziej tradycyjna metoda badawcza wśród stosowanych technik ilościowych. Polega na przeprowadzeniu wywiadu bezpośredniego z respondentem przez ankietera, który czyta pytanie i odpowiedź respondenta na bieżąco zapisuje w papierowym kwestionariuszu. Atutem tych badań jest skuteczność w zakresie gromadzenia rzetelnych odpowiedzi (respondent w sytuacji bezpośredniej rozmowy z ankieterem czuje się bardziej zobligowany do udzielenia rzetelnej odpowiedzi).

W celu przeprowadzenia badań PAPI na osobach reprezentujących mieszkańców województwa lubelskiego z uwzględnieniem struktury zamieszkania (na poziomie powiatów) wykorzystano 3 osobowy zespół ankieterów. Narzędziem do przeprowadzenia badań ankietowych PAPI był kwestionariusz ankiety, który został dołączony w formie załącznika do niniejszego *Raportu*.

Sposób doboru próby

Wykorzystanie losowego sposobu doboru próby w przypadku niniejszych badań nie było możliwe, gdyż jedynym operatem losowania, tj. wykazem jednostek badanej zbiorowości statystycznej jest baza PESEL. Nie zawiera jednak danych kontaktowych (np. nr telefonu celem umówienia terminu badania PAPI). Ponadto wykorzystanie bazy PESEL wiąże się z opóźnieniem czasowym związanym z wygenerowaniem wykazu. Ponadto, w przypadku wygenerowanego wykazu z danymi teleadresowymi, koszt dotarcia do minimalnej grupy 800 respondentów byłby zbyt wysoki.

W badaniach społecznych w przypadku konieczności dotarcia do populacji, gdy nie jest dostępny operat losowania, można zastosować metody nielosowego doboru próby, np.: metodę kuli śnieżnej (ang. *snowball sampling*), dobór celowy (ang. *targeted sampling*), dobór w miejscach przebywania członków badanych populacji (ang. *facility-based sampling*), dobór w miejscach gromadzenia się członków badanej populacji (ang. *time-location sampling*) czy też dobór próby sterowany przez respondentów (ang. *respondent-driven sampling*).

W przypadku niniejszych badań wykorzystano dobór w miejscach gromadzenia się członków badanej populacji. Stosując tą metodę, zakłada się że członkowie danej populacji gromadzą się w określonym przedziale czasowym i miejscu, co pozwala na bezpośredni dostęp do nich. Wykonawca stosując tą metodę wykorzystał takie miejsca gromadzenia się mieszkańców województwa lubelskiego jak: dworce i przystanki, sklepy i centra handlowe, miejsca kultu religijnego, urzędy (Urząd Marszałkowski, Urząd Wojewódzki, Urzędy Miast i Gmin).

Struktura i wielkość próby badawczej

Badanie ankietowe zostało przeprowadzone na próbie badawczej liczącej 800 osób.

W procesie badania zapewniona została reprezentatywność próby na poziomie powiatów zbudowana w oparciu o strukturę ludności z podziałem na tereny wiejskie i miasta. Ponadto podjęto starania, aby próba możliwie dobrze odzwierciedlała strukturę populacji pod względem takich kryteriów jak wiek oraz płeć.

Analiza statystyczna

Zgromadzone dane z badań PAPI zostały wyeksportowane do formatu umożliwiającego wczytanie do programu Excel/SPSS. Zgromadzone dane zostały poddane następującym procesom:

- definiowanie zmiennych przy pomocy tabelarycznego edytora definicji zmiennych (nadawanie nazw zmiennym, określenie typu, przyporządkowanie etykiet oraz kategoryzacja zmiennych),
- ustalenie kodowania braków danych,
- weryfikacja poprawności danych dla poszczególnych zmiennych (eliminacja błędów ankierskich),
- wstępna analiza statystyczna (wyznaczenie podstawowych miar rozkładu poszczególnych zmiennych – średnia arytmetyczna, mediana, odchylenie standardowe, wariancja, wybrane miary asymetrii i koncentracji, prezentacja tabelaryczna i graficzna analizowanych danych),
- analiza współzależności – identyfikacja interesujących zależności, tabele krzyżowe, analiza korelacji i regresji do wizualizacji i określenia siły zależności między zmiennymi (szczególnie dotyczy poszczególnych wskaźników zaufania),
- agregacja wskaźników do postaci wskaźnika syntetycznego zaufania społecznego wykorzystaniem metod agregacji danych.

W celu prezentacji danych wykorzystano spójne pod względem formy graficznej i kolorystyki tabele, wykresy oraz mapę.

Agregacja wskaźników częściowych do postaci wskaźnika syntetycznego zaufania społecznego

Istnieje szereg metod agregacji wskaźników częściowych do postaci wskaźnika syntetycznego. Przyjęty proces agregacji wskaźników zaufania społecznego w niniejszej badaniu jest zgodny z aktualnymi wytycznymi, a przebiegał według następującego schematu³⁶:

1. Utworzenie teoretycznych ram dla danego zagadnienia. W ramach tego etapu dla każdego wskaźnika częściowego zostały zaproponowane i uzasadnione pytania kwestionariuszowe.
2. Zgromadzenie danych. W przypadku niniejszego badania dane zostały zgromadzone z wykorzystaniem badań PAPI na mieszkańcach województwa lubelskiego. Łącznie przeprowadzono 800 wywiadów.
3. Analiza statystyczna zgromadzonych danych w podziale na przyjęte wskaźniki zaufania społecznego.
4. Analiza wieloczynnikowa. Analiza wieloczynnikowa będzie miała na celu zidentyfikowanie istniejących struktur w zbiorze danych oraz wskazanie grup wskaźników, które są ze sobą w dużej mierze skorelowane ze sobą.
5. Standaryzacja. W statystyce jest to proces, w którym zmienna losowa (w tym przypadku dowolna zmienna opisująca dany wskaźnik) uzyskuje średnią wartość oczekiwaną równą zero i wariancję równą jeden. Proces standaryzacji jest niezbędny

³⁶

Handbook on Constructing Composite Indicators. Methodology and User Guide. OECD, 2008.

w przypadku gdy różne skale zostaną wykorzystane do pomiaru poszczególnych wskaźników.

6. Ważenie danych i agregacja. Sposób ważenia i agregacji danych był podyktowany zaobserwowanymi strukturami danych oraz istniejącymi zależnościami w zbiorze.
7. Obliczenie wskaźnika syntetycznego dla zgromadzonych danych oraz wizualizacja uzyskanych wyników.